

katternö

2 • 2026 Ett österbottniskt magasin

Tjugoandra årgången

**Paradiset finns
i Toholampi**

**Ingen
vet vad
elpriset
blir**

**Med konsten
som vapen**

**Helsingforsöverklassens svek
mot Österbottens svenskar**

Till kunderna hos
Esse Elektro-Kraft,
Herrfors, Kronoby Elverk,
Nykärlaby Kraftverk
och Vetelin Energia.

Tre frågor...

ALEXANDER JUNELL

Arbetar från och med i höst som sakkunnig på Finlands Näringsliv EK:s Brysselkontor. Har tidigare varit riksdags-assistent och special-medarbetare för Anna-Maja Henriksson, både i Europaparlamentet och på undervisnings- och kulturministeriet. Är född och uppvuxen i Karleby, utbildad jurist.

Vad betyder Österbotten för dig?

På ett personligt plan betyder Österbotten fortfarande hem för mig, trots att jag har bott i Helsingfors och Bryssel i flera år. Människorna, naturen och dialekterna är enastående. Allmänt taget förknippar jag Österbotten med företagsamhet och framåtanda – något som vi behöver stärka i hela Finland.

Varför är Bryssel viktigt för Finland?

Mycket av vår lagstiftning antas på EU-nivå och det gäller att vara representerad vid borden där besluten fattas. Exempelvis behandlas just nu många lagstiftningsinitiativ som har en stor betydelse för det finländska näringslivet, och därför är jag själv speciellt glad över att få vara med och påverka för en konkurrenskraftig verksamhetsmiljö.

Det vore oerhört viktigt att få fler finländare till Bryssel. Om du själv eller någon du känner funderar på att göra en praktikperiod eller söka jobb i Bryssel, kan jag verkligen rekommendera att prova på det. Dessutom är Bryssel en trevlig stad där det är lätt att lära känna människor från hela världen.

Vad innebär livskvalitet för dig?

För mig innebär livskvalitet balans. Å ena sidan skapas det av att få jobba med något man verkligen brinner för och förverkliga sina drömmar. Å andra sidan behöver man ha möjlighet att stanna upp och reflektera samt syssla med något helt annat än jobbet. För mig handlar det om att motionera, musicera, läsa skönlitteratur och framför allt umgås med nära och kära.

Innehåll

Päivi Karjalainen

Nödvändigt att anslutningarna prioriteras ... 4

Robustheten får inte äventyras ... 5

När skrattet fastnar i halsen ... 6

Heimspråttji: Självaste fan ... 16

Vinmästaren från Monäs ... 22

Paradiset finns i Toholampi ... 24

Österbottens bittra kamp för självstyrelse ... 30

Ingen vet vad vinterns elpris blir ... 38

Det komplicerade fenomenet elektricitet ... 40

Snart blir Jakobstad både varmare och vackrare ... 42

Släkt historier: Helene Schjerfbeck ... 50

Fokus natur: Åkergrödan – miljömyndigheternas guldkalv ... 52

Katternö 2 • 2026 Ansvarig utgivare Roger Holm, Herrforskoncernen, Köpmansgatan 10, 68600 Jakobstad, tel. (06) 781 5300, roger.holm@herrfors.fi, www.herrfors.fi
Adressändringar Amanda Hägglund, tel. 044 781 5351, amanda.haggglund@herrfors.fi
Projektleddare Svenolof Karlsson, www.storkamp.com **Redaktörer** Svenolof Karlsson, Sonja Finholm, Susanne Strömberg **Layout** Gun-Marie Wiis **Pärmbild** Karl Vilthjälmsen
Tryck Forsberg Print & Package Group, 2026

Gamla nummer av tidningen kan läsas på www.herrfors.fi. Fram till och med 2024 finns Katternötidningen också i en nätversion, se www.katternodigital.fi.

Datacenterboomen

DEN AI-DRIVNA BOOMEN för datacenter började märkas på allvar i Finland för ett år sedan, hösten 2025. Enligt McKinsey kommer den globala datacenterkapaciteten 2025, 82 GW, att nästan tredubblas till år 2030, 219 GW. Finland är ett av de mest attraktiva länderna för datacenterinvesteringar, av tre huvudorsaker: kallt klimat, stabilt elnät med rum för nya anslutningar i rätt regioner och utrymme för stora mängder ny, landbase-rad vindkraft.

Många byggklara vindkraftsprojekt har redan i flera år väntat på att något av de stora projekten för fossilfri omställning skulle nå den prisnivå som behövs i så kallade PPA-avtal, för att projekten ska kunna förverkligas. Tyvärr har lönsamhetskalkylerna hittills inte klarat av det elpris som krävs för att ny vindkraft kan byggas.

De stora datacenteraktörerna torde ha bättre betalningsförmåga. För dem är tillgången till fossilfri el en förutsättning för en redan lönsam kärnverksamhet. Därför kan de också teckna långsiktiga PPA-avtal på de prisnivåer som ny vindkraft kräver.

Googles besked om satsningen på 13 miljarder euro i Finland under de kommande två åren innebär den största enskilda investeringen någonsin av företaget i Europa, och är av allt att döma den enskilt största utländska greenfield-investeringen i Finlands historia. 7 000 nya jobb uppskattas kunna skapas i Finland, både direkt och indirekt. Under byggfasen är selsättningseffekten flerfaldig.

KRITIKEN MOT DATACENTERBOOMEN går ut främst på två saker: att datacentren på grund av det stora effektbehovet tränger undan övriga, mer samhällsnyttiga investeringar, och att de driver upp prisnivån på el.

Men vad skulle sådana mer samhällsnyttiga investeringar gälla? Om sådana alternativ finns, varför har då inga investeringsbeslut ännu fattats? Svaret är att Finlands "megaprojekt" hittills saknat den lönsamhet som krävs för finansierbara business case.

Tillgänglig effekt är ingen begränsning på längre sikt. Finland klarar av att bygga ut både produktion och elöverföring för en fördubblad elförbrukning i landet fram till 2035. Mer reglerkraft och gärna också mer baskraft behövs för det. Hand i hand via PPA-avtal mellan producent och förbrukare, och i samarbete med Fingrid eller andra nätbolag, kan nya sådana investeringar genomföras.

SAMTIDIGT ÄR DET i fråga om elpriset nödvändigt att se till realiteterna. Marknadspriset på el i Finland de senaste åren har varit rekordlångt, 2024-2025 i snitt 43 €/MWh. För 10-15 år sedan (2010-2015) var medelprisnivån 42 €/MWh. Detta är nominella icke inflationsjusterade siffror.

Den nuvarande prisnivån är så låg att inga nya produktionsinvesteringar är att vänta vare sig det gäller vindkraft, solkraft eller baskraft. Nya investeringar görs via PPA-avtal med rätt prisnivå. Ifall vårt elsystem även i fortsättningen ska kunna utgöra en grundpelare för samhällsutvecklingen i Finland, är det vad vi än tycker om saken därför oundgängligt med högre elpriser.

ROGER HOLM, vd Herrfors

Vad får dig att skratta?

CARINA HANHISUANTO, LARSMO

"Andras tokigheter, till exempel om någon säger något fel. Det kan ge ett gott skratt. Om man vågar bjuda på sig själv och skratta åt sina egna misstag, så är det också enklare att skratta åt och med andra. Om man själv har humor är det okej att skämta om det mesta, men det finns ju alltid de som inte riktigt förstår att det är humor och kan bli sårade."

ANDREJ SUPRUN, JAKOBSTAD (UKRAINA)

"När jag kör motorcykel, den friheten ger mig stor glädje." Eftersom Andrej endast pratar ukrainska hade vi lite utmaningar med intervjun, men tack vare en språkapp i hans telefon lyckas vi slutligen förstå varandra. Det blir många glada skratt där i stunden, vilket också beskriver Andrej bra – han är helt enkelt en glad typ som skrattar ofta. "Så är det nog!"

Eva-Stina Kjellman

ELSE HANNER, JAKOBSTAD

"Allt! Jag är en sådan som skrattar ganska ofta. Jag tycker också att man kan skämta om det mesta, så länge man inte nedvärderar någon annan. Mina vänner och min pojkvän får mig att skratta, men jag skrattar också åt olika konstiga videor på Tiktok. Det är sällan något visst ämne, utan kan vara vad som helst. Ibland kan jag också skratta högt åt något jag läser."

STEFAN MIEMOIS, VASA

"Jag skrattar ofta tillsammans med mina hundar, de gör mig glad. Vi har också roligt på jobbet, och brukar skoja om våra tillkortakommanden eller om någon gör bort sig. Nu senast när en kollega skulle gifta sig och beklagade sig lite över hur mycket praktiskt man måste ordna med, var det en annan som sa att det blir ännu värre sedan när du skiljer dig. Jag tycker att man kan skämta om allt, och det viktigaste är att kunna skratta åt sig själv."

Nödvändigt att anslutningarna prioriteras

Datacenterboomen är på väg att väsentligt förändra det finländska energilandskapet. Samtidigt råder inte lika villkor mellan aktörerna – samhällskritiska projekt riskerar att hamna i ett sämre läge i konkurrensen om nätanslutningar, konstaterar Fingrids vd Asta Sihvonen-Punkka.

SÅVÄL FINLAND SOM andra länder i Europa och övriga världen befinner sig mitt i en stor omvandling av elsystemet och hela energisystemet. Finlands elproduktion har på kort tid både ökat och blivit renare tack vare omfattande investeringar i vindkraft i västra och norra Finland samt ökad kärnkraftskapacitet.

Ren och prismässigt konkurrenskraftig el, i kombination med en välutbyggd elnätinfrastruktur som med europeiska mått möjliggör snabba anslutningar, har gjort Finland till ett attraktivt land för investeringar i elförbrukande verksamhet.

Fingrid har analyserat utvecklingen av elförbrukningen och elproduktionen fram till 2035 och bedömt att elförbrukningen, beroende på hur Finlands konkurrenskraft utvecklas,

kan komma att nästan fördubblas från dagens nivå på drygt 80 terawattimmar.

Under lång tid har elförbrukningen i Finland inte sett någon egentlig tillväxt – den hittills högsta årsförbrukningen, omkring 90 terawattimmar, noterades 2007. Nu ser utvecklingen av elförbrukningen ändå ut att vända uppåt, driven av datacenter, elektrifieringen av uppvärmningen och batterilager.

LÄGET I MITTEN AV augusti i år ger en fingervisning om tillväxten. Fingrid har ingått anslutningsavtal till stamnätet för datacenter motsvarande omkring 5 gigawatt, för elpannor omkring 3 gigawatt och för batterilager omkring 4 gigawatt. I dessa siffror ingår både projekt som redan är i drift och kommande projekt för vilka anslutningsavtal har ingåtts.

För närvarande uppgår effektbehovet för datacenter i Finland till några hundra megawatt – den väntade ökningen är alltså mycket betydande. Finlands hittills högsta elförbrukning, 15,5 gigawatt, noterades under en period med sträng kyla förra vintern. Den sammanlagda effekten i de ingångna anslutningsavtalen är med andra ord stor i förhållande både till förbrukningstoppen och till elsystemets storlek.

DEN ÖKANDE elförbrukningen har förväntats leda till ny elproduktion, som typiskt består av vindkraft och även solkraft. Utmaningen är den reglerbara kraft som det finländska elsystemet bedöms behöva, särskilt kring det kommande decenniesskiftet och därefter.

Fingrid har återkommande betonat behovet av reglerbar kraft. Finland behöver väderoberoende, energiproducerande produktionskapacitet som stöd för den varierande elproduktionen och den delvis oflexibla nya förbrukningen, vid sidan av all annan möjlig flexibilitet såsom batterilager och efterfrågeflexibilitet.

Den starka efterfrågan på anslutningar för ny elförbrukning, i synnerhet för datacenter, fortsätter dess-

Hepokorpi elstation i Esbo sticker ut på alla sätt. Väggarna är klädda med fusionsglaserade keramiska fasadplattor. Stationen kopplas till det närliggande datacentrum som Microsoft förväntas ta i drift under 2027. Spillvärmen från datacentret används som fjärrvärme.

Roni Rekomaa/Lehtikuva

utom. Lokaliseringen har betydelse, och i västra och norra Finland, som är områden med produktionsöverskott, finns det kapacitet i nätet. Där kan ny industriell förbrukning, inklusive datacenter, anslutas relativt snabbt.

Ur stamnätsbolagets perspektiv är datacenteraktörerna en kundgrupp bland andra. Samtidigt utmanas elsystemet och därmed också stamnätet av datacenters stora koncentrerade effektbehov och deras förmåga till snabbt agerande för att uppfylla villkoren för nätanslutning.

DEN SNABBA utvecklingen har gjort det nödvändigt att skapa spelregler för hur nätanslutningar ska prioriteras i områden där kapaciteten är knapp. De som vill ansluta sig till nätet konkurrerar inte på lika villkor sett till att genomförandetiderna mellan olika typer av projekt skiljer sig avsevärt.

Långsammare projekt, som samtidigt kan vara samhällskritiska eller på annat sätt viktiga, riskerar därför att hamna i ett sämre läge i konkurrensen om nätanslutningar.

I Danmark har man redan börjat lösa frågan genom lagstiftning, och Europeiska kommissionen har genom ett förslag som publicerades i juli 2026 stakat ut en väg för möjligheten att prioritera mellan olika anslutningar. Även i Finland har lagstiftaren redan tagit sig an frågan. Under hösten väntas ett lagförslag som möjliggör prioritering i situationer där elnätets anslutningskapacitet inte räcker till för att tillgodose alla anslutningsförfrågningar samtidigt.

ASTA SIHVONEN-PUNKKA, vd, Fingrid

Robustheten får inte äventyras

uppdrag handlar om att skapa förutsättningar för att möta efterfrågan på el, i dag såväl som i morgon och för kommande generationer. Oavsett omvärldsläge.

För att klara av detta är det av största vikt att elanvändningen och elproduktionen byggs ut i takt.

På uppdrag av regeringen utvecklar vi nu processen för anslutning till elsystemet, med ett uttalat mål att detta ska bidra till ett mer konkurrenskraftigt Sverige. Det växande elbehovet ska mötas och bättre förutsättningar skapas för nya investeringar i både elproduktion och elanvändning, utan att grundvalen för en trygg elförsörjning rubbas.

Vi ser att dagens anslutningsprocess behöver utvecklas och kompletteras med nya metoder och verktyg, för att stödja elektrifieringen samt använda elsystemet på ett effektivare sätt.

UTGÅNGSPUNKTEN VID nya elnätanslutningar – av bland annat datacenter – kan alltså sammanfattas som att kundbehoven ska kunna mötas utan att risker uppstår i fråga om elförsörjningen och elsystemets funktion.

Det betyder att flera utmaningar måste hanteras parallellt. Samtidigt som syftet inte kan vara att begränsa möjligheten att ansluta, får vi inte ge avkall på att leveranssäkerheten, robustheten och kraven på ett långsiktigt hållbart elsystem.

I kontexten ingår en paradox – i alla fall kan det se ut som en sådan. Om mängden ny elproduktion strukturellt halkar efter behovstillväxten, kan prisnivåerna förväntas stiga och riskera att motverka just ny elektrifiering, och på köpet också negativt påverka befintliga elanvändares konkurrenskraft. I det scenariot ökar även beroendet av elimport.

Därför utreder vi nu om tillförsel av ny fossilfri elproduktion bör vara ett krav vid etablering av ny storskalig elanvändning, som datacenter. Frågan har direkt bäring på Sveriges förmåga till trygg elförsörjning och landets suveränitet.

PÅ SVENSKA KRAFTNÄT arbetar vi fokuserat med detta, och numera med särskild utgångspunkt i ett färskt uppdrag som vi och Energimarknadsinspektionen fått av regeringen. Vi ska analysera hur investeringar i elproduktion och användning av el kan främjas och vilka åtgärder som kan vara lämpliga för att förbättra prissäkringsmöjligheterna på elmarknaden.

I bakgrunden finns de leveranssäkerhetsmål och planeringsmål mål som den svenska riksdagen antog 2024: det svenska elsystemet ska ha förmågan att leverera el där efterfrågan finns, i rätt tid och i tillräcklig mängd, i den utsträckning det är samhällsekonomiskt effektivt. Omotiverade hinder i elsystemet ska undanröjas.

Vårt nya uppdrag ska vara klart senast den 3 juni 2027. Det inkluderar de frågor som datacentren aktualiserar.

Den insikt vi lever med är att en trygg och konkurrenskraftig elförsörjning i Sverige även betyder ett starkare Norden, vilket i sin tur bidrar till ett starkare Europa. Uttrycket ”starka tillsammans” har sällan haft en så konkret betydelse som i de tider vi nu lever i.

MAJA LUNDBÄCK,

generaldirektör, Svenska kraftnät

Svenska kraftnät

Maja Lundbäck,
generaldirektör Svenska kraftnät

Här i Kaj Stenvalls ateljé växer hans tavlor fram. "Att gå över gränsen rent visuellt behövs inte. Ofta är budskapet till och med ännu vassare om man lämnar en del åt betraktaren att tolka", säger han.

När skrattet fastnar i halsen

Du brister ut i skratt – men så fastnar skrattet i halsen. En konstnär som klarar att med humorn i behåll se igenom fernissan har ett kraftfullt verktyg i sin hand. Kaj Stenvall har denna förmåga och modet att använda den.

Här berättar vi om honom och två av hans kollegor, Tove Jansson och Kari Suomalainen.

Med konsten som vapen

Genom plexiglasen – som inte syns på bilden – följer vi Kaj Stenvalls penseldrag. Av ingenting växer steg för steg en karaktär fram, i gestalt av en anka.

En pensel är inte bara ett redskap. Skickligt hanterad kan den också vara ett vapen. Välkommen till Kajs Stenvalls värld!

Kaj Stenvall strävar inte efter att göra bildlika porträtt, men inte heller karikatyrer. Det är känslan han vill åt.

Kaj Stenvall tar fram telefonen och kollar hur många visningar hans senaste inlägg på Instagram har. Rekordet ligger på 252 000, och det var inte ens en av hans egna favoritbilder.

”Det spännande med konst är att man aldrig vet hur mottagaren reagerar. Ett motiv som berör en, kanske någon annan inte ens noterar.”

Att nå ut har alltid varit avgörande för Kaj Stenvall. Han var tidigt ute med en egen webbplats där han har bilder av sina tavlor. De senaste åren har han publicerat de flesta av sina konstverk även på sociala medier.

”För mig är konsten ett inlägg i samhällsdebatten, ett sätt att uttrycka och kommentera. Att ta ställning.”

TACK VARE SIN snabbhet vid duken kan han vara dagsaktuell i sitt måleri. En målning blir klar på bara någon timme. När Sanna Marin var statsminister förekom hon ofta i hans tavlor, precis som Antti Rinne.

I ett av de senaste verken ser vi hur president Alexander Stubb tar ett stadigt grepp om slipsen på Donald Trump, på en annan tavla får den amerikanske presidenten en vaccinspruta av Kalle Anka.

Men just nu handlar det mest om Ukraina. Ända sedan den ryska annekteringen av Krimhalvön 2014 har Kaj Stenvall haft svårt att släppa konflikten och de orättvisor som pågår.

Lutad mot väggen i hans ateljé står ett antal porträtt av Vladimir Putin, ofta med händerna nersölade av blod. På ett staffli finns en betydligt ljusare målning av Volodymyr Zelenskyj, stående på ett podium utsmyckat med nobelprislogon i guld.

”Jag hoppas att den här tavlan blir aktuell igen. Ofta är mina målningar en reaktion på något samhällsfenomen, men ibland målar jag också det jag vill ska hända. Lite som att jag tror att det kan slå in.”

SATIREN HAR VARIT en del av Kaj Stenvalls konst ända sedan han i början av 1980-talet började måla ankor – motiven som gjorde honom känd i större kretsar och som gjort honom ekonomiskt oberoende.

Han har sparat en tidningsar-

tikel där en av hans anktavlor finns på samma uppslag som *Den sårade ängeln*, *Lemminkäinen* moder och von Wrights klassiska tjädetuppar.

”Jag har aldrig varit en del av konstetablissemangen, utan valt att gå min egen väg. Men visst är även jag lite stolt över att mina verk uppskattas.”

Han berättar om åren när han bodde i centrala Helsingfors, och under sina kvällspromenader kunde kika in i folks lägenheter. Ofta såg han sina ankmotiv hänga på väggen.

I EN TIDIGARE intervju har Kaj Stenvall beskrivit det som att han har en ironi och lätthet inom sig som balanserar upp allvaret, och att han faktiskt skrattar ganska ofta då han målar.

Många av hans motiv får en att dra på munnen, men ofta fastnar skratet i halsen. Och det är så han vill ha det. Han leker med spänningen mellan allvar och humor, mörker och ljus.

Utanför ett dovt gravkapell står en färggrann anka och viftar glatt. Och på en tavla sitter Donald Trump och Vladimir Putin och äter en trevlig lunch utomhus. Men om man tittar noga ser man att Putin har Finland på tallriken. (Se bilden nedan.)

Kaj Stenvall jobbar med detaljerna. Händer är ett uttrycksfullt verktyg, precis som blicken.

Kaj Stenvall flyttade till Åbo 1971 och fick sin utbildning i Åbo Konstförenings ritskola. På den tiden var popkonsten stor och motiven hade ofta ett budskap, inte sällan politiska sådana och gärna ur ett vänsterperspektiv.

”Jag fick tidigt lära mig att det inte enbart räcker med att producera snygga bilder, det ska också finnas en tanke bakom.”

MED ANKORNA KOM också humorn med i bilden. Om man väljer Kalle Anka som gestalt och låter honom göra allvarliga saker så blir det automatiskt en dynamik i motivet.

Men i dag känner han sig rätt ensam om samhällskritiken.

”Jag vet ingen annan finländsk konstnär som vågar ta tag i Ukrainafrågan, eller ens kritisera Putin.”

När han för tre år sedan planerade en utställning i kulturcentret Logomo i Åbo kom det plötsligt ett mejl där samarbetet avbröts omedelbart.

”Det här är inget ovanligt bland gallerister och kuratorer. Det finns en stor feghet.”

Utställningen flyttade i stället till Konstens Hus, och drog stor publik. Och där fick konstnären själv med egna ögon se hur konsten berörde besökarna. En av vakterna berättade senare att det var stor skillnad på folks kroppshållning och ansiktsuttryck före och efter att de sett tavlorna.

”Jag vill väcka känslor hos åskådaren, och med tanke på vad som händer i Ukraina hoppas jag att alla berörs. Att avbilda Putin på det här sättet är mitt sätt att minska hans makt.”

Han drar paralleller till de satiriska Hitlerporträtt som Tove Jansson målade under 1940-talet. ”Det vore fint om mina Ukrainabilder blir ett liknande tidsdokument, en samling som visar hur människorna upplevde krigsåren och Putins angrepp.”

MEN ÄVEN I KAJ STENVALLS verk finns gränser. Det går inte att skämta om allt, eller ens avbilda allt.

När han började med ankmålningarna var det förstås Disneys Kalle Anka som var modellen. Han säger att han höll på ganska länge utan att ens reflektera över hur Disney eventuellt skulle ställa sig hans konst, men i takt med att motiven blev allt mer kända blev upphovsrätten förstås en intressant fråga.

”Efter att en dansuppvisning baserad på mina tavlor fick grönt ljus, har jag alltid tänkt att jag är säker. Mina ankor är ju också hyfsat kultiverade, de är alltid *the good guys*.”

När det gäller de politiska motiven finns alltid en viss rädsla för att bli uppmärksammad av fel personer – speciellt med tanke på den Putinkritiska konstnären i Polen som nyligen

Kaj Stenvall

Vem: Finländsk konstnär, känd för sina tavlor med ankmotiv. Bor på Runsala utanför Åbo. Har tre barn och ett barnbarn.

Bakgrund: Född 1951 i Tammerfors i en tvåspråkig familj. Studerade vid Åbo ritskola och har sedan dess verkat som konstnär. Drev under många år ett eget galleri i Helsingfors.

Känd för: Hans tavlor med ankmotiv hänger i många finländska hem. De senaste åren har han målat mest politiska motiv, ofta med Vladimir Putin och Donald Trump.

Visste du att? Stenvalls ankmotiv finns inte bara som tavlor, utan har genom åren även prytt kreditkort, Valios mjölkförpackningar, dricksglas och vinetiketter. Och skivomslaget till Eppu Normaalis album *Syvään päähän*.

Priser: Finska statens konstpris 1972.

Aktuell med: År 2023 blev utställningen *Krigets ansikten* portad från kulturcentret Logomo i Åbo, vilket väckte debatt i konstkreter. Ska man få måla vad som helst? Stenvall valde i stället att visa tavlorna på Konstens hus.

blev mördad – och därför är Kaj Stenvall numera försiktig med att inte gå över gränsen.

Ibland har han jobbat med ett motiv som han sedan valt att lägga åt sidan av just den anledningen.

”Det finns en gråzon även inom konsten. Att vara för provocerande tjänar inget syfte. Då riktas all uppmärksamhet mot den frågan, medan själva budskapet hamnar i skymundan.”

INNAN VI GÅR vill han gärna visa verandan i den gamla villan på Runsala utanför Åbo där han numera bor och har sin ateljé. Huset ägdes tidigare av en högt uppsatt tjänsteman, och det sägs att Vladimir Putin varit gäst här.

SONJA FINHOLM

Strange Food.

Putin i färd med att äta upp Finland.

Se fler av Kaj Stenvalls målningar på s. 14–15.

Tove Jansson i sin ateljé.

När Tove testade gränserna

Vi känner Tove Jansson genom hennes mångsidiga konstnärskap och den mångdimensionella Muminvärlden. Men Tove testade gränserna också på annat sätt – genom träffsäkra karikatyrrer av samtidens diktatorer.

Alla i Finland, och miljontals människor därutöver, känner väl till Tove Jansson (1914–2001). Hennes illustrerade historier om Mumindalen, ett berättaruniversum som fascinerat flera generationer, har gjort henne till en frontfigur för Finland världen runt. Lika känd är hon inte för de skämtteckningar som hon producerade under en stor del av sitt liv. Tove växte upp i en sann konstnärsfamilj. Båda föräldrarna var konstnärer, och även de två yngre bröderna kom att ha konstnärliga karriärer.

Toves mamma Signe Hammarsten Jansson, född i Sverige, var illustratör, och är kanske mest

känd för att ha illustrerat en mångfald av finska sedlar och frimärken under framför allt 1930–1940-talen.

Toves pappa Viktor Jansson var skulptör, känd för bland annat sina skulpturer i granit och minnesmärken för finländska krigsgravar.

Uppväxten och hemmet präglades därför av konsten, vilket Tove själv skildrat i boken *Bildhuggarens dotter*. Av brev och andra anteckningar framgår att konsten var helt central för alla i familjen. Även Toves livspartner från 1956 till livets slut, Tuulikki Pietilä, var konstnär – illustratör och professor i grafisk konst.

INTE SÄLLAN behöver yrkeskonstnärer fundera över – och kämpa för – sin försörjning. Också många sedermera kända konstnärer har tagit sig an illustratörsuppdrag. På den svenska sidan är till exempel berömda målare som Carl Larsson, Bruno Liljefors och John Bauer bara några i raden av dem som illustrerat skämttidningar.

Frågan om pengar var inget som undgick familjen Jansson. Kanske var det inkomstbehovet snarare än intresset för just skämtteckningar som konstform som gjorde att Tove tackade ja, när hon redan som femtonåring fick erbjudandet att illustrera i skämtpublikationen Garm.

En betydande skämttecknings-tradition fanns vid det laget i Finland. Under perioden 1868–1917 publicerades, enligt Juhani Mylläris doktorsavhandling, inte mindre än 344 olika satiriska magasin i landet, många av dem med en politisk udd.

Typiska ämnen som behandlades var relationen till Ryssland, arbetarklassens ställning, relationen till Sverige, förhållandet mellan finska och svenska språket och då aktuella politiska händelser.

Även efter 1917, ända in på 1950-talet, fortsatte skämtpublikationer att vara ett viktigt forum för samhällskommentarer.

GARM, SOM UTKOM 1923–1953, var en svenskspråkig satirisk tidskrift grundad och utgiven av Henry Rein, född i Vasa av österbottniska föräldrar.

Garm hade både politisk och konstnärlig ambition och drev i sann satirisk anda med i stort sett all överhetlighet, under krigsåren särskilt med nazismen och kommunismen. Svenska språkets ställning var ett viktigt tema för Garm.

Toves mamma Signe tecknade under signaturen "Ham" för tidskriften under alla dess utgivningsår och stod även för dess logotyp, hunden Garm.

En sådan logotyp är ett budskap i sig självt. I Snorres Edda var Garm en varghund som agerade som ett slags portvakt och med sitt skällande förebådade Ragnarök.

Liksom sin mamma tecknade Tove för Garm så länge tidskriften gavs ut. Det började som enkla illustrationer till olika korta vit-sar som levererades av redaktionen, men utvecklades efterhand så att hon både producerade egna skämt och gjorde mer avancerade teckningsuppdrag, inklusive många pärmomslag.

Hennes Garmkarriär ledde till över femhundra illustrationer och ett hundratal omslag.

TOVES DEBUT som politisk tecknare skedde med en karikatyr av Hitler. Året var 1938, då hon som omslag tecknade ett lipande Adolf Hitler-barn som gnäller efter mervärldstärta, trots att han redan har en mängd Europa-bakelser runt omkring sig.

I efterhand kan det kanske förvåna att en sådan publicering av sådana bilder tilläts. Finland hade mellan världskrigen emellertid ingen allmän förhandscensur av pressen.

Under krigsåren testade Garm dessutom gränserna. Medarbetarna fick fortsätta arbeta i kritisk anda. Vissa av teckningarna stoppades av censuren, men kunde ofta publiceras i omarbetad form. Det gällde att uttrycka sig listigt.

Tove lämnade med sina kommentarer till världsläget, och sina avslöjande karikatyrrer av såväl Hitler som Stalin och andra diktatorer, ingen tvekan om var hon själv stod. Även de nationella nazistvurmarna fick sig många kängor.

Det var ändå inte främst i karikatyrstrollen som hon var mest bekväm på Garm. Framför allt verkar hon ha trivts med mer vardagliga ämnen. Med skarp blick gav hon i enkla tuschbilder, och nästintill ordlöst, kommentarer om beteenden, idéer och normer som det är upp till åskådaren att själv försöka upptäcka.

Även om Tove inte beskrivs som en aktivist, är det tydligt att hennes eget normbrytande leverne – som öppet queer kvinna i ett Finland där homosexualitet var kriminaliserat ända fram till 1971 – gick stick i stäv med samhällsnormen.

Kanske bidrog just detta till hennes förmåga att identifiera normernas konturer. Ett exempel där hennes egen identitet fick uttryck är den lilla hunden Ynks avslöjande för Muminmamman: den tycker bara om katter. (Se nederst på sidan.)

UNDER DELAR av 1930-talet var Toves medverkan i Garm mer begränsat, då hon studerade på Tekniska skolan (numera Konstfack) i Stockholm och vistades för studier i bland annat Paris och Bretagne. Även dessa miljöer gav säkert nya perspektiv på det helsingforsiska samhället och på världsläget.

Från 1939 blev det av förklarliga skäl inga resor under en längre tid, varpå aktiviteten i tidningen på nytt ökade.

Förutom i Garm tecknade Tove även för publikationer som Otavass jultidning *Joulukärpänen*,

Stalin före och efter den 30 november 1939, då han lät sätta i gång Vinterkriget. Denna teckning censurerades. Tove återkom med en variant där Stalin var ersatt av en skäggig kosack – den godkändes för tryckning.

Se fler av Tove Janssons bilder på s. 15.

Hepokatti, Vår Tid och Vår Värld, med flera. Garm förblev dock huvudorganet, och det var även här som hon tidigt, ungefär från 1944, experimenterade med förlagan till vad som senare utvecklades till Mumintrollet.

Den lilla figur som Tove kallar *Snork* – vilket hon också använde som namn för sig själv – började dyka upp i Garmteckningarna under 1940-talet. Ofta har snorken en aktiv roll i bilden och kom med tiden att bli en signatur för Toves skämtteckningar i Garm. Även en förlaga till snusmumriken dyker upp på ett pärmomslag.

Den första boken om Mumin-trollen, *Småtrollen och den stora översvämningen*, gavs ut 1945.

ÄVEN OM DE politiska karikatyrerna utgör en minoritet av Tove Janssons alster, så är de desto mer träffsäkra och djärva. Med tydligt mod tog hon starkt avstånd från sin tids diktatorer och deras människofientliga synsätt. Med stor värme visar hon i de små detaljerna sin kärlek till den vanliga människan med alla hennes egenheter och tillkortakommanden.

Att ägna sig åt politisk karikatyr har inte sällan varit förenat med livsfara. Terrordådet då tolv medarbetare vid den klassiska franska satirtidningen Charlie Hebdo döddes 2015 går aldrig att glömma. Fortfarande i dag verkar tidningen på hemlig adress och med polisskydd dygnet runt.

Tove Jansson har med åren med all rätt blivit stort hyllad för både sin konst och för Muminvärlden med dess egenartade universum. Det skymmer ibland något hon också var – en modig portalgestalt inom den finländska karikatyrkonsten.

KLARA SVENSSON

Källor bland annat:

Erik Kruskopfs *Skämttecknaren Tove*, Juhani Mylläris *Poliittinen karikatyyri suomalaisissa pilalehdissä 1868–1917 : taidehistoriallinen ja -teoreettinen tutkimus poliittisen karikatyyrin olemuksesta ja viestintäkeinoista ja sajterna tove-jansson.com* samt *moomin.com*.

Muminmamman: Kom nu, Ynk. Oroa dig inte för sylten du välte ut.

Och nu tar vi av den där fåniga munkorgen.
Ynk: Nej, nej! Gör inte det. Någon kanske får reda på mitt livs tragiska hemlighet!

Muminmamman: Men du är ju riktigt söt. Och vilken hemlighet kan en sådan liten hund ha?
Ynk: Det är att jag... att jag bara tycker om katter!

Ingen har med samma genomslagskraft kritiserat makten i Finland som Kari Suomalainen. Med några enkla tusch-streck punkterade han politikernas fraseologi och uppblåsta egon. Men hur tänkte Kari själv?

En sommandag på 1990-talet åkte jag till Visavuori för att träffa Kari Suomalainen. Jag var i färd med att arrangera en utställning om nordiska politiska karikatyrtecknare, och Kari var den självklara representanten för Finland.

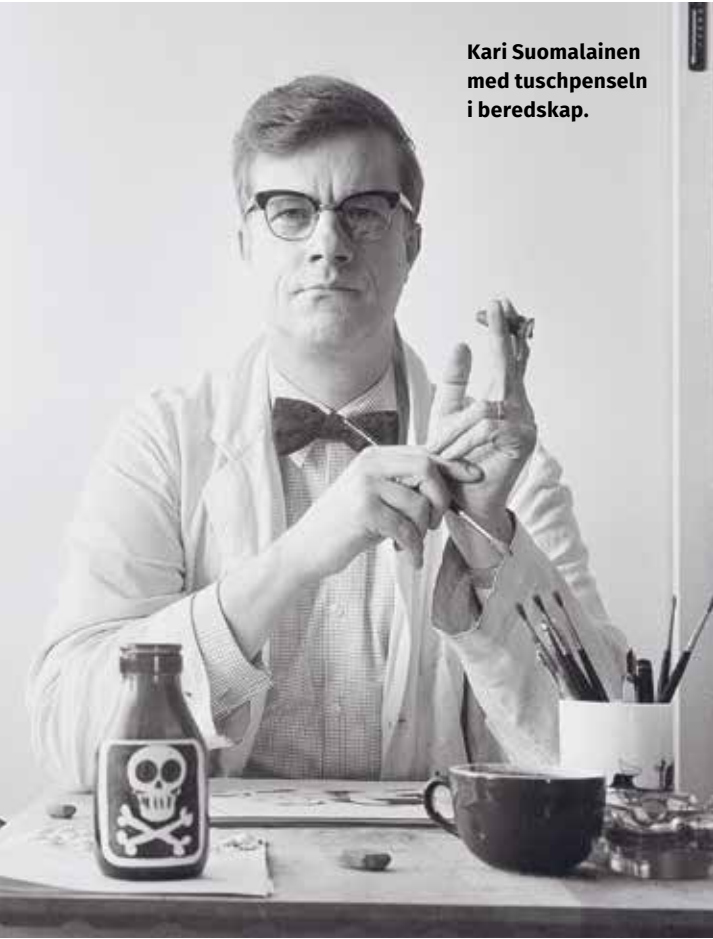
Jag undrade hur människan bakom de teckningar, som i Helsingin Sanomat vecka efter vecka så träffsäkert kommenterat det politiska spelet, skulle vara. Kari var fruktad och beundrad för sin sarkasm, samtidigt uppenbarligen mycket fosterländsk.

Jag mötte en vänlig, nyfiken gentleman, som artigt och lyhört och på en vacker gammaldags svenska berättade om sitt liv och sina teckningar.

Han visade mig den intilliggande ateljén, uppförd av hans morfar, den berömde bildhugaren Emil Wikström, och berättade hur den ena namnkunniga konstnären efter den andra varit på besök där, hos den gamle vännen, som de lärt känna i Paris, Bretagne eller på annat håll i världen.

Inte minst hade Albert Engström uppehållit sig i Visavuori, den legendariske svenske skämttecknaren som drev med auktoriteter av alla slag i sin tidskrift *Strix*. Där i ateljén hade Kari som liten suttit i Albert Engströms knä och med stora öron lyssnat när denne och morfar Emil analyserade världens gång.

Förvånad lärde jag mig att Karis tidigare sväger var Lennart Hellsing, hyllad svensk barnboks-författare. Kari berättade om sin förebild Carl Barks, mannen som mer än någon annan byggt upp

Kari Suomalainen med tuschpenseln i beredskap.

Mannen med tuschpenseln

Kalle Ankas serievärld. Kari hade besökt honom i USA och visade mig stolt en skiss han själv gjort av Barks under besöket, signerad av densamme.

SENARE HAR JAG lärt mig att Kari Suomalainen växte upp i en miljö präglad av gamla kultursläkter. Morfar Emil Wikström är bara ett exempel — alla har väl sett dennes granitskulpturer vid huvudentrén till Helsingfors centralstation. I Vasa är han känd främst för Topeliusmonumentet.

Karis mormor Alice Högström var dotter till en schweizisk immigrant, Anna Delessert. Karis farfar var Aleksanteri Suomalainen från Parikkala, farmor Anna Maria Komi kom från Viborg.

Karis mor Estelle, äldst av Emil och Alice Wikströms tre döttrar,

var duktig violinist och balett-dansös och gifte sig med en violinvirtuos, Yrjö Suomalainen. Karis moster Anna-Liisa var gift först med Yrjö Aspelin-Haapkylä, sedan med Ilmari Rewell —välkända österbottniska släkter. Karis andra moster Mielikki blev maka till ambassadören Asko Ivalo (Ingman) och kom att bo i det ena exotiska landet efter det andra.

Karis far Yrjö var inte bara violinist, elev till berömda musklärare i St Petersburg och Paris, utan blev också själv musiklärare och inte minst en respekterad musikrecensent.

Till detta Karis lillasyster Maaria Eira, som han stod mycket nära och djupt beundrade. Redan som sjuuttonåring uppträdde hon på Finska Operan i den bärande

rollen som Gilda i Verdis *Rigoletto*. Hon hade huvudrollen i en rad finländska biograffilmer och prisades för sin skönhet.

Som stipendiat i Stockholm blev Maaria Eira alltså maka till Lennart Hellsing och upptäcktes av Beniamino Gigli, då världsledande tenor. Snart var hon själv ett världsnamn som sopran, bosatte sig i Rom och gifte där om sig med läkarprofessorn Giovanni D'Onofrion. Kanske inte utan skäl beskrevs hon ibland som en diva.

DENNA MILJÖ av konstnärer, kulturpersonligheter och även makthavare gav Kari Suomalainen god insyn också bakom kulisserna. Han såg att det ofta fanns ett glapp mellan bilden utåt och den faktiska verkligheten.

Uppenbart var han också själv en komplicerad natur. Han vantivdes i skolan (Helsingfors normallyceum, "Norsen"), där han i hög grad använde lektionstiden åt att rita karikatyrer. Efter att ha stannat på klassen två gånger, sökte han till och antogs för studier i Finska Konstföreningens ritskola i Ateneum.

I unga år var Kari uttalad fritänkare, men anslöt sig senare till den romerskkatolska kyrkan. I fråga om värderingar sprang världen ifrån honom på äldre dagar. Han höll fast vid sin skepsis gentemot sådant som "mjuka" män och feminism. De Runebergska idealen höll han högt. Marja Ylönen, som 1995 doktorerade på temat finskheten i Karis teckningar betecknar honom som "mer Snellmansk än Snellman själv".

År 1950 anställdes han som Helsingin Sanomats karikatyrtecknare. Chefredaktören Eljas Erkko gjorde klart för redaktionen vad som gällde: "Den här gossens teckningar rör ni inte!" Under fyrtioett år publicerades sedan 7 500 teckningar av Kari.

Sin krigstjänst gjorde Kari i huvudsak i informationskompanier. 1943 gifte han sig med Taju Sallinen (mer känd under sitt författarnamn Irja Salla) och fick därmed en berömd svärfar i konstnären Tyko Sallinen. Äktenskapet blev kortvarigt.

År 1955 blev i stället Kari Suo-

Lippe och Kari Suomalainen med Valtteri och Petteri.

malainen och Liisi ("Lippe") Hokkanen ett äkta par. Den elva år yngre Lippe, född i Viborg, hade då gjort sig ett namn både som sångerska, skådespelare och inte minst som arvr prinsessa i Miss Finland. Tre barn föddes i deras äktenskap, Petteri, Valtteri och Lilli.

På gamla dagar beskrev Lippe närmare tillvaron med Kari. Vardagen präglades ofta av Karis ständiga kamp med att till nästa dags tidning leverera en ännu bättre teckning än dagen innan, ofta under intag av alltför mycket whisky blandat med sockrade surskorpor. Han kunde vara hypokondrisk och svartsjuk, men också omtänksam och kärleksfull.

FÖR ATT I DAG kunna tolka Karis teckningar behöver man ha koll på den finländska politiken efter kriget och inse att teckningarna ofta refererar till dagsfärska händelser.

Hjälp på vägen gavs av de stereotyper som Kari introducerade. En fet präst med en militärhjälm på huvudet representerade Samlingspartiet. En mager arbetare klädd i overall stod för Socialdemokraterna. En fet, rödnäst lurk med skäggstubb i trasiga kläder och en scarf runt halsen syftade på Finlands kommunistiska parti. En fet hyresvärd eller bonde

representerade agrara förbundet. Svenska folkpartiet illustrerades av en liten snobb med mustasch i kostym och plommonstop.

Ifall partiet satt i regeringen, byttes huvudbonaden ut mot en hög cylinderhatt.

Kari Suomalainens verkliga huvudkaraktär var dock Urho Kekkonen, först statsminister, sedan president och så nära man kan komma en finländsk självhärskare. Ingen vågade kritisera Kekkonen så fränt som Kari, som om och om igen testade gränserna. Teckningarna bet desto mer, då Kekkonens eget skämtsinne var svagt utvecklat jämfört med hans maktbehov.

KARI SUOMALAINENS allra första Kekkonenteckning — med rubriken *Opposition toivelevy* ("Oppositionens önskeskiva") daterad 16 januari 1951 — är ett bra exempel på hur bunden till kontexten Karis teckningar ofta var.

För det första behöver man känna till den sång som Kekkonen hör från radion: *sua rukoilen pyydän... palaja takaisin Sorrentoon*. ("Jag bönfaller dig... vänd åter till Sorrento!"). Detta är refrängen på en ofta spelad låt, *Palaja Sorrentoon*, efter ett italienskt stycke, *Torna a Sorrento*. Låten finns i en mängd finska inspelningar.

Så vad har sången med Kekkonen att göra?

Dennes första regering hade fallit och partiernas förhandlingar om en ny regering hade redan dragit ut i 78 dagar. Strax före nyår hade Kekkonen åkt på en privat semester- och viloresa till Italien — den fick extra uppmärksamhet av hans hemlighetsfulla sätt. Hustrun Sylvi låg sjuk hemma i Helsingfors.

Initierade kretsar kände till Kekkonens resesällskap, den nära vännen, diplomaten och politikern Sakari Tuomioja med hustrun Vappu (föräldrar till Erkki Tuomioja) och tolken Anne-Marie Snellman. På plats i Rom delade

sällskapet på sig så att makarna Tuomioja åkte vidare till Amalfi, medan Kekkonen i sin tolks sällskap lärde känna Taorima på Sicilien.

Den 16 januari, då Karis teckning publicerades, var regeringsförhandlingarna i ett avgörande skede. Det var alltså just i det läget som oppositionen enligt Kari önskade att Kekkonen skulle sticka i väg tillbaka till Italien.

Nästa dag, den 17 januari, tillkännagavs sammansättningen i Kekkonens andra regering.

KARI SUOMALAINEN fick lämna Helsingin Sanomat 1991 efter återkommande kritik om att hans teckningar uttryckte rasism. Han hade sorgen att 1995 uppleva sonen Valtteris död, en följd av alkoholism och traumatiska upplevelser som FN-soldat i Syrien. I juni 1999 dog Karis älskade syster Maaria Eira.

Det knäckte också Kari. Två månader senare, natten till den 10 augusti, hittades han död i sitt sjukrum. På nattgysbordet låg boken *Kuolema saapuu keskiyöllä* ("Döden kommer vid midnatt") och en klocka som stannat strax därefter.

Kari Suomalainen har sedan 1990 ett eget museum i Visavuori, Valkeakoski (granne till Emil Wikströms konstnärsmuseum). Museichefen Päivi Myllylä har beredvilligt bidragit med sakkunskap till denna artikel.

SVENOLOF KARLSSON

Kari Suomalaisen perikunta

Kari Suomalainens första Kekkonenteckning. Se fler av Kari Suomalainens teckningar på nästa sida.

Kari Suomalainen

Karis alter ego

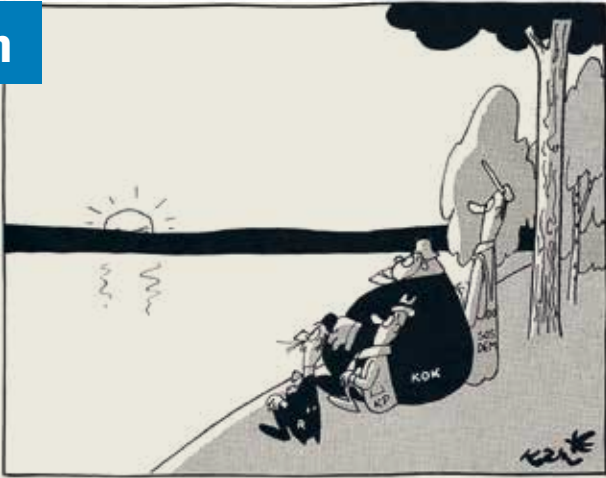
ETT BRA EXEMPEL på hur mångbottnad Kari Suomalainen ofta var är den här teckningen, där hans alter ego – konstnären i den svarta hatten – konstaterar: "Maailma on vitsi, jota tosikot eivät ymmärrä". (Ungefär: "Världen är ett skämt, som de som tar allt på allvar inte förstår.")

Tavlan på väggen – ett modernistiskt alster à la Joan Miró – hänger förstås inte där av en slump. Den är en bildmässig parallell till Karis egen livshållning. En tosikko kan stå framför en Miró-tavla och fråga vad den föreställer. Och därmed enligt konstverkets egen logik missa poängen.

Kari Suomalainens skiss av Carl Barks, vid tillfället 94 år.

Kari Suomalaisen perikunta

År 1961 hade Kari Suomalainen fulländat sin "branding" av Urho Kekkonen – konturerna av hans skalle. Presidentval skulle äga rum följande år, ett förbund hade bildats runt motkandidaten, justitiekanslern Olavi Honka. På bilden inväntar partierna bakom förbundet – Socialdemokraterna, Samlingspartiet (KOK), Finska folkpartiet (KP) och Svenska folkpartiet (R) – solnedgången på midsommardagen, då bilden publicerades. Men midnattssolen, med dess ilska sken, sjönk aldrig under horisonten innan den åter började stiga. Kekkonen vann sedan presidentvalet stort.

Kari Suomalaisen perikunta

– Nu berättar jag för er hur det snart blir atomkrig och hur gifter ödelägger naturen så att också alla barn dör och...
– Varför har nutidens barn sådan ångest?

Kari Suomalaisen perikunta

– Det där fotot togs då när mamma kom till oss för att arbeta.

Kaj Stenvall

Bloody Hands

The Noble Peace Prize

Flatlander

Backstage.

Kaj gör ogärna beställningsarbeten, men gjorde ett undantag när Alexander Stubb undrade om han kunde få en målning till sitt sommarställe. Det var då inte fråga om detta motiv, som Kaj publicerat på sociala medier.

Do you understand me? Same in chinese.

In Good Hands

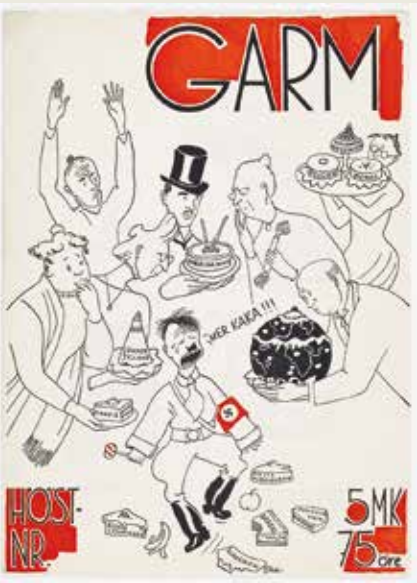
Tove Jansson

© Tove Jansson Estate

Anstalten för "andesvaga" håller stängt. Alla på anstalten har fått jobb på Informationsverket, som sköter censuren.

© Tove Jansson Estate

© Tove Jansson Estate

Censuren "i arbete". – Varför lipar du? – Nå när ja har varit så orolig för hur de sku' gå me dom här, men nu ser ja att dom får varann i alla fall. (Under kriget lästes all post till och från soldaterna vid fronten.)

© Tove Jansson Estate

– Hördu, låt oss gå till den där suojan lite längre bort, där ä en så hemskt stilig karl... (Flyglarm på gång i Helsingfors under kriget. Det är bråttom att ta sig till ett skyddsrum.)

Självaste fan

I dag ska jag skriva utav bara fan, närmare bestämt om fan och hans anhang så som de gestaltar sig i våra dialekter.

JAG BÖRJAR MED själva **fan**, som är vanligt i alla former av vårt svenska språk. Ordets ursprung har diskuterats. Några svordomsforskare menar att ordet går tillbaka på det gamla nordiska *fiandi* ‘fiende’ böjt i bestämd form. Andra forskare anser att fan har sitt ursprung i ett nordfrisiskt *fannen*, *fannjen* eller *fännjen* ‘den frestande’. I likhet med andra djävul-

sord har ordet fått en del för- mildrade varianter. Vanligast är den oskyldiga svordomen **fanken** som är en diminuti- visk avledning av ordet, alltså ett slags förminskningsform, ”en liten fan”. I *Svensk ordbok* betecknas *fanken* som ”ett tämligen mildt kraftuttryck”. Det likaså vanli- ga **fasen** är ännu mildare. Det oskyldiga **fargan** används i

norra svenska Österbotten, li- kaså **fargen** och **fakul**.

I FORNSVENSKAN förekom jämsides en form med *ä*-vokal, *fänden*, som i österbottnisk di- alekt lever kvar som **fän** (all- mänt) med de mildare varian- terna **fänel** (Kvevlax, Replot, Björköby, Pörtom, Närpes) och **fänkur** (Vörå, Närpes).

De olika *f*-orden har många funktioner i vårt talspråk. En ren svordom har vi i t.ex. *fa:n va he to: sa:rt!* (Karleby), *vann fänin ha ni vöri såde le:ng?* (Björköby).

Ibland åsyftas självaste djä- vulen: *ja tsänd me såm en fa: därlö:sa fa:n i eit främändi helvit* (Esse). En person kan inta djä- vulens plats: *han-de fenin je int som na fålk* (Solf).

Vi finner *fan* också i bedyran- de uttryck: *fa:n va to ska fry:s* (:vad du måtte frysa; Vörå).

I några av Dialektordbokens språkprov ingår ett element av häpnad, beundran, förbittring eller förargelse: *ha va in fa:n ti ka:r* (Esse), *hande fänelin* (:en rovlysten katt) *ha teiji in sparv* (Björköby).

Formerna *fanens*, *fänens* och *fankens* kan fungera som för- stärkande adverb: *he va fa:n- kens steinot ter* (Öja), *ja va så fä: nis tröitto* (Terjärv).

Dessutom återfinner vi vår fan i uttrycket *fan anamma*, som ordagrant innebär att man överlämnar någon eller något åt fan. *Anamma* är här en impe- rativisk form av verbet *anam- ma* ‘ta emot, tillägna sig’.

Fan anamma betyder alltså ‘måtte fan ta (mig, dig eller något annat)’. Uttrycket kan bedömas som en rätt oskyldig svordom. Ännu oskyldigare är varianterna *fan anacka*, *fan anagga* och *fanken anamma*.

Också ett fristående *anamma* kan användas som svärord. Det har tydligen ändå uppfattats som mindre lämpligt och har därför fått varianterna *anacka*, *anagga* och *anåda*, som Dialekt- ordboken anför bara från söd- ra Österbotten trots att orden säkert är allmänt spridda i dia- lekterna.

DET KLASSISKA ordet för hin onde är *djävul*. Ordet är klas-

siskt i dubbel bemärkelse ef- tersom det har sitt ursprung i grekiskan, där det betydde ‘baktalare, anklagare’.

Ordet har olika varianter i österbottniskt språk: *djäkel* (allmänt), *djäken* (södra Öster- botten) och *djäkur* (Replot, När- pes). Dessutom finns det som bekant en lång rad avledning- ar och sammansättningar, t.ex. adjektivet *djävlog*, adjektiven och adverbena *djävla* och *djåkla*, avledningar som verben *djäv- las*, *djäcklas* och substantivet *djävulskap*.

Svenska Akademiens ordlis- ta, som ju reglerar vår svenska rättskrivning, anför för de hithörande orden en stavning med såväl ett inledande *dj*- som *j*:- *djävlas* eller *jävlas*, *djävlig* el- ler *jävlig* osv.

Undantag är bara kraftut- trycket *jävlar* och själva basor- det *djävul* som ges med bara de här stavningarna.

Dialektordboken tillhanda- håller en del mer eller min- dre (d)jävliga konstruktioner och betydelser: *tu:san jä:vlar!* (Nykarleby), *kåm hi:d din jä:vol* (Munsala), *e va in jä:kla smäll* (Korsnäs), *e jä:klast fö me* (:gick på tok; Replot), *va ha du nu hitta på: fö jä:kolskap?* (Öja).

’SATAN’ BRUKAR betraktas som den grövsta svordomen. Typiska fall är *våjs:atan i:* (Kar- leby), *nå arma sa:tan* (Esse), *ta: me sa:tan* (Närpes).

Liksom de föregående be- nämningarna har också det här djävulsordet mildare va- rianter. Ombildningen *sablar* kan betraktas som en lindrig svordom, trots att element ur både satan och *djävul* ingår. Ordet förekommer i hela Öst- erbotten.

Satan har ytterligare en rad avkomlingar i österbottniskt språkbruk: **sakel(i)**, **saken**, **saklar**, **sakori**, **sakran**, **sako- ti**. Dialektordboken ger några språkprov: *sa:kran*, *he slinta* (Munsala), *sa:kran anakka!* (Solf), *in sa:krans ka:r* (Kvevlax), *sa:ken anakka!* (Replot). En del av de här milda varianterna har nått oss via finskan.

I Sverige har någon forska- re hittat på att undersöka de

gångbaraste svordomarna. *Fan* blev segerherre. Ordet används av 43 procent av svärande svenskar. Sedan följer *jävlar* (13 procent) och *jäcklar* (3 procent). Värstingen *satan* når inte mer än 2 procent.

VÅR DJÄVUL har många kon- kurrerande benämningar i Österbotten, ord som bygger på adjektiv med syftning på ond- ska eller andra djävulska egen- skaper. Här några exempel:

- **han elake** (*han i:lak* o.d.) eller **den elake** (*tan i:lak* o.d.); all- mänt);
- **den fule** (Björköby) eller **hin fule** (Närpes);
- **han gamle** (Karleby, Kronoby, Esse) eller **den gamle** (Esse, Petalax) eller **hin gamle** (Pö- rtom);
- **han hårde** (Nykarleby) eller **den hårde** (Munsala, Vörå, Björköby, Replot, Solf, Malax, Petalax, Närpes) eller **hin hårde** (*hin hå:le*; Björköby);
- **han ille/illre** (Nykarleby) el- ler **den ille/illre** (Pedersöre, Purmo, Replot, Kvevlax, Kors- holm, Malax, Petalax) eller *”tan illdrin”* (Munsala, Oravais Vörå, Maxmo, Korsholm) eller *”tan illdrik”* (Munsala, Ora- vais, Vörå, Maxmo, Kvevlax, Korsholm, Petalax, Pörtom);
- **han lede** (Nedervetil, Petalax) eller **den lede** (allmänt) eller **hin lede** (Petalax);

Peter Slotte, tidigare huvud- redaktör för den finlandssvenska dialektordboken.

- **den ludne** (Solf);
- **den olika** (Kvevlax, Petalax, Närpes) eller **hin olika** (När- pes);
- **han onde** (Terjärv, Nykarle- by) eller **den onde** (Munsala, Vörå, Björköby, Replot, Peta- lax, Pörtom) eller **hin onde** (Korsnäs, Närpes);
- **den skitne** (Vörå, Björköby), **den snöde** (allmänt), **den stygge** (Björköby), **den sure** (Vörå), **den vande** (Pedersöre, Purmo), **den värre** (Munsala, Vörå).

ETT OCH ANNAT av det här känns igen från svenskt stan- dardspråk. Pronomenet **hin** har som sådant blivit en be- nämning på djävulen, oftast i uttrycket *ett hår av hin*. *Hin* ingår också i djävulsbenäm- ningarna *hin håle* ”den hårde” och *hin onde*.

Mer typiska personbeteck- ningar förekommer också, som **Bängel-Erik** (Esse), **Gamle Erik** (Pedersöre, Purmo, Mun- sala, Korsholm, Lappfjärd), **Hor- nad-Pelle** (Björköby), **buse** (Ter- järv, Kronoby, Malax), **bövel** (väl en korsning av *bödel* och *djävul*; Esse, Oravais, Kvevlax, Maxmo).

Andra exempel är **elak(a)- gubbe** (Terjärv, Esse, Närpes), **fasakuse** (en sammansättning av ord med betydelsen ‘fasa, rädsla’ respektive ‘buse’; Peder- söre, Purmo, Replot, Petalax, Övermark, Närpes), **frestare** (Terjärv, Esse, Purmo, Björkö- by), **gammelfar** (Petalax), **gam- melman** (Karleby, Kronoby), **grinargubbe** (Esse), **han** (all- mänt) och **ondman** och **grä- gubbe** (Petalax).

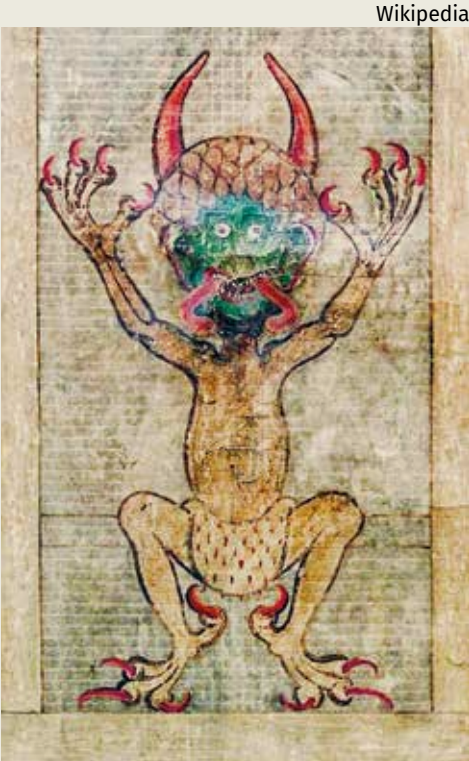
JAG KAN TÄNKA mig att en ordkunnig läsare säkert sak- nar en och annan mustighet från de egna trakterna. Bristen beror på att de tidiga dialekt- upptecknarna var diskreta när det gällde känsliga områden som svordomar och sexualia.

Fan fångar man inte i fin- rummet utan ute i det levande livet.

PETER SLOTTE

Den förmänskligade figuren fan

Djävulen må vara lätt att åkalla i ilskans och stridens hetta. Men intressant nog får många försök att i bild beskriva djävulen eller fan ofta mänskligt försonande drag.

Djävulen gestaltad i den berömda Codex Gigas, en handskrift av Bibeln gjord i Böhmen i 1200-talets början. Denna bibel togs som krigsbyte av den svenska armén 1648 och finns numera på Kungliga Bibliote- ket i Stockholm.

Hugo Simbergs gou- ache Gumman och fattigfan med tvil- lingar. Hugo Simberg skildrade de ömkliga fanfigurerna i flera av sina verk.

lokala krafter

”El kommer alltid att behövas”

Eva-Stina Kjellman

Linus Heinonen hittade sitt drömjobb på Kronoby Elverk.

Linus Heinonen

• **Vasabo** som flyttat till Kronoby tack vare kärleken. Just nu bor han och flickvännen hemma hos hennes föräldrar.

• **Gillar ishockey** och har återupptagit hobbyn efter några års paus. Spelar med IFK Lepplax.

ATT JOBBA UTOMHUS är nytt, men något han redan lärt sig att uppskatta.

”Just nu är det här mitt drömjobb. Jag var nyfiken på att få jobba på ett elverk och i juni såg jag att Kronoby hade en öppen ansökan. Jag meddelade mitt intresse och så ringde de upp.”

Linus Heinonen tror att det här är ett framtidsjobb – el kommer alltid att behövas – och han vill gärna lära sig mer. Kollegorna har berättat om de extrema jobbförhållandena under stormen Hannes och om beredskapen som ingår i jobbet.

”Vi har ett bra gäng här. Jag ser fram emot att i framtiden få vara den som tar emot nyanställda och lär dem rutinerna.”

SONJA FINHOLM

lektris-gänget

Som nyanställd elmontör har Linus Heinonen redan hittat både kärleken och drömjobbet i Kronoby.

LINUS HEINONEN är utbildad el- och automationsmontör från Yrkesakademin i Vasa. Redan under den första terminen av studierna vis-

ste han att han gjort rätt val, och nu njuter han av att få jobba på riktigt. Med mellanspanning.

”Även om jag har en examen i bagaget och har jobbat ett och ett halvt år på VEO känns det här helt nytt. Studierna på yrkesakademin var bra, men egentligen finns det ingen kurs som förbereder en för att jobba på ett elverk eller med mellanspanning.”

”Borde man inte fundera om, när man planerar utbildningen”, undrar han.

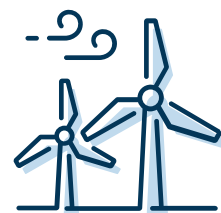
Som nyanställd montör åker Linus än så länge ut på uppdrag i par med en mer erfaren kollega, inte på egen

hand. Däremot får han hänga med på det mesta. Nyligen när ett större fel upptäcktes på en jordkabel i Lepplax var han med och felsökte.

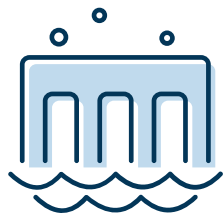
”Vi fick leta ganska länge innan vi hittade felet, men halvtio på kvällen upptäckte vi felorsaken. En skarv hade gått sönder och vatten hade läckt in.”

Andra dagar kopplar han transformatorer, byter mätare, monterar nya stolpar eller gräver ner jordkabel på områden där luftledningarna ska bort. Till montörens uppgifter hör också att dokumentera de olika uppdragen och lista material och kostnader.

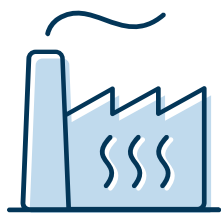
97 procent fossilfritt i Herrfors under 2025

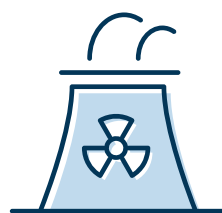
Vindkraft 46 %

Vattenkraft 13 %

Kraftvärme 27 %

Kärnkraft 14 %

HERRFORS PRODUCERAR el i egna eller delägda kraftverk, sammanlagt 36 anläggningar i västra Finland, från södra Lappland ner till Raumo.

Kraftkällorna var under 2025 i huvudsak en mix av vindkraft, vattenkraft, biomassa, kärnkraft och sol-

kraft. Andelen torv och stenkolk, vilka framför allt behövs i pressade lägen under kalla vinterperioder, var i fjol nere i rekordlåga 3 procent.

De kunder som så önskar får enbart förnybar el.

Bland annat detta framgår av Herr-

forskoncernens hållbarhetsrapport för 2025. I rapporten tydliggörs Herrfors engagemang för hållbara affärsmetoder.

Med dialekten som modersmål

Standardsvenskan var en kamp i skolan. I dag är Paulina Nyman-Koskinen universitetslärare i ämnet i Jyväskylä.

PAULINA NYMAN-Koskinens modersmål är ingetdera av de officiella språken i Finland, utan Nedervetilmål, den dialekt som dominerar i denna del av Kronoby kommun.

”Det var det språk som jag bäst kunde uttrycka mig på och som jag använde i klassrummet hela vägen upp till gymnasiet. Jag minns hur viktigt det var för mig att få använda min dialekt.”

Standardsvenska lärde hon sig visserligen i skolan, men det innebär en rejäl ansträngning och krävde jämt att hon tänkte efter. Den uttrycksfulla dialekten kom däremot av sig själv.

Till exempel böjningar av substantiv och adjektiv skiljer sig åt, för att inte tala om genus. Nedervetildialekten har bara ett sådant, *ein* i stället för *en* eller *ett*.

Andra karakteristiska Nedervetiltord är förstärkningsord som *gärr* (som i *han ha:r gärr roko minne*) och *kålkkå* (som i *no a e endrast kålkkå sa:n*). Paulinas favoritord är *loijin* (ljum).

PAULINA BODDE i Nedervetil fram till 21 års ålder, då det bar av till Jyväskylä. Hennes blivande make Pekka Koskinen hade fått studieplats vid stadens universitet, och

hon upptäckte att här även fanns en svensklärarutbildning.

”Ironiskt nog blev jag sedan lärare vid universitetet i ett språk som jag hade känt mig osäker på i hela mitt tidigare liv. I jobbet med studenterna och kollegorna har jag nu i över tio år använt i huvudsak standardsvenska.”

Utöver några år utomlands – i Österrike på utbytesstudier och Tyskland när Pekka gjorde sina postdoktorstudier i fysik – har paret bott i Mellersta Finlands huvudstad.

Med tiden började Paulina fundera över hur ser det ut i dagens klassrum. Får man tala dialekt eller tvingas eleverna tala standardsvenska? Hur är det med elever som kommer från tvåspråkiga hem?

Funderingarna ledde till den doktorsavhandling som publicerades i våras. Avhandlingen behandlar så kallade språkpolicyer, både uttalade och outtalade sådana, och hur dessa realiserar i klassrummet.

Underlag samlade hon in i en lågstadielklass i Kronoby kommun. Mycket kortfattat fann hon att man gjorde skillnad mellan finska och svenska, men att dialekt tilläts och aldrig rättades.

Även om läraren konsekvent höll sig till standardsvenska, och finska

endast användes finskspråkiga elever emellan, fick eleverna använda dialekten som en resurs i lärandet.

AVHANDLINGEN SKREVS parallellt med Paulinas universitetsundervisning, ”som ett slags bisyssla”. Hon jämför upp- och nedgångarna i uppgiften med de krav på uthållighet man möter i långdistanslöpning, något hon själv gärna ägnar sig åt.

”Det är sådant jag brinner för och det har säkert med arbetet att göra. När man jobbar mycket med huvudet är det skönt att ta sig ut fysiskt. När man bara får löpa, löpa, löpa behöver man inte alls tänka.”

Hemma är familjens umgängespråk en blandning av dialekt, standardsvenska och finska, vilket även hennes man, uppvuxen i det finskspråkiga Kaustby, är bekväm med.

”För utomstående kan det låta som *siansaksa*, ett språk som är så blandat att det knappt går att förstå.”

För sina studenter brukar Paulina påpeka att hennes dialekt, på hemorten benämnd *grundsprätji*, har bevarat många drag från fornordiskan, så som diftongerna *ei* (som i *hem, heim*), *öu* (som i *bröt, bröut*) och *öi* (som i *hö, höie*).

Vid sidan av lärarjobbet engagerar sig Paulina i temagruppern Ruotsia keskellä Suomea vid universitetet och i föreningen Svenska Sällskapet i Jyväskylä, som bedriver olika aktiviteter på svenska i den i övrigt finskdominerade staden.

PAULINA UTTRYCKER sin takksamhet för KAJ-boomen efter musikgruppens Eurovisionsdeltagande. Plötsligt hördes även helt finskspråkiga barn i Jyväskylä sjunga en låt på Vörådialekt.

Hennes förhoppning är att dialekten utöver sin viktiga identitetsfunktion även skulle kunna överbrygga språkskillnaderna inom landet.

”Jag är säker på att många inte vet, eller inte har vetat, att det finns en mängd olika sätt att tala svenska även i Finland. Man tänker att det är ’Muminsvenska’ eller den svenska som talas i Sverige.”

”Min dröm är att dialekterna ska ha en positiv inverkan, och att så många inte skulle vara så rädda för att använda svenska. Det finns inte ett sätt att tala svenska, utan väldigt många.”

KLARA SVENSSON

Österbotten
del XXXVI

John Råholm

Sommelieren Tage Neuman
har gärna ett vitt vin i glasets.

Vinmästaren från Monäs

Att Carl Michael Bellmans visor berättar om mer än 40 olika spritsorter överraskade till och med Tage Neuman.

När fotografen vill ta en bild av Tage Neuman sniffande på vinet i glasets blir det genast stopp.

”Den tiden när jag provsmakade viner är förbi. Nu är jag mer intresserad av att njuta av det som finns i glasets, och framför allt vill jag lära mig mer om dryckernas härkomst och kulturen”, säger han och plockar fram boken som gjort att han fått addera en ny titel till sitt cv: författare.

När Tage Neumans bok *Sprithistoriska kommentarer till Carl Michael Bellmans diktning* gavs ut av förlaget Scriptum fick Tages hyllmetrar av vinlitteratur hemma i Smedsby, Korsholm, sällskap av en 355-sidig hyllning till de ädla dryckerna, av vilka Tage påstår sig ha smakat de flesta.

Hans brinnande intresse för viner kombinerat med ett livslångt engagemang i olika mansköror ledde honom in på spåret. ”Vi sjunger ofta Bellmans visor, utan att reflektera över vad han egentligen skriver om. Visste du att hans diktning innehåller minst 40 olika spritsorter?”

Tage Neuman hittade i sin research också en nyhet:

”Jag har belägg för att Höglandsvinet inte kommer från trakterna kring Saint-Macaire som man tidigare trott, utan från den lilla orten Cahors och söderifrån längs floden Garonne i södra Frankrike. Svenska Akademiens ordbok har felaktiga uppgifter, och mitt mål är att få dem att ändra sig i nästa upplaga.”

TAGE NEUMAN ÄR företagsledaren som vigde hela sin karriär åt plastindustrin och KWH-koncernen. Han var med när man upptäckte att man kunde blanda olika polyetensorter för att få fram olika egenskaper och den tid när pvc-plaster var i ropet.

Han brukar också kalla sig pappan bakom Saabs första

bensintank av plast. Och det var under hans tid som man började experimentera med polypropylen i Jakobstad, ett arbete som senare ledde vidare till förpackningsindustrin och barriärfolier.

”Då var plast något fantastiskt, men i dag har det blivit ett skällsord.”

Företagandet och vinintresset hänger på sätt och vis ihop. Tage Neumans fäbless för fina drycker sträcker sig tillbaka ända till 1970-talet då han fick boken *Alla dessa viner* i present. Strax innan hade han samarbetat med en fransk kollega inom Saabprojektet, en kollega som förstod sig på goda viner.

”Under en middag beställde han in en viss Bordeaux, han sade sig gilla både formen på flaskan och smaken. Det var då jag insåg att det finns flera nyanser än bara rött och vitt.”

”Efter det var jag såld, och jag har hela tiden velat lära mig mer. För mig har vinerna också haft en större betydelse än bara smaken, de har gett mig och familjen en anledning att resa, upptäcka nya platser och träffa nya vänner.”

Tack vare jobbet och arbetsresorna frodades därför vinintresset. Tage passade ofta på att besöka vingårdar och lära sig mera om det område och den kultur som de var del av. Ofta fick en flaska eller två komma med hem.

VI GÅR NER i källaren där han visar oss husets viktigaste rum – vinkällaren. Temperaturen ligger på behagliga 15 grader. På hyllorna ligger flaska efter flaska i god ordning. Många av dem är rariteter och alla barnen och barnbarnen har sina egna årgångsviner som de i något skede ska få.

Här finns också en flaska Château Margaux, ett exklusivt Bordeauxvin som Tage köpte för många år sedan. Den får tills vidare ligga orörd, som en souvenir.

Men viner är egentligen inte till för att sparas, åtminstone inte alla.

”Den här tänkte jag bjuda er på”, säger han och håller upp ett sydfranskt lättdruckat sommarvin, som han gärna serverar till en sallad eller stekt abborre. Till

Wikipedia

Tage Neuman

Vem: Monäsbon som studerade till diplomingenjör vid kemisk-tekniska fakulteten vid Åbo Akademi. Jobbade större delen av sin karriär inom KWH-koncernen, bland annat som teknisk direktör för KWH Plast i Jakobstad. Är utbildad sommelier och självlärd oenolog (vinkännare).

Familj: Frun Bodil, döttrarna Yrsa, Freja och Åsa, tre svärsöner och fem barnbarn.

Aktuell med: Boken *Sprithistoriska kommentarer till Carl Michael Bellmans diktning*.

Favoritdruva: Pinot Noir, eller Spätburgunder som den heter på tyska, samt Nebbiolo och en lång rad vitvinsdruvor med Riesling i spetsen.

Valspråk: Hans tidigare motto ”molniga dagar blir ljusa om du har bra viner i källaren” har numera efter hans 80-årsdag bytts ut till ”även hösten har vackra dagar”.

Självkaraktäristik: ”Jag uppfattas gärna som ett original. Någon måste ju föra den traditionen vidare.”

lax skulle han i stället rekommendera en Riesling.

Under många år ordnade Tage Neuman vinprovskurser, höll föreläsningar och skrev kolumner i lokaltidningen. Han har också varit med och grundat två österbottniska vinsällskap. Och han har doftat och smakat sig igenom otaliga sorter.

Ju mer han lärde sig om viner, desto mer nyfiken blev han på allt runtomkring.

I höst blir det bland annat en föreläsning inför det anrika Bellmansällskapet i Stockholm.

DEN FINLÄNSKA dryckeskulturen då, vad säger Tage Neuman om den?

”Jag är glad att vi lärt oss att avnjuta goda viner i stället för starksprit. Men just nu är jag faktiskt lite orolig för framtiden, för de krafter som vill släppa alkoholen fri i matbutikerna.”

”När man avskaffade monopol i en av de kanadensiska delstaterna sjönk utbudet rejält, och jag befarar samma utveckling hos oss. Alko är fantastiskt med sin bredd och sin goda service.”

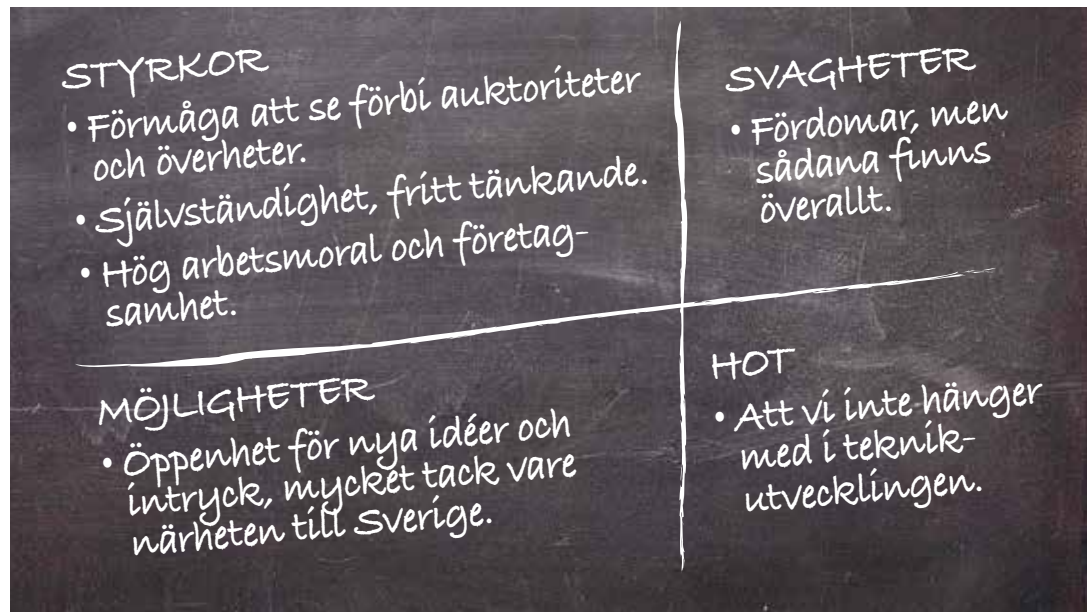
De åttaprocentiga vinerna som

säljs i matbutiken ger han inte mycket för.

”Jag vet inte vad det finska folket har gjort för fel när de måste bestraffas med dessa drycker. Jag har inte smakat en enda, och blivit avrättad från att göra det. Och det rådet tänker jag följa.”

SONJA FINHOLM

Carl Michael Bellman (1740-1795) är väl det närmaste man kommer en nationalskald innan Finland erövrades av Ryssland. Han spelade cittra och klaver och var känd för sin förmåga att trollbinda sin publik. Under perioder hade han att varje vecka inställa sig hos Gustaf III för underhållning, här illustrerat av Albert Edelfelt. Bakom kungen dennes gunstling Gustaf Mauritz Armfelt, född i Tarvasjoki.

Tage Neumans swot-analys av Österbotten.

Pa radiset finns i Toholampi

Till sist hittade Krissi paradiset. I Londons ständigt pågående kaos slog kroppen och själen larm. Ett gammalt frontmannahus i Toholampi blev det hem som hon och hennes man, den brittiska punkrockaren Dave behövde. Äntligen vet Krissi hur hon ska använda sina förmågor.

Rogivande aktivitet. Krissi Treganna tar sig gärna fram i roddbåt på Lestijoki, inte långt från hemmet.

Dave skakar på huvudet i misstro: ”Det måste ha varit ödet”

Päivi Karjalainen

Hemstudion är i flitig användning. Både Dave och Krissi gör egen musik. Dave spelar fortfarande aktivt i Dave Treganna Band i Finland och i Sham 69 i England.

En varm helgkväll hösten 2012 i Tammerfors skulle rockklubben Jack The Rooster få brittiskt besök. Tango Pirates var bandet för kvällen. I foajén arbetade Krissi, som då ännu hette Malinen i efternamn. Hon ordnade bandets supporterartiklar och t-tröjor för försäljning.

Under den tidiga kvällen ägnade sig bandet åt soundcheck. En förväntansfull stämning låg i luften. När Krissi tittade in i salen föll blicken på bandets svarthåriga basist. Det fanns något oförklarligt tilldragande hos honom. Hon måste hitta på något.

Efter soundchecken gick Krissi därför målmedvetet fram till musikern, Dave Treganna.

”Jag förklarade helt lugnt för Dave att min före detta sambo var ett stort fan av The Lords of the New Church. En fullständigt oskyldig öppning till en konversation”, säger hon.

Dave Treganna var nämligen originalbasist i detta brittisk-europeiska kultband från början av 1980-talet. Bandet kombinerade punkrock, postpunk och gothrock.

Något i det ögonblicket fick tiden att stanna. Samtalet var kort och vardagligt, men båda minns det fortfarande med stor tydlighet.

De bytte telefonnummer.

ETT PAR DAGAR SENARE träffades Krissi och Dave igen, denna gång i huvudstaden. Kvällen började på klubb och fortsatte med en nattlig hästskjuts genom centrala Helsingfors.

”Ett ganska romantiskt ögonblick”, konstaterar Krissi.

”Ja, nästan filmiskt”, tillägger Dave.

Den då 54-årige Dave hade varit singel i elva år. Den 40-åriga Krissi hade levt mer eller mindre ensam i nästan femton år.

Här minns Krissi en märklig detalj.

”När Lords of the New Church spelade i Finland 1984 var jag tretton år gammal. Dave spelade ju i bandet. Jag råkade vara på den konserten i Lepakko i Helsingfors, dit minderåriga också släpptes in.”

När Krissi kom hem den natten ritade hon basisten Dave Tregannas ansikte med blyerts på ett papper.

”Tydligt tyckte jag redan då att han var karismatisk. Men jag kunde förstås inte ana att jag då ritade ansiktet på min framtida man.”

Dave skakar fortfarande på huvudet i misstro: ”That must have been fate.” Det måste ha varit ödet.

Till Krissis sorg försvann teckningen med tiden.

EFTER ATT DAVE ÅTERVÄNT till England inleddes en kontakt mellan dem varje dag. Så ofta de kunde flög de till varandra, antingen till Finland eller till England. Den här kärleken gick inte att stoppa.

Knappt ett år senare fattade Krissi ett beslut som många tyckte var våghalsigt. Hon sade upp sin lägenhet och sitt arbete, packade sina saker och flyttade till London för att bo med Dave. Med följde det yngsta av hennes tre barn, en då fjortonårig dotter.

”Jag har aldrig varit en människa som tvekar för länge. Om något känns rätt, går jag in helhjärtat”, säger hon.

London pulserade av liv. Gatorna var fulla av människor, trafik, musik, restauranger och kulturer. Krissi älskade energin och känslan av att något hela tiden hände. Att allt var möjligt.

För Dave var det urbana kaoset det normala. Han hade levt hela sitt vuxna liv i storstäder, bland annat i Los Angeles, och turnerat världen runt som musiker.

I slutet av 1970-talet spelade Dave i Sham 69. Då blev han en del av den explosiva brittiska punkvågen i London. Bandet existerar fortfarande.

”Mina föräldrar ville att jag skulle gå på universitet. Men det var inte min grej. Jag var

faktiskt på väg att flytta till Wales för att bo i ett hippiekollektiv, men så kom punken och förändrade allt. London var en vild plats då. Allt hände där”, säger han.

KRISSI LEVDE SAMTIDIGT ett helt annat liv i Finland. Som nittonåring hade hon fått sitt första barn. Livet var tidvis tungt. Hennes andningshål var alltid kreativiteten och musiken.

”Jag minns hur melodier bara började komma till mig när jag fem år gammal satt i gungan på gården. Jag undrade om de verkligen kom från mig. Det var en märklig upplevelse”, berättar hon.

Senare har Krissi komponerat och skrivit texter till flera egna låtar på både finska och engelska. Rauli ’Badding’ Somerjoki har inspirerat henne starkt. Det märks också i hennes lugna och stilla tolkning. Hela Krissis produktion finns på [SoundCloud](#), och några låtar finns också på [YouTube](#).

”Musik har för mig varit ungefär som att andas.”

Tidigt började Krissi gå på konserter. David Bowie hann hon uppleva live fem gånger, första gången i Göteborg när hon var femton år gammal.

I LONDON BÖRJADE Krissi arbeta på ett privat äldreboende. Arbetet var tungt och etiskt konfliktfyllt.

”Jag stod inte ut med att se hur de äldre behandlades. De fick två till tre blöjor per dygn utan att man frågade vilket behovet var. Nästan hundra äldre fick dela på en enda kam. De kunde knuffas ned i kallt vatten i badkaret för att tvättas strax innan socialarbetaren kom på besök.”

”Jag är själv uppfostrad av min mormor och hyser den djupaste respekt för äldre människor. Den syn på de äldre som jag såg i London gjorde mig illamående”, säger Krissi.

Arbetsdagarna drog ut uppmot tolv timmar. Pausen var tjugo minuter lång, då skulle man hinna kasta i sig sin egen mat. Personalen höll på att drunkna i arbetsbördan. Efter arbetsdagen väntade överfulla tunnelbanor och bussar på Krissis väg hem.

När det visade sig att personalen manipulerade arbetsrapporterna, blev det droppen som fick hennes bågare att rinna över.

”Jag sade att jag inte ljugar. Efter tre månader i jobbet sade jag upp mig.”

INTE LÅNGT DÄREFTER ledde slumpen Krissi in på ett annat område. Hon gick för att köpa en e-cigarett. Med dess hjälp lyckades hon sluta röka. När hon senare besökte samma butik flera gånger och dessutom tog med sig vänner dit, erbjöd ägaren henne arbete i

Krissi och Daves bröllopsfoto taget i Wembley, London, strax efter att de hos magistraten blivit ett äkta par.

Privat

butiken. Och det passade henne mer än väl.

”Jag kastade mig helhjärtat in i jobbet. Snart fick jag ännu en arbetsplats, hos samma ägare och inom samma bransch.”

Krissi arbetade flitigt i båda butikerna och njöt av varje sekund. Hon blev butikschef, utvecklade verksamheten och var med och planerade produkter. Hon fick stort ansvar och gjorde allt som hör företagande till.

”Om det kom ett meddelande från Kina till min telefon klockan två på natten, svarade jag direkt. Min nattsömn blev splittrad. I praktiken arbetade jag hela tiden så länge jag var vaken”, berättar hon.

Dave såg med stora ögon hur hans fru arbetade.

”Krissi gör allting till hundra procent. Hon kan egentligen inte göra något halvhjärtat”, säger han.

SMÅNINGOM SADE KROPPEN stopp. Krissi befanns ha spinal stenosis i halsryggen, alltså en förträngning av ryggmärgskanalen. Hennes händer domnade bort och smärtorna ökade. Hon genomgick stora operationer.

När hon återhämtat sig gick hon tillbaka till arbetet. Men tröttheten gjorde att kroppen inte längre återhämtade sig. Gradvis började samma stad som hon en gång förälskat sig i att tära på henne.

Till slut kom den stora utmattningen. Krissi hade hela tiden i London känt hemlängtan, men nu blev den överväldigande.

”Mina sinnen belastades dygnet runt i en miljö som aldrig stängde av — sirener, tuktande bilar och människomassor. Trafikens avgaser och höga ljud. Till och med doften av kryddstark mat — och lukten av cannabis,

som man kände nästan runt varje gathörn — började äckla och irritera mig.”

DÅ KOM COVIDPANDEMIN — räddningen. En stark känsla växte fram att det var dags att vända blad i livet. Krissi insåg hur hon längtade efter tystnad. Skog. Utrymme att andas.

Tillsammans började David och hon leta på nätet efter en sommarstuga i Finland, helst i Toholampi, där Krissis far bor. I stället fastnade deras blickar på ett tvåvånings rött frontmannahus i trä, byggt 1949.

”Det var billigt och rymligt. För samma pengar skulle man inte ens få ett garage i London. Jag sade till Krissi att vi köper det direkt, det fanns inget att fundera över”, säger Dave.

Krissi flög till Finland för att titta på huset. Efter besiktningen slogs affären fast.

Krissi flyttade först till Toholampi och satte genast i gång med renoveringen. Det var balsam för själen. Äntligen fick hon ro. Hon var hemma.

Den vuxna dottern blev kvar i London, där hon fortfarande bor. Dave flyttade permanent till Toholampi ett halvt år efter Krissi.

”Jag flyttade hit med glädje. Jag anpassar mig var som helst. Jag har verkligen inte behövt ångra mig.”

EFTER ÅTTA OCH ETT HALVT ÅR i världsmetropolen London innebar flytten till det lilla samhället i Mellersta Österbotten för fem år sedan bästa tänkbara livsförändring.

”Här finns utrymme att andas”, säger Krissi.

”Här kommer ingen någonsin och avbryter en”, säger Dave.

”Jag behövde inte höra mer. Jag förstod precis vad körläraren menade.”

Krissi slukar böcker om Finlands historia.

Dave i arbete, denna gång som musiklyssnare.

Londons trafik, buller och ständiga människoström lockar inte längre någon av dem. Deras permanenta hem finns nu i Finland.

”Från Toholampi kan jag köra 60 kilometer utan att fastna i en enda trafikstockning. I London skulle något sådant vara rena fantasin”, säger Dave.

Huset har två våningar, sex rum och kök samt två eldstäder. Eldstaden i vardagsrummet är piggt ljusrosa. På gården finns fyrtio träd, i trädgården femton bärbuskar, unga äppelträd och ett jordgubbsland. På tomten rör sig rådjur, harar och tiotals fågelarter.

Hur skiljer sig hemmet i Toholampi från hemmet i England?

”Vårt Londonhem var smalt, mörkt och trångt. Från vardagsrumsfönstret såg man tegelväggen på huset intill. Det var ett typiskt tvåvåningshus från början av 1900-talet. Hela gatan var full av likadana hus på rad”, berättar Krissi.

”I hallen och trappan låg heltäckningsmatta. I sovrummet fanns en gammal öppen spis med marmorkant, röda väggar och tjocka sammetsgardiner framför fönstret. I badrummet var vattentrycket dåligt och

duschen rann bara svagt. Varmvatten kunde man bara få i en kran åt gången.”

DAVE RÖR SIG OFTA ute i naturen med kikare runt halsen på spaning efter fåglar.

”Jag har sett över femtio fågelarter här. Min favorit är hackspetten, en personlighet som ofta kommer till vår fönsterbräda för att äta. Ibland står det hundra svanar på åkern samtidigt. Det är en otroligt vacker syn för mig”, säger han.

Numera åker Dave en gång i månaden till Tammerfors för bandrepetitioner. I somras spelade bandet också in en skiva. Han uppträder fortfarande då och då i England med Sham 69.

På vintern fascinerar Dave av den finska stjärnhimlen och månljuset som reflekteras i snön. Men den finska kylan får britten att skaka på huvudet.

”När det var trettio minusgrader här förra vintern stannade jag inomhus. Krissi däremot åkte skidor ute på isen.”

Bastun tycker han om.

”Första gången trodde jag visserligen att huden skulle brinna upp. Nu har jag vant mig. Men ner i sjön får man mig inte — inte ens på sommaren. Det är alldeles för kallt, för att inte tala om isvaken.”

FÖR TRE ÅR SEDAN gick Krissi i bilskola. Hon övningskörde i Ylivieska tillsammans med sin körlärare. Extralektionerna blev många.

”Det var för många rörliga delar i bilen. När jag skulle slå på helljus eller halvljus blev det blinkers i stället, eller så satte vindrutetorkarna i gång. I bästa fall allt samtidigt”, berättar Krissi med ett skratt.

Landsvägskörning gick bra, men så fort hon kom in i stadsmiljö med korsningar, trafikljus och människor blev hon stressad och började fumla.

”Jag var på väg hem efter en misslyckad körlektion när körläraren gav en kommentar. Han hade tidigare undervisat personer som liknade mig och märkte direkt om de hade glömt att ta sin medicin. Jag behövde inte höra mer. Jag förstod precis vad han menade.”

Vid lektionens slut kom de överens om att Krissi skulle söka hjälp och återkomma först när problemet fått en förklaring.

Så Krissi lät sig utredas. Undersökningarna tog ungefär ett år. Till slut fick hon diagnoser ADHD och lindrig autism. Krissi var då 51 år gammal.

”Diagnoserna kom inte som någon överraskning. Jag har alltid känt mig annorlunda än andra, känt mig som en utomstående. Nu fick jag en officiell förklaring till det.”

DEN KLARHET SOM rätt medicinering gav blev en omvälvande upplevelse för Krissi: så här kunde livet alltså kännas när det fungerade som det skulle.

”Med diagnosen kom också en viss sorg över allt i mitt liv som säkert skulle ha blivit annorlunda om jag hade fått hjälp tidigare. Jag skulle då knappast ha avbrutit utbildningar, trasslat till min ekonomi eller gått igenom flera depressioner och utmattningsperioder.”

Autismspektrumet märks hos Krissi särskilt som sensorisk överkänslighet. Vissa lukter, tyger och höga ljud känns rent fysiskt smärtsamma.

”Jag står inte ut med lukten av nagellack eller nagellacksborttagning. Och om någon sjunger falskt gör det faktiskt ont i mig. Jag har absolut gehör”, säger hon.

Det hörs när Krissi sjunger. Hennes tolkning är vackert rak och helt tonsäker.

Hur har hennes vardag förändrats efter diagnosen och medicineringen?

”Jag kan nu tänka rationellt innan jag fattar beslut. Jag är mer tålmodig och uthållig. Jag har också kunnat studera målmedvetet. Jag har lärt mig nya färdigheter, som att sticka. Tidigare hade mitt tålamod aldrig räckt till.”

”Nu förstår jag att det inte handlade om lättja eller misslyckande när saker avbröts tidigare. Jag är fortfarande kreativ, men den där impulsiviteten att kasta mig in i allt är borta”, säger Krissi.

EFTER FLYTTEN TILL FINLAND utbildade sig Krissi till merkonom. Just nu studerar hon vidare inom affärsbranschen via kompletterande studier vid Centria yrkeshögskola.

Ambition och motivation saknas alltså inte. I framtiden lockar ännu mer studier. Ett drömyrke är kulturproducent. I dag beskriver Krissi sig som en mångsysslare inom både kreativa och kommersiella områden.

”Jag har enormt många idéer. Nu tränar jag på att också fullfölja dem.”

Hon har även företagsidéer, kopplade till äldre och tjänster som kan erbjudas i hemmet. Mer än så vill Krissi ännu inte avslöja.

Dave drömmer om att skriva sina memoarer.

”Bara jag hann stanna upp och skriva — och bara jag minns allt som hänt”, ler han.

Krissi har ett stort intresse för teman som inbördeskriget, migration, släktforskning och historia. Bokhyllan svämmar över av böcker. Entusiasmen är nästan fanatisk.

”Den här oerhört detaljfokuserade nyfikenheten kring vissa specialintressen är typisk för neuropsykiatriska tillstånd”, säger hon.

Fågelparadiset Toholampi. Dave är ofta ute med fågelkikaren.

Det trodde körläraren inte. Krissi klarade uppkörningen på första försöket.

TILL KRISSIS HOBBYER hör skrivande, särskilt prosa. I England skrev hon konsertrecensioner för en brittisk musiktidning.

Att hon har skrivförmåga har hon bekräftelse på — bland annat en medalj. År 2025 vann hon guld i kulturtävlingen SAKUstars, i grenen ”Dikt på en timme”, som representant för Mellersta Österbottens utbildningssamkommun Kpedu. Temat var ”Vattnets rörelse”.

DET HÄR VÄRLDSVANA paret tillbringar sin kvalitetstid med att sköta trädgården. Familjen omfattar också fem älskade katter. Förra sommaren gjorde Krissi praktik

som assistent vid Pajamäki traditionscenter. I samband med det arbetade hon också som assistent åt projektledaren för ett migrationsprojekt.

”Vad mer kan man önska sig än att leva här i vårt traditionsrika paradis? Toholampi slår London med 6-0”, säger Krissi.

Och om ni undrar hur det gick med Krissis körkort, så klarade hon uppkörningen på första försöket. Körlärarens min lär ha varit värd att se.

SUSANNE STRÖMBERG

Österbottens bitt ra kamp för självstyrelse

Museiverket

Tyska trupper paraderar i Vasa. Inbördeskriget är slut, men världskriget pågår fortfarande. Vad ska det bli av den unga republiken Finland?

I svenska Österbotten uppstår upprorsstämning. När lantdagen röstar nej till regional självstyrelse nås regeringen av ett hot om "österbottnisk säraktion i nationalitetsfrågan". Ett utdraget drama följer.

Tyska trupper tas emot av Vasa stads ledning den 5 juni 1918, en månad efter inbördeskrigets slut. Några dagar senare lämnade senaten en proposition om monarkisk regeringsform i Finland. I sökandet efter kung riktades blickarna mot Tyskland.

”En epidemiartad fruktan har gripit allmogen att dess rättigheter ej ska respekteras”

Wikipedia

Ryska, svenska och tyska soldater befann sig under en period samtidigt på Åland. Här tyska soldater vid Eckerö i mars 1918.

författningen och statusen för landets språk utformas?

I DET POLITISKA SPEL som följde kom Ålandsfrågan att få en central roll. Just i november 1918 hade Ålandsrörelsen framställt hos den finländska regeringen om en folkomröstning på ögruppen i nationstillhörighetsfrågan. Paasikivi hade hänvisat till lantdagen, eftersom det rörde sig om en förminskning av rikets område.

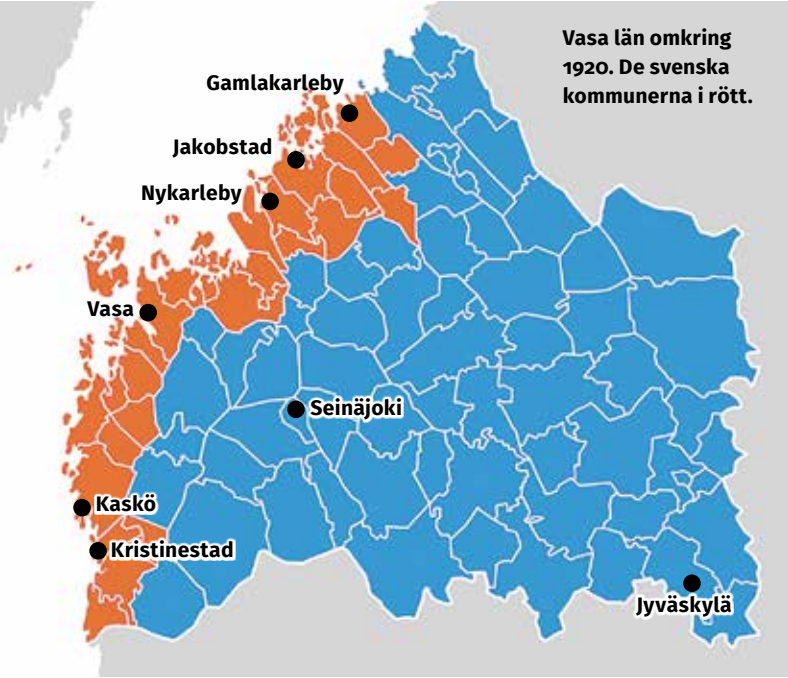
Ålänningarna vädjade samtidigt till de allierades — Storbritanniens, USA:s och Italiens — beskickningar i Stockholm om stöd för sin sak. Sveriges regering krävde i en not till Finland att frågan skulle avgöras av ålänningarna själva.

Det officiella Finlands agerande skrämde många i det svenska Östergötten. Detta blev ett politiskt faktum den 5 november 1918, då ett förbund av svenskösterbottniska kommuner anhöll hos regeringen om att de svenska kommunerna skulle avskiljas till ett svenskt län, vilket också skulle innefatta Vasa.

Länets guvernör Theodor Heikel tillstyrkte kraftigt anhållan. Den svenska allmogen hade, förklarade han, ”gripits av en epidemiartad fruktan för att dess nationalitetsrättigheter ej skulle respekteras”. Det handlade om svenska språkets ställning i det på många håll enspråkigt svenska landskapet och känslan att överheten i huvudstaden inte förstod vad saken gällde.

I ett upprop den 20 november förklarade Sfp:s centralstyrelse att ”den svenska nationaliteten i Finland uppfattar sig själv såsom en helhet”, samtidigt borde Åland ändå beviljas självstyrelse ”i utsträckt mått”.

UPPRORSSTÄMNINGARNA spred sig. Den 29 december gick också företrädare för tolv åboländska

Gun-Marie Wiis

skärgårdskommuner in för ett eget svenskt län.

Den 6 januari 1919 kallade Sfp:s kretsstyrelse till ting i Vasa. Över etthundra ombud deltog och tonläget var högt.

Typiska inlägg i debatten var att gränser borde dras mellan nationaliteter, inte geografiskt. Som lösning på frågan om Östergötterns statstillhörighet ville landstinget ha en folkomröstning, alternativt skulle frågan underställas ”någon internationell domstol”.

Mest kontroversiellt blev mötets beslut att liksom Åland utse en delegation, för att hos de skandinaviska ländernas regeringar anhålla om att dessa vid den kommande fredskongressen i Paris skulle genomdriva ett beslut som tryggade nationella minoriteters rätt.

Den 14 januari grep regeringen in, dock bara för Ålands del. En statskommitté tillsattes för att föreslå åtgärder ”ägnade att befrämja befolkningens i Ålands län ekonomiska framskridande och stödja dess kulturella strävanden”.

Oron fortsatte emellertid att sprida sig. Den 30 januari beslöt ombuden för aderton svenska kommuner i Nyland att omedelbart framställa hos statsrådet

om att kommunerna inklusive städerna Hangö, Ekenäs, Borgå och Lovisa med det snaraste skulle sammanföras till ett svenskt län. Helsingfors med sin talrika svenska och finska befolkning föreslogs bilda ett eget län eller ståthållarskap.

ÅLANDSRÖRELSENS grepp blev att försöka få upp Ålandsfrågan i den fredskongress som inleddes i Paris den 18 januari 1919. En delegation — Julius Sundblom, Johannes Eriksson och Johan Jansson — skickades av Ålands folkting för att sammanträffa med de franska och engelska utrikesministrarna, USA:s fredsdelegations ordförande och den italienska regeringschefen.

Den två månader långa resan gav de åländska representanterna ett starkt argument, nämligen några av de principer om självbestämmande som den amerikanska presidenten Woodrow Wilson fört fram inför fredsförhandlingarna:

— folk och provinser ska inte bytas från den ena suveräniteten till den andra, som om de endast vore lösören eller bönder i ett schackspel;

— varje territoriell uppgörelse måste göras i vederbörande befolknings intresse och till dess för-

del och inte såsom en del endast av någon jämkning eller kompromiss mellan rivaliserande staters anspråk;

— alla tydligt bestämda nationella strävanden ska tillfredsställas så långt som är möjligt utan att införa nya eller göra gamla element av tvedräkt och antagonism beständiga.

Principerna var vackra. Samtidigt gav de i det uppplitna Europa, där stats- och folkgränser inte sammanföll, bränsle åt en rad stridsfrågor, som den mellan språkgrupperna.

DEN SVENSKÖSTERBOTTNISKA beslutet att presentera sin sak inför regeringarna i Stockholm, Oslo och Köpenhamn genomfördes av Georg von Wendt. Frågan till Sveriges utrikesminister Johannes Hellner var varför hans land tagit enbart ålänningarna under sitt beskydd. Vid en återförening med Sverige skulle Östergötterns fyra gånger flera svenskar fordra samma sak.

von Wendt mottogs med älskvardhet i Sverige, men i huvudstaden var initiativet inte populärt. Helsingin Sanomat ansåg att ”Finlands svenskextrema element” var inne på oönliga stigar i syfte att avsöndra delar av landet. Trots att de aldrig hade utsatts för förtryck, hade de valt att konspirera med främmande makter.

Ålandskommittén fortsatte för sin del att bearbeta Finlands regering och började i februari 1919 utge en egen veckotidning, Ålands-Posten. Syftet var ”att meddela även andra synpunkter än de, som nu dagligen föras till torgs på ögruppen och där bestämma tänkesätten”.

DEN 25 JANUARI verkade en lösning vara på gång efter att regeringen gett en proposition om grunderna för de inhemska språkens ställning.

I grundlagsutskottet fick de svenska ledamöterna en väsentlig förändring av lagtexten godkänd, nämligen att införandet av ”självstyrelse av högre ordning” i förvaltningen skulle göras obligatoriskt. Inför slutbehandling-

Lauri Ingman, skolgången i Vasa, statsminister som senare blev ärkebiskop.

Karl Söderholm, president vid Vasa hovrätt, justitieminister i fyra regeringar.

Woodrow Wilsons, USA:s president, lanserade viktiga självstyrelseprinciper.

”Under stormande bifallsyttringar bars hjältarna i land på den åländska jorden”

Edvin Sundquist, Vasabladets chefredaktör, aktivist.

Gösta Moliis-Mellberg, präst, assessor i Borgå stift, aktivist.

Johannes Storbjörk, bonde i Kronoby, kommunpolitiker, aktivist.

Karl Ottelin, ordförande i kommittén för Vasa läns delning.

en i lantdagen rådde optimism på svenskt håll.

Agrarpartiet stod utanför regeringen. Kyösti Kallio uttalade som partiets företrädare genast att förslaget var egendomligt, då de svenskspråkigas rättigheter kunde anses vara tryggade genom den kejserliga förordning som 1902 hade jämställt finskan och svenskan som officiella språk.

Inför lantdagens omröstning föreslog Kallio att de nytillförda paragraferna skulle strykas och fick under en förhandlingspaus med sig huvuddelen av de övriga finska partierna. Partikollegan Santeri Alkio hävdade att vissa grupper med hjälp från Sverige förberedde en aktion i Finland i syfte att trygga det svenska överväldet.

Uppenbart var agrarernas taktik att elda på motsättningarna mellan den svenska politiska och kulturella eliten i huvudstaden och den svenska landsbygdsbefolkningen.

NÄR LANTDAGEN nu alltså sade nej till garantier för regional självstyrelse radikaliserades stämningarna ytterligare i svenska Österbotten. Reaktionen framgår med önskvärd tydlighet av det telegram som Sfp-ordföranden Eric von Rettig mottog på morgonen den 13 februari:

”Yrkar på omedelbart utfärdande av kallelse till urtima svensk partidag snarast möjligt efter valen för undvikande av annars ofrånkomlig österbottensk säraktion i nationalitetsfrågan.”

Telegrammet var undertecknat av de österbottniska ledargestalterna Johannes Storbjörk, Gösta Moliis-Mellberg och Edvin Sundquist.

Vad en österbottensk säraktion kunde innebära förklarades inte. Det var ju dock väl belagt att man i Österbotten kunde vara benägen för ganska drastiska åtgärder.

DRAMATISKA TIDER förestod. Även Ålandskommittén reagerade starkt på lantdagens negativa besked. ”Grundbetingelserna för åstadkommande av en omsvängning i den åländska opinionen [i

en mera Finlandsvänlig riktning] har utplånats”, konstaterade den.

Inför hotet om en folklig österbottensk säraktion agerade regeringen Ingman redan nästa dag. Den 14 februari meddelades dess beslut att svenska och finska Österbotten skulle bilda var sitt nytt län med Vasa respektive Jyväskylä som huvudstäder. Vasa stad skulle ändå ges en självständig ställning.

Följande dag, den 15 februari, kunde Karl Söderholm som justitieminister meddela att regeringen även fattat beslut om ett svenskt biskopsstift och en separat svensk avdelning vid skolstyrelsen. Frågan om svenska län i Nyland och Åboland skulle utredas.

”Genom dessa beslut har regeringen tillkännagivit sin benägenhet att uppfylla önskningsmål, som hysas av landets svenska befolkning och vilka kunna i en jämförelsevis snar framtid realiseras”, kommenterade han.

DEN 1 OCH 3 MARS 1919 väntade lantdagsvalet. I inbördeskriget året innan hade finsk- och svensk-språkiga samarbetat, på båda sidor. Men inte mycket av språkfreden verkade nu finnas kvar.

I Österbotten trappades språkkonflikten upp då Suomalainen Klubis årsmöte den 22 februari föreslog att en förening för hela landskapet skulle bildas i brådskande ordning, ”för att ge ett andligt och materiellt stöd åt det finska folkämnet på svenska områden och i finsk-svenska gränstrakter”.

Det beskrevs på mötet som en direkt skyldighet att grunda en sådan förening, då svenskarna sades ha inlett en aggressiv förföljelse mot den finska befolkningen på orter som svenskarna betraktade som sina.

I samma anda, men av svenskhetsskäl, grundades den 4 mars Svenska klubben i Vasa.

I LANTDAGSVALET förlorade socialdemokraterna en del av sitt stöd, men inte mer än att partiet med 80 mandat fortfarande var den klart största gruppen. Val-

vinnaren Agrarförbundet ökade sina platser från 26 till 42. Samlingspartiet fick 28, Framstegspartiet 26, Sfp 22 och Kristliga arbetarförbundet 2 platser.

Någon åländsk kandidatlista ställdes inte upp. Deltagande i valet kunde ses som ett erkännande av att den legitima överheten fanns i Finland

Tidningen Åland sammanfattade saken så här:

”De svenska länen, det svenska biskopsstiftet, den svenska avdelningen i skolstyrelsen, allt detta, som på administrativ väg nu beskärts våra blodsfränder, betyder intet. Den regering, som med dessa åtgärder velat ställa svenskarna tillfreds, har därigenom ådragit sig de finska nationalisternas onåd. Nästa lantdag ska med rätt stor sannolikhet undandraga den sitt stöd.”

I TIDNINGEN VAASA framhöll kommittéordföranden för länets delning Karl Ottelin att, då regeringen redan beslutat om länsdelningen, kommitténs uppgift inskränkte sig till förslag om gränsreglering och budget och anskaffande av lokaler och inredning för de nödvändiga ämbetsverken.

Han förutsåg att en del av de svenska socknarna skulle komma att delas, så att byalag, där majoriteten var finsk, hänfördes till närmaste finska kommun.

Efter regleringarna skulle de finskspråkiga i Lappfjärd komma att utgöra — så som det beskrevs lite osystematiskt — 18 procent, i Malax 25 gårdar, i Pörtom 171 personer, i Mustasaari 474 personer, i Oravais 269, i Nykarleby landsförsamling i stadens närmaste omnejd 139 och i Jeppo 304 personer. I Pedersöre skulle 143 finskspråkiga fortsatt komma att höra till svenskt område, i Terjärv 79, i Esse 17 och i Gamlakarleby landsförsamling 385.

I fråga om städerna gav Ottelin de här siffrorna: Vasa omkring 12 000 finnar och 11 000 svenskar — uppgifterna var osäkra, Gamla karleby 8 030 svenskar och 1 185 finnar, Jakobstad 4 158 svenskar och 3 104 finnar, Kaskö 1 377 svenskar och 179 finnar, Kristi-

Åbo akademis bildarkiv

Ålandsrörelsens ledare Julius Sundblom och Carl Björkman återvänder som hjältar till Mariehamn efter sin häktningstid i länsfängelset Kakola i Åbo 1920.

och August Tåg) och dess finska (Kaarlo Vilho Martonen, Kustaa Koskimies och Juho Erkki Antila) gick helt isär.

Kommittén var bara enig om länsnamnen ”Vaasan lääni” och ”Korsholms län” och om att de nya länsstyrelserna båda skulle förläggas i Vasa. Ett antal finska bosättningsområden i svenska socknar skulle överföras till angränsande finska socknar.

Einar Hagman ansåg i Vasabladet att de nya länsnamnen borde vara ”Vasa län” och ”Kyrönmaan lääni”.

DEN NYA LANTDAGEN sammanträdde den 1 april 1919. Tre frågor som intimt hängde ihop var regeringsformen, Ålandsfrågan och svenska språkets ställning.

Den 17 april tog en ny regering vid, ledd av Framstegspartiets Kaarlo Castrén, med Sfp på tre av de femton ministerposter. Först nu, när Finland genomfört ett parlamentsval och en ny regering lät förstå att en tyskfödd kung inte var aktuell, erkändes Finlands självständighet av Storbritannien, USA och Frankrike.

Valet till Finlands svenska folkting ägde rum den 21–28 april. Det var redan det tredje valet under året för de svenska väljarna, efter kommunalvalet i januari och lantdagsvalet i mars, men blev trots det en framgång: fler röster avgavs än i lantdagsvalet.

I maj ställde sig Folktinget med dess 60 ledamöter snabbt bakom kravet att tre svenska län skulle bildas i Finland: Nylands, Åbo skärgårds och Korsholms län, det sistnämnda med Vasa stad som huvudort. Städerna Helsingfors, Åbo och Vasa ”med förorter” skulle samtidigt avskiljas till självständiga, tvåspråkiga förvaltningsområden.

DEN 21 JUNI 1919 lyckades Finlands lantdag till sist få fram en ny regeringsform, efter en femte

nestad 2 309 svenskar och 1 249 finnar.

Delningen skulle inte medföra stora kostnader, men så mycket större nytta, enligt Ottelin. Finnar och svenskar skulle få sköta sig själva var på sitt håll. Svenskarna hade under den nuvarande regimens tid fått lida förtryck på många sätt från finskt håll. ”De vill inte vara finnarnas drängar.”

KAMPEN FÖR SVENSKA autonoma lösningar fortsatte under våren i samma stil.

Den 8–9 mars uttryckte Sfp:s urtima partidag i Helsingfors ”fullständig enighet om den svenska självstyrelseprincipens genomförande”. Val skulle utlysas för att utse en folkvald representationen för Finlands svenskar, för att besluta om åtgärder för ”nationell självbestämning”.

En lång debatt uppstod dock om hur denna representation skulle benämnas. De mer radikala österbottningarna ville tala om ”nationalförsamling” med association till den franska revolutionen, de mer försiktiga nylänningarna och åbolänningarna ville nöja sig med ”folkting”.

När benämningen ”folkting” förespråkades hördes ”kraftiga bu-rop från alla delar av salen”, enligt Vasabladet.

I partiets centralstyrelse vann benämningen ”folkting” över ”nationalförsamling” med rösterna

6–4, vilket dock inte hindrade Vasabladet från att fortsätta att konsekvent tala om ”nationalförsamling”.

PÅ ÅLAND BLEV delegationens hemkomst från Parisförhandlingarna den 9 mars ett triumftåg av stora mått. Tusentals ålänningar fanns på plats när ångfartyget med det i sammanhanget lämpliga namnet Oihonna, döpt efter dottern till titelpersonen i Runebergs vikingaepos Kung Fjalar, anlände.

De tre hjältarna möttes av körsång och hurrarop. ”Ett antal allmogemän sprungit upp på ångaren, fattade i de tre delegerade och buro dem på starka armar, under allmänhetens stormande bifallsyttringar, i land på den åländska jorden”, berättar tidningen Åland. Den storsvenska ”Hör oss, Svea, moder åt oss alla!” var den återkommande kampsången.

Det bästa resultat som vunnits under resan var enligt Julius Sundblom att president Wilsons principer om nationaliteternas självbestämmanderätt synts vara klara för alla.

PÅ ORDER AV justitiekansler Axel Charpentier förrättades långa förhör med de tre ålänningarna om deras utrikesresa.

”Det ser ut som om Sundblom och hans följeslagare gjort sig skyldiga till högförräderi. I Finlands lag förstås med högförräde-

ri ett brott, varvid någon ställer sig i förbindelse med ett främmande lands regering för att införliva Finland eller någon del därav med landet i fråga”, förklarade Charpentier i Helsingin Sanomat. Med hänvisning till de Wilsonska principerna framhöll Charpentier att herr Sundblom hade företrätt endast 1/16 av de svenskspråkiga och att Åland inte hade någon naturlig gräns emot Finland, då den svenska bosättningen oavbrutet sträckte sig från Åland till Kotka.

Julius Sundblom och hans kollegor förbjöds att lämna Åland, vilket i omvärlden fick stora rubriker. Edvin Sundquist kommenterade:

”Det drömda närmandet mellan Skandinavien och Finland rycker genom denna nya okloklighet från finländskt håll allt längre bort mot det ouppnåeliga, och Finlands isolering blir allt mer ohjälplig. Ålandsdelegationen omstrålas av martyrglorians klara skimmer i det skandinaviska folkmedvetandet, och uppfattningen att Finland utgör en för de nordiska grannfolken obehaglig imperialistisk parveny blir allt mer rotfast.”

DEN 21 MARS 1919 presenterade kommittén för delningen av Vasa län sitt betänkande. Åsikterna mellan dess svenska medlemmar (Karl Ottelin, Gustaf Gädda

”Sent ska Helsingforsöverklassens svek mot öst erbottningarna glömmas”

Georges Clemenceau, Frankrikes regeringschef, uppgavs stöda Ålands återförening med Sverige.

omredigering av den ursprungliga propositionen. Strax före sommarledigheten godkändes förslaget med rösterna 165–22. Enligt tidningskommentarer skedde det i trötthetens tecken.

I språkfrågan blev skrivningen att ”finska och svenska äro republikens nationalspråk” och en strikt skrivning om att lagar och förordningar skulle avges på båda språken.

En invändning handlade om ordet ”president”. Agrarernas Antti Juutilainen trodde att vanliga finnar inte skulle kunna uttala ordet utan att staka sig: ”Det torde vara så att 90 procent av Finlands folk inte kan uttala det här ordet.” Han föreslog i stället ”esimies” eller ”valtakunnan esimies” (”riksföreståndare”), dock utan att bli bönhörd.

Riksföreståndaren Mannerheim fastställde den nya regeringsformen den 17 juli 1919. Här efter skulle lantdagen benämnas riksdag.

DEN 28 JUNI 1919 signerades det som kom att benämnas Versaillesfreden. Ålandsfrågan togs inte upp i fredsavtalet utan skulle hänskjutas till Nationernas Förbund (NF), den nybildade mellanstatliga organisation som ingick som en del av fördraget.

I praktiken var ett avgörande i Ålandsfrågan därmed långt mer osäkert än det tidigare hade verkat.

Ålänningarna hade med åren

fått god övning i det politiska spelet. Vid ett stort medborgarmöte höll Julius Sundblom ett nytt brandtal: ”Ålandsfrågans lösning har fördröjts. Våra motståndare ha försökt slå mynt härav för att komma folkstämningen att vackla. Detta har dock icke lyckats.”

Ålands landsting beslöt nu att varje myndig åländsk man och kvinna skulle ges möjlighet att med sin namnunderskrift ”bekräfta sin åstundan att på grundvalen av allmän folkomröstning ernå återförening med Sveriges rike”.

9 735 ålänningar gav sin bekräftelse, 461 var emot denna.

DEN 9 JULI 1919 blev svaret från Finlands regering att tillsätta en kommitté för att bereda förslag om ”självstyrelse av högre ordning” för landets län, lägre förvaltningsdomstolar samt nyreglering av länsindelningen, inklusive Åland. Ordförande blev professorn i statsrätt, samlingspartisten Antti Tulenheimo.

Ett nytt regeringsskifte, där ministären Vennola tog över, eldade på debatten. I regeringsprogrammet fanns uttalade planer på ett Stor-Finland, som skulle förverkligas genom att de finska folkstammarna på andra sidan östgränsen fick tillämpa ”självbestämningsrätten”.

I juni 1921 genomfördes en kulturvecka som en massiv svenskösterbottnisk manifestation i Vasa. Tjockflickor och Närpesgräbbor defilerar.

Dagens Press frågade: ”...och sedan? Samma självbestämningsrätt som skall få giltighet i öster den vill man tydligen ej erkänna i väster.”

I DET HÄR EXALTERADE läget spreds nyheten att den franske konseljpresidenten Clemenceau var beredd att bifalla Ålands för ening med Sverige.

Finlands regering fick eld i baken. Den 9 oktober 1919 preciserade regeringen uppdraget till Tulenheimokommittén: denna skulle snarast möjligt göra klart ett principbetänkande rörande självstyrelse för större områden än kommunerna och omedelbart därefter uppgöra förslag till självstyrelse för Åland.

Redan efter åtta dagar presenterade kommittén riktlinjerna för länsindelningen. Denna skulle iakttas de språkliga förhållandena och länen skulle få landsting med betydande självbestämmanderätt.

Vid Sfp:s partidag den 26–27 oktober blev det konfrontation mellan huvudstadsfalangen och landsbygdsfalangen.

De österbottniska representanterna krävde att övriga svenska Finland skulle få samma självstyrelse som Åland. Med 42 röster mot 24 beslöt partidagen dock att inte uppta saken till formell

behandling. I den stormiga diskussionen tvivlade Edvin Sundquist på att Sfp här efter skulle kunna hållas samman.

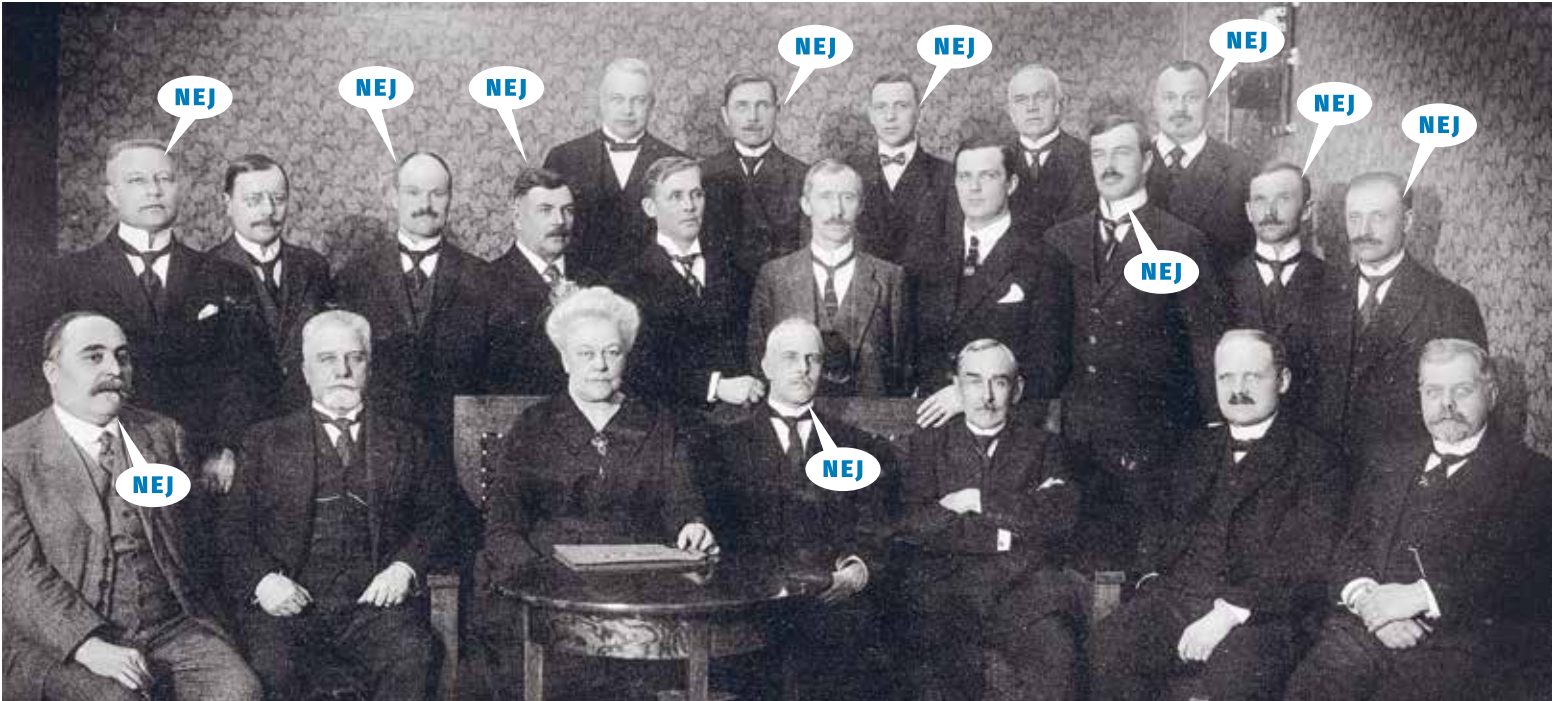
DEN 3 DECEMBER 1919 lämnade Tulenheimokommittén sitt Ålandsförslag: Åland skulle som en grundlag få en mer omfattande självstyrelse än många väntat sig. I ärenden, som hörde till Ålands självstyrelse, skulle ålänningarna företrädas av ett landsting, vars medlemmar skulle väljas genom omedelbara, proportionella val. Den lokala lagstiftningsrätten för Åland skulle handhas gemensamt av detta landsting och republikens president.

Statsmyndigheternas ämbetspråk skulle vara svenska, ”dock äge envar rätt att i egen sak använda finska eller svenska språket”. Ålänningarna skulle göra sin värnplikt inom lots- och fyrrättningen. Bestämmelserna i lagen fick inte ändras och avvikelser från dem inte göras utan det åländska landstingets bifall.

Processen fördröjdes åter av en regeringskris. Den 15 mars tog en regering vid med basen bredad till alla de fyra stora borgerliga partierna. Statsminister blev samlingspartisten Rafael Erich.

I mitten av mars avskedade presidenten Theodor Heikel som

Karl Borlin/Österbottens museum

Svenska Folkpartiets riksdagsgrupp 1920. Sittande från vänster: Oskar Nix, Axel Palmgren, Annie Furuhielm, Ernst Estlander, Samuel Wilhelm Roos, Ragnar Furuhielm, Arthur af Forselles. Mittraden: Rafael Colliander, Georg Schauman, Kristian Vilhelm Åkerblom, Johan Bröanda, Artur Eklund, Eirik Hornborg, Hjalmar Procopé, Ernst von Born, Karl Fredrik Laurén, Edvard Helenelund. Översta raden: Georg von Wendt, Johannes Miemois, John Österholm, August Ramsay, Johan Hästbacka.

Vasa läns landshövding, i praktiken på grund av dennes svensksinnade hållning.

DEN 30 APRIL 1920 nådde frågan om Åland och självstyrelsen sin slutpunkt i riksdagen. I behandlingen hade dess innehåll ”varit en lekboll som kastats hit och dit av partierna”. Mycket hade hyvlats bort, och utfallet beskrevs som ganska slumpmässigt.

Det gick nu bara att rösta ja eller nej. Skulle förslaget antas, skulle Åland få en definierad självstyrelse – men enbart Åland och inte de svenska områdena på fastlandet. Strävan efter en svenskösterbottnisk självstyrelse riskerade en dödsstöt.

Indignationen i svenska Österbotten var stor. Förslaget måste stoppas.

179 riksdagsledamöter var på plats. Eftersom 5/6 majoritet krävdes, kunde förslaget därför fällas om 30 av dem röstade nej. Sfp hade 22 röster. Österbottens svenska socialdemokrater ville fälla förslaget, då det inte ansågs gå tillräckligt långt. Enstaka ag-

rarer ville fälla förslaget, då det tvärtom ansågs gå alltför långt.

Efter lång debatt skedde röstning. Med 158 röster mot 21 beslöts att avgöra saken i brådskanke ordning. I följande omröstning godkändes lagen med 152 röster mot 27.

Tre röster saknades alltså för förlorarsidan. Efteranalysen var enkel. Av Sfp:arna hade 10 röstat för och 11 emot lagen. Georg von Wendt – helsingforsare som valts in från Österbotten – avstod från att rösta. 16 nej-röster kom från socialdemokrater och agrarer.

Dagens Press: ”Av enighet syntes ej ett spår. I stället för att svenskarna skulle varit tungan på vågen, när de finska partierna gingo att taga ståndpunkt, var det finnarna som efter behag valde mellan de många förslag, som svenskarna gjorde. Hur utgången än utföll kunde finnarna säga, att de blott gått med på sådant, som framburits från svenskt håll. Språkparagrafen beslöts enligt förslag som herrar Procopé och Alkio framställde i broderlig för ening. Då kan man veta.”

TYDLIGARE ÄN SÅ HÄR kan det knappast bli att de svenskspråkiga i Helsingfors och de svenskspråkiga på landsbygden levde i olika världar och med olika världsbilder.

Edvin Sundquist var milt uttryckt ursinnig. Detta var ”ett av de bedrägligaste kapitlen i den finlandssvenska politikens historia”, konstaterade han i Vasabladet. Så splittrade som svenskarna denna gång stod hade de inte tidigare stått i någon fråga som så ömtåligt berört deras nationella livsintressen.

”Vad skall man säga om den svenska Helsingforspolitiken, de nio högermännen, plus den republikanska vänstermannen, som icke blott för nuet, utan sannolikt för all framtid givit dråpslaget åt en självständig, principfast och rätlinjig svensk nationalitetspolitik? Det är icke de svenska landsortsrepresentanterna, som härvidlag brutit fronten. Det är den typiska helsingforsiska överklasssvenskheten, som här svikit det östsvenska folkets sak på ett sätt, som sent om någonsin skall

Fjorton NEJ-röster skulle ha behövts av Svenska Folkpartiets tjugotvå riksdagsledamöter, men bara elva NEJ-röster gavs. ”Den typiska helsingforsiska överklasssvenskheten” svek de svenska österbottningarnas sak, dundrade Edvin Sundquist. Splittringen i partiet avgjorde den österbottniska självstyrelsefrågan.

glömmas i landets svenskbygder.”

När kvällen närmade sig denna dag stegade Edvin Sundquist hem till vännen Harry Schauman. Tjugo andra vasabor utöver dem var också på plats. Detta blev kvällen då Svensk-Österbottniska Samfundet grundades i syfte att bygga en stark svensk bastion gentemot en oförstående omvärld.

SVENOLOF KARLSSON

Dramatiken på temat kom att fortsätta länge än. Ålänningarna uppvaktade på nytt den svenska kungen och ledande politiker. Ålandsledarna Julius Sundblom och Carl Björkman fördes under militär bevakning till länsfängelset Kakola i Åbo och möttes av åtal om fullbordat högförräderi. Först i juni 1921 avgjordes Ålandsfrågan av Nationernas Förbund till Finlands fördel. I augusti 1922 antog Finlands riksdag en garantilag som precisrade NF:s beslut.

Önskevädret för den som önskar billigast möjliga i Finland el är en regnig och blåsigt vinter.

Ingen vet vad vinterns elpris blir

Vädret och politiken – båda oförutsägbara – avgör elpriset den kommande vintersäsongen.

Alla vill veta elpriset för den kommande vintern, men det enda säkra är att ingen kan ge ett säkert besked.

Sammantaget beror priset på två ytterst osäkra faktorer, några mer bestämbara sådana och ren matematik.

Låt oss ta matematiken först – den är enklast att reda ut. Hur mycket el kommer, ungefärligen, att behövas i Finland i vinter?

Enligt Fingrids statistik inföll maximianvändningen av el i vinternas den 9 januari, totalt 354 GWh under dygnet, och den maximala effektanvändningen, 15 553 MW, dagen innan.

Minst elanvändning den gångna sommaren noterades den 21 juni, söndagen efter midsommardagen, med 176 GWh och den lägsta effektanvändningen samma dag, 6 317 MW.

På en skala 0–100 varierar elanvändningen under året alltså inom spannet 50–100 och i fråga om effekten inom spannet 40–100.

TEKNISKT GES utmaningen av att exakt lika mycket el måste produceras i varje ögonblick som elen används.

Prismässigt handlar utmaningen om att den som säljer el måste leverera överenskommen mängd el till överenskommen pris under överenskommen tid.

Partipriset på el bestäms på flera olika marknader. Dels spotprismarknaden, för el som levereras under det efterföljande dygnet (med separata priser för varje 15-minutersperiod), dels terminspriser (även benämnda futurstpriser), det vill säga kontrakt om att under en bestämd tidsperiod i framtiden tillhandahålla el till avtalat pris.

Normalt prissätter elsäljarna sina erbjudanden baserat på

en blandning av spotpriser, terminspriser och eventuell egen elproduktion. Goda kunskaper om elsystemet, gott omdöme och god tur ger en fördel.

Slumpfaktorn är ofrånkomlig, eftersom elnäten har flaskhalsar och oplanerade incidenter kan styra om elflödena från en stund till en annan. Måste ett kraftverk snabbt kopplas från nätet, minskar elmängden i nätet i ögonblicket i samma mån.

OM VI LÄMNAR frågan om prisbildningen till elsäljarna och i stället frågar hur läget ser ut inför vintern för dem som producerar el, vad finns att säga då?

Den enskilt viktigaste faktorn lär handla om vädret, inte bara det kommande utan även vädret några månader bakåt i tiden. Detta därför att tidigare fallet regn ligger kvar en tid i kraftverksbassängerna och gammal snö kan ligga kvar länge innan den smält och nått vattendragen.

Storleksmässigt är de norska bassängerna i en klass för sig, med vatten för produktion av 87 TWh

el när de är helt fyllda. – Finland använde som jämförelse totalt 83 TWh el under 2025.

De svenska kraftverksdamarna rymmer vatten för 34 TWh el, medan siffran för de finländska bassängerna är bara 4,5 TWh, en konsekvens av att Finlands terräng är så platt.

Eftersom de nordiska länderna utgör en gemensam elmarknad, påverkar vattenfyllnadsgraden i Norge också Finland kraftigt. Minskar vattennivån i de norska bassängerna, driver det upp elpriset i hela Norden.

I skrivande stund (11 september) är fyllnadsgraden i Norges bassänger 63,6 procent mot medianvärdet vid denna tidpunkt på året, 81 procent. I Sverige är fyllnadsnivån 74 procent, medianen är 80 procent.

För årstiden är detta en mycket låg nivå. Kraftiga regn kan rädda situationen.

EN ANNAN TUNGT prispåverkande faktor är fyllnadsgraden i de europeiska gasmagasinen, i synnerhet de tyska.

En mycket stor del av den europeiska energianvändningen handlar om naturgas, inte bara för produktion av el och värme, utan i ännu högre grad för industrin (för processvärme, ånga och som råvara).

Storleksordningen visas av att EU:s årsanvändning av naturgas i fjol var drygt 3 600 TWh, fyrtiotre gånger mer än Finlands elanvändning. Gaslagren – som till stor del finns i enorma underjordiska grottor – fylls på kontinuerligt, men kalla vinterdagar kan påfyllningen inte ske i samma takt som de töms.

I dagsläget är fyllnadsgraden i de tyska gaslagren bara 55 procent, jämfört med genomsnittet för årstiden, 85 procent. För hela EU är siffran 67 procent, genomsnittet 84 procent.

Alarmerande är att gaspriset nu den 11 september dragit i väg till nivån 80 €/MWh, jämfört med drygt 30 €/MWh som genomsnitt för hela hösten 2025. Gaspriset är det högsta sedan energikristopen i december 2022.

Att priset skenat i väg är framför allt en effekt av oron vid Hormuzundet. Saken förvärras av att huthierna nu också erövrat mark vid Bab-el-Mandeb-sundet.

MED LITE MER matematik kan man räkna fram att elen från gasdrivna kraftverk, som används för elproduktion, måste betalas med 160–170 €/MWh, för att nå lönsamhet. Cirka 30 euro av det beloppet går för att betala utsläppsrätter för gasen.

På kontinenten, med blygsam tillgång till den reglerbara vattenkraften, är naturgasen det enda kraftslag som snabbhanterligt kan träda in när övriga kraftslag tryter.

Enligt olika studier (Boston Consulting Group, tankesmedjan Bruegel och andra) är gas, trots att den används för mindre än 15 procent av elproduktionen i Tyskland, prissättande på elmarknaden åtminstone 50 procent av tiden.

I klartext: så fort naturgas kopplas in, gör den all el mycket dyrare. Och som följd av hopkopplingen av kontinentens och Nordens elnät "smittar" elpriserna av sig, framför allt så att de tyska

elpriserna driver upp elpriserna i Danmark, södra Sverige och södra Norge.

TILL DETTA KOMMER för tillfället andra faktorer. En ovanligt stor del av de svenska och finländska kärnkraftverken är i dagsläget och under ett antal veckor framöver bortkopplade från nätet.

I Finland är både Olikiluoto 3 och Lovisa 2 i revision (det vill säga i underhållsarbete). Efter Lovisa 2 är det Lovisa 1:s tur att tas i revision. Full kärnkraftsdrift i Finland planeras vara i gång först i början av november.

I Sverige är bara tre av sex reaktorer i drift och väntas inte vara tillbaka med full kapacitet förrän i december – om inget oförutsett inträffar, vilket inte är så ovanligt i fråga om den svenska kärnkraften.

Detta samtidigt som priserna på viktiga material inom elsektorn ligger på en rekordhög nivå, till exempel har kopparpriserna på ett år stigit med 46 procent. Det blir allt dyrare att bygga nytt, vilket ofrånkomligt kommer att återspeglas också i elpriset.

Trenden mot högre elpriser är mycket tydlig söderut i Europa. I Danmark och Tyskland låg spotpriset under veckorna 34–37 i år på 115–165 €/MWh, jämfört med fjolårets 80–90 €/MWh. I södra Sverige låg nivån i fjol på 45–90 €/MWh mot 70–120 €/MWh nu.

Finland sticker ut med att ha de största elprisskillnaderna både under dygnet och mellan dygnet. Slagigheten beror till en del på Finlands läge, längst uppe i Europas nordvästra hörn, med gränsen mot Ryssland stängd. Bara utlandsförbindelserna västerut, till det svenska elnätet, har tillräcklig volym för att kunna dämpa de stora finländska prissvängningarna på ett mer betydande sätt.

ÄNNU EN FAKTOR är att elanvändningen i Finland är i stigande, en utveckling som enligt många tecken snabbt kan bli kraftig.

Enbart för de tre enorma datahallar, som Google aviserat i norra Österbotten, har redan 1 100 MW nominell produktionskapacitet knutits upp, av det hälften av

Lovisareaktorernas produktion från och med 2030. Mer lär följa.

Hur kommer detta, tillsammans med andra planerade elintensiva finländska projekt, att påverka elpriserna. Särskilt som Google, Microsoft och andra mastodontaktörer visat att de inte är priskänsliga i fråga om el.

En offentlig diskussion om detta har kommit i gång på allvar nu i september. Saken hör direkt ihop med frågan hur snabbt det går att bygga ut det elnät som ska hantera den framtida elen. Erfarenheter från andra länder visar att hinder av många slag kan möta.

SÅ HUR BLIR elpriserna i Finland i vinter?

Terminspriserna ger information som helt säkert alla elhandlare följer noga. För Q4-terminen (oktober-december) för Finland i år fick man den 11 september betala 104 €/MWh, vilket ligger omkring 10 euro lägre än det nordiska baslastpriset för samma period.

Det finländska terminspriset för enbart oktober låg på 108 €/MWh, vilket rimligtvis ska tolkas

som en reaktion på förväntat låg elproduktionen från kärnkraften under månaden.

Intressant är att terminspriset för hela 2027 den 11 september låg på bara 64 €/MWh för Finlands del, 5 euro lägre än den nordiska nivån. Det finns alltså en tilltro hos marknaden att priserna i Finland inte kommer att skena i väg hur som helst.

Det ska noteras att de här priserna – liksom också andra prisangivelser i artikeln – är partipriser utan vare sig energiskatt, påslag från elhandlarnas sida, moms och annat.

Den som önskar låga elpriser kan be om tre saker:

- En varm och blåsigt vinter, där det ena regnvädret efter det andra drar in över landet från väst.
- Fred i Mellanöstern och gärna på hela jorden.
- Inga incidenter som stänger ner kraftproduktion eller skapar flaskhalsar i elöverföringen.

SVENOLOF KARLSSON

Google

Är det här Finlands framtid? Servrar i långa rader fyller Googles datacenter i Villmanstrand, där bolaget under femton år har investerat 4,5 miljarder euro.

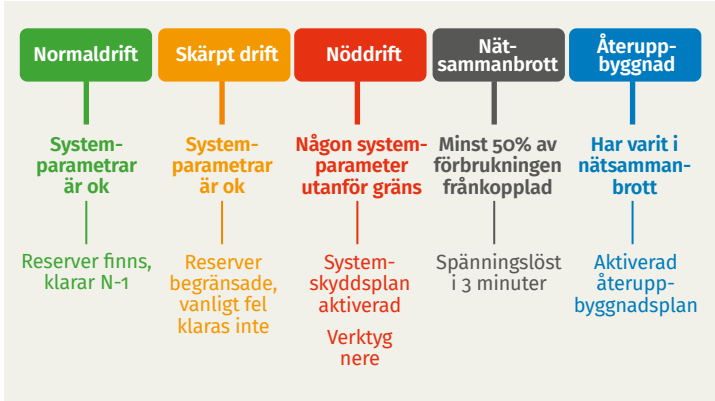
Nyligen gick Google och Fortum ut med nyheten om tre andra enorma datacenter i Vaala, Muhos och Kajana – vilket innebär den största investeringen i Finlands historia, 13 miljarder euro. Det som lockar Google är bland annat närheten till vindkraften i Österbotten, både den nuvarande och den projekterade.

Allt hänger på att elsystemet kan hålla frekvensen nära 50 Herz. På några ögonblick kan allt bli svart. Solnedgång över Beijing.

Att vi har ett fungerande elsystem tas för givet. I verkligheten är det en ofantligt avancerad konstruktion, där utmaningen är att i varje sekund se till att det inte kollapsar.

DET ÄR SÅ ENKELT — du knäpper på strömbrytaren, och omedelbart tänds lampan. Du sätter stöpseln i uttaget, och omedelbart har du den el du behöver. Men el är ingen enkel sak, utan ett nästan ofattbart komplicerat fysiskt fenomen. Det måste den som bygger ett elsystem, eller har som uppgift att upprätthålla det, förstå. Här en liten lektion om en central aspekt av saken — som väl aldrig har lyfts i någon energipolitisk debatt, nämligen det faktum att Finland inte har *ett* elsystem,

De fem drifttillstånden i elsystemet. Alla har sin ”verktöglåda”.

utan *fem*. Eller i varje fall bör ha det.

Ett system för normaldrift, ett för skärpt drift, ett för nöddrift, ett för nätsammanbrott, ett för återuppbyggnad av elsystemet.

Elsystemet har alltså fem drifttillstånd. Vart och ett av dem har sin funktion. Från 2017 är de även lagstadgade via EU:s gemensamma regelverk. Se illustrationen nere till vänster.

I EN IDEAL värld skulle elsystemet ständigt befinna sig i normaldrift. Men eftersom el måste användas i samma ögonblick som den produceras, och efterfrågan på el ständigt varierar, störs balansen i elsystemet hela tiden.

Obalansen måste därför pareras kontinuerligt. En stor uppsättning av balanseringstjänster finns för det — se faktarutan på högersidan.

När dessa inte klarar uppgiften, går drifttillståndet över till så kallad skärpt drift.

Om denna inte heller skulle klara utmaningarna, går systemet över till nöddrift och skyddsplaner aktiveras.

Klarar inte heller de verktyg som tillhandahålls inom nöddriften av situationen, bryter nätet ihop. I så fall står den systemansvariga (i Finland Fingrid) inför det svåraste av allt: att försöka få i gång elsystemet igen.

Erfarenheten från Sverige, som två gånger (1983 och 2003) haft nätsammanbrott som inkluderat hela den södra delen av Sverige, är att detta i bästa fall tar många timmar. Ifall känslig utrustning skadats, kan det ta väldigt mycket längre.

En kall vinterdag skulle effekterna i Finland vara förödande.

EN VIKTIG SAK är att varje nivå i systemet har sina egna kriterier i fråga om driftsäkerhetsgränser, reserver och förfaringssätt. Var och en av driftnivåerna har alltså ett visst mått av egna resurser, som används för att hålla obalansen i elen inom en bestämd marginal.

Innehållet i de olika nivåernas ”verktöglådor” och villkoren för systemdrifttillstånden är beskrivna i lag och som sagt gemensamma för alla elsystem i

EU:s inre elmarknad. Detta är helt avgörande för att upprätthålla en gemensam driftsäkerhet och förmåga till samkörning mellan länderna.

Verktöglådan för en nivå får inte användas för de andra nivåerna. Det går alltså inte att tillfälligt ”låna” resurser mellan verktöglådorna.

För en robust elförsörjning och eldistribution måste de fem drifttillstånden därför vara en orubblig utgångspunkt i arbetet. Och en hel värdekedja måste vara etablerad, för att det vid störningar ska gå att i alla lägen återställa elsystemet.

TILL KOMPLEXITETEN bidrar att fenomenet elektricitet inbegriper så många olika fysiska egenskaper.

Till exempel måste i elsystemet kontinuerligt tillhandahållas sådant som kortslutningseffekt, spänningsstabilitet och rotationsenergi. Var och en av dem ger elsystemet de operativa fysiska egenskaper (”förmågor”) som det behöver för att fungera.

I detta kommer vindkraft och solkraft i hög grad till korta gentemot kärnkraft, vattenkraft och förbränningsbaserad elproduktion (kol, gas, olja, biomassa).

ROTATIONSENERGI produceras av tunga roterande delar (generatortorn, turbinen). En solcellspark har inga roterande delar alls. Vindkraftverk har visserligen en stor rotor, men den är elektriskt frikopplad från nätet genom en omriktare.

KORTSLUTNINGSTRÖM produceras effektivt av synkron-generatorer. En omriktare (som alltså kopplar vind- och solelsproduktionen till elsystemet) klarar bara en femtedel så mycket, för att halvljedarna i den inte ska skadas.

SPÄNNINGSSTABILITET — här är bilden mer positiv för vindkraft och solkraft. Även vind- och solparker kan ge ett gott spänningsstöd, förutsatt att de är konstruerade för det.

I pengar handlar detta om en ökad investeringskostnad på några procent för vind- eller

solkraftsparken, för sådant som kraftigare halvledare, effektivare kylning och mer avancerad programvara för omriktaren.

MED ANDRA ORD gynnar naturkrafterna inte alla kraftslag lika. Sol- och vindkraft må vara förnybara och ”naturliga”, men de klarar inte att på egen hand hålla i gång ett elsystem (oräknat att ingen el produceras om vinden inte blåser och solen inte skiner).

Vindkraften och solkraften förutsätter att andra kraftkällor används samtidigt och tillhandahåller de förmågor som vindkraften och solkraften saknar.

Till exempel i Tyskland kan den fossila naturgasen beskrivas som vindkraftens bästa vän. Dels för att den (tillsammans med kolkraft, biomassa och vattenkraft) ser till att det tyska elsystemet inte bryter ihop. Dels för att naturgasen kraftigt driver upp elpriset.

I Sverige har kärnkraften beskrivits som en god vän till vindkraften av bland annat branschföreningen Svensk Vindenergis tidigare vd Daniel Badman.

SVERIGE ÄR OCKSÅ ett exempel på att politiska beslut om energin fattats utan att konsekvenserna har förståtts. Efter nedläggningen av sex av ursprungligen tolv kärnkraftverk — vilket var genomfört 2020 — klarade elsystemet i södra Sverige inte på långa vägar längre de krav som ställdes för de fem drifttillstånden.

Detta har bidragit till att nya energikrävande anläggningar inte har kunnat kopplas till elsystemet i Sydsverige och till att elpriserna ofta är mycket högre här än i andra elområden.

Sammanfattningsvis går det inte att bygga ett robust elsystem utifrån något slags omröstning om vilka kraftslag som man gillar bäst. Elsystemet måste byggas utifrån de systemegenskaper som de olika kraftslagen — och kombinationen av dem — kan leverera.

SVENOLOF KARLSSON

Elsystemets balansreserver

KAPACITETEN FÖR RESERVERNA säkerställs genom olika balansmarknader. Vattenkraften dominerade länge som resurs, men efterhand har batterilager fått en viktigare roll. För flera reserver sker upphandling i förväg, medan aktiveringen sker nära eller under drifttimmen beroende på reservtyp.

Fingrid och Svenska kraftnät använder samma struktur av reserver, benämnda FFR, FCR-N, FCR-D, aFRR och mFRR enligt gemensamma nordiska principer. Skillnader finns främst i upphandlingsformerna, volymen på reserverna och den nationella dimensioneringen.

Nedan detta mer detaljerat för den verkligt intresserade. Vad det handlar om är att hela tiden hålla frekvensen i systemet så nära 50,0 Herz (Hz) som möjligt.

• Automatisk frekvensåterställningsreserv, **aFRR** (Automatic Frequency Restoration Reserve). aFRR aktiveras automatiskt via en kontrollsignal när frekvensen avviker från 50,00 Hz. Är numera en central del av den nordiska balansmarknaden.

• Manuell frekvensåterställningsreserv, **mFRR**, (Manual Frequency Restoration Reserve). Med mFRR balanseras de olika delområdenas obalanser manuellt för varje 15-minutersperiod mot 50,00 Hz-målet.

• Frekvensreserv för normaldrift, **FCR-N**, (Frequency Containment Reserve – Normal). Aktiveras automatiskt inom frekvensområdet 49,90–50,10 Hz. Kan beskrivas som den första automatiska försvarslinjen när frekvensen rubbas.

• Frekvensreserv för störd drift, **FCR-D upp** (Frequency Containment Reserve – Disturbance). Aktiveras automatiskt inom frekvensområdet 49,50–49,90 Hz.

• Frekvensreserv för störd drift, **FCR-D ned** (Frequency Containment Reserve – Disturbance). Aktiveras automatiskt inom frekvensområdet 50,10–50,50 Hz.

• Snabb frekvensreserv, **FFR** (Fast Frequency Reserve). Reagerar mycket snabbt på snabba och djupa frekvensförändringar och ingriper redan innan FCR hunnit utveckla full effekt.

Drar frekvensen i väg ner mot 49,00 Hz – eller omvänt upp mot 51,00 Hz – är det fråga om en storincident. Vid 48,80 Hz börjar delar av förbrukningen kopplas bort för att rädda systemet från skador.

Platsen ser inte ut för mycket i världen. Det blir det ändring på när det nya värmatornet finns på plats, lovar Herrfors produktionsdirektör Andreas Rasmus och utvecklingschefen för fjärrvärmes, Jonas Asplund.

Snart blir Jakobstad både varmare och vackrare

Herrfors bygger ut sin fjärrvärmekapacitet och förskönar samtidigt närmiljön.

INTE ÄNNU den kommande vintern, men nästa, kan Herrfors förväntas bidra till ett ännu varmare, vackrare och mera upplevelserikt Jakobstad.

Elektriskt överförd energi ska då kunna värma vatten, som i ett kretslopp cirkulerar genom en stor del av hemmen i Jakobstad och genom radiatorerna ("värmelementen", "batterierna") skapar

konvektionsströmmar som värmer luften där så behövs.

Inte nog med det. Även värmestrålningen från radiatorerna värmer väggar, möbler och mänsklig hud och vad som nu kommer emot. Värmen från radiatorerna känns – på distans – trots att luften fortfarande kanske är kall.

Värmen sprids alltså på två olika fysikaliska sätt: genom konvektion och strålning. Men utan att vi vanliga människor behöver lära oss fysiken bakom detta.

Den förskönande delen av Herrforsprojektet handlar om ett torn som förutom elegant design även ska bidra med en stilfull belysning från det i dag

delvis övergivna industriområdet vid Sikören.

FULLT SÅ HÄR omständligt uttrycker sig inte Jonas Asplund, Herrfors utvecklingschef för fjärrvärmes i Jakobstad, och Andreas Rasmus, Herrfors produktionsdirektör om det nya projektet.

"Vi har i dag ett välfungerande fjärrvärmesystem i Jakobstad. Men det är dags att modernisera och komplettera det och hitta lösningar som också framöver garanterar våra kunder konkurrenskraftiga priser", säger de.

Det här görs genom installation av en elpanna, som vid tillfällena då elen är tillräckligt billig

värmer vatten och lagrar detta i ett torn intill den värmeentral som Herrfors redan har på Sikören.

Tornet byggs för 10 000 kubikmeter vatten. Den volym som krävs för det motsvarar en cylinder av ungefär 20 diameters storlek och 32 meters höjd. Tornets totalhöjd blir cirka 40 meter.

Som berättas på annan plats i denna tidning (s. 54) introducerades fjärrvärmes i Jakobstad för 53 år sedan, 1973, och fick nyligen sin ettusende abonnent. En stor del av stadens industrier och ungefär hälften av de boende är i dagsläget kopplade till fjärrvärmesystemet

Värmen produceras i dag till

största delen av Alholmens Kraft på Alholmen. I pressade lägen kan Herrfors använda sig av totalt fyra lättoljeanläggningar med sammanlagt sex pannor.

IDÉN ATT VÄRMA vatten med el ges dels av verkningsgraden på ungefär 99 procent. Man får ut nästan lika mycket energi i form av värme som den energi som överförs genom el. Ett välisolerat stort varmvattenlager förlorar dessutom, när det står oanvänt, bara någon tiondels procent energi per dygn.

Förutsättningar ges också av den numera stora volatiliteten i elpriset – alltså de prissvängningar som gör att elpriset den ena stunden kan ligga nära noll, och även under noll, medan priset en annan stund kan ligga på över en euro per kilowattimme.

När elen är billig, värms alltså vattnet och lagras för att senare, när det är ekonomiskt förmånligt, ledas ut i Jakobstads värmesnät.

"Generellt gäller att ju mer elpriset varierar, desto bättre är kombinationen elpannor och värmelager. Samtidigt jämnas prisvariationerna ut av att allt fler elpannor numera installeras i Finland", konstaterar Andreas Rasmus.

LAGRINGSKAPACITETEN är projekterad för 450 megawattimmar värme, baserat på att det vattnet som går ut i ledningsnätet är knappt 100 grader och returvat-

net 50 grader Celsius. Effekten på elpannan blir 30 megawatt.

Sommartid räcker detta för det totala behovet i Jakobstad under flera dagar, under riktigt kalla vinterdagar ett knappt halvt dygn.

Herrfors kalkyl är att den stora investeringen, 16 miljoner euro, ska vara återbetald inom 4–10 år, beroende på de kommande marknadspriserna på el.

"På det här sättet kompletterar vi vårt nuvarande system med enkel men effektiv teknik, och placeringen på Sikören kommer att ge oss ytterligare fördelar med kortare avstånd till kunderna och därigenom också mindre energiförluster", säger Jonas Asplund.

Med detta sagt, värmen från Herrfors hör till den billigaste i landet. Bland 230 fjärrvärmesnät i Finland ligger Herrforsnäten i Jakobstad och Ylivieska bland de tio billigaste, enligt statistik från branschorganisationen Finsk Energiindustri.

TORNET DÅ? Med sin höjd på 40 meter kommer det ofrånkomligen att bli ett nytt landmärke, i princip en jättestor ståltermos. Lika bra då att göra något snyggt av den.

Idéer för detta har utvecklats av en lokal arkitektbyrå, Laaja arkitekter, och Tammerforsfirman WhiteNight Lightning, specialiserad på ljusdesign. Tornet kläs in med lameller och får en kopparkrona som återspeglar tornets design.

"Stommen på lagret kommer ett lysas upp nedifrån och hela tornet kläs med led-belysning. Med dagens teknik kan belysningen sedan styras nästan hur som helst", säger Jonas Asplund.

"Vi tänker oss att tornet i normalläget sprider ett stämningsfullt och stilla ljus. Men kanske ska vi ibland, vid speciella begivenheter, dra på mer ordentligt och spela över hela ljusregistret."

Det nya värmatornet kommer ändå inte att trumfa Jakobstads vattentorn från 1929. Detta är inte bara aderton meter högre, det står dessutom upphöjt på en kulle.

SVENOLOF KARLSSON

Vilken färg på tornet föredrar du? Alla färgpreferenser kan i princip beaktas – tornet kommer att kunna spela med färger över en bred skala.

Rekordmånga nya elkunder

Herrfors

Många vill i dag prissäkra sina elavtal, och många har då valt Herrfors, konstaterar bolagets försäljningsdirektör Johanna Övergaard.

Fler elkunder än någonsin söker sig till Herrfors. Många lockas av möjligheten att skräddarsy och prissäkra elavtalet exakt utgående från den egna situationen.

ÄR DU DEN som undrar varför man ska behöva fundera på elavtal, när det redan finns alltför mycket annat som man också behöver ta ställning till?

Eller är du den som blir positivt triggad – så härligt att få den här chansen att verkligen försöka pressa ner elpriset så mycket som det bara går!

Båda attityderna är vanliga, och säkert är de till en del en läggningssak, tror Johanna Övergaard, försäljningsdirektör på Herrfors.

I HENNES ROLL är utgångspunkten att båda förhållningssätten är okej.

Tycker man om att räkna på saker och få chansen att bli en vinnare, ska Herrfors erbjuda den möjligheten.

Men vill man slippa grotta ner sig i frågan, ska Herrfors gå också en sådan kund till mötes.

Uppenbarligen uppskattas synsättet av kunderna, eftersom tillströmningen av nya elkunder hos Herrfors i år varit rekordstor. Till och med så stor att kundtjänsten fått gå ut med en varning på sin hemsida.

”Vår kundtjänst är känd för att svara i telefon nästan omedelbart. Nu har vi behövt varna för att man kan behöva vänta en stund, innan man får tala med våra rådgivare”, säger Johanna.

Hon tipsar om Elli, Herrfors chattbott, som på hemsidan kan ge svar på en mängd av de frågor som en elkund ställs inför.

”Elli är väldigt kompetent, så det är absolut värt att lyssna på henne.”

SÖKANDET EFTER det absolut förmånligaste elavtalet handlar i hög grad om frågan: Hur riskbenägen är du i en situation där du antingen kan spara eller förlora pengar?

I sammanhanget är två saker bra att klargöra:

Vilken profil har du ungefärligen på elanvändningen? När under dygnet och året använder du mest el?

Hur mycket pengar står egent-

ligen på spel? Vad kan du vinna? Eller förlora, om det visar sig att utfallet av avtalet inte blir det önskade?

PÅ HERRFORS kundportal Prissäkraren kan du under avtalstypen Spot+ skräddarsy hur du vill ha avtalet, baserat på spotpriset – det elpris som bestäms på elbörsen och som förändras var femtonde minut.

Inledningsvis uppskattar tjänsten din förbrukningsprofil framöver utgående från din historiska elanvändning.

Sedan väljer du antingen en period för prissäkringen där denna baseras på medelförbrukningen per månad. Eller så klickar du på ”Eget val”, vilket ger dig möjlighet att separat månad för månad bestämma exakt hur stor del av elanvändningen som ska prissäkras.

En avräkning baserat på den faktiska elanvändningen görs i efterhand. Precis som vanligt med spotavtal påverkar den tidpunkt då du använder elen slutfakturan.

Kostnaden för att säkra elpriset utgår från de aktuella terminspriserna i Finland vid det tillfälle när du tecknar avtalet.

HERRFORS LIGGER med den här möjligheten att skräddarsy sitt elavtal helt klart i framkant i Finland, och i takt med att kunskapen om denna möjlighet spridit sig har kundtillströmningen ökat.

Johanna Övergaard berättar att en instruktionsfilm är på gång i

Hej! Jag är Herrfors virtuella kundrådgivare Elli. Jag är en liten men energisk chatbot som använder AI för att hjälpa dig med dina energifrågor. Ställ en kort och tydlig fråga, så gör jag mitt bästa för att hitta svaret åt dig.

Herrfors medarbetare Elli är i tjänst dygnet runt.

syfte att ännu tydligare klargöra vilka möjligheter avtalet Spot+ ger.

Det man behöver tänka på, när man genomför prissäkringen, är att priset på elen inklusive kostnaden för säkringen av den uppdateras var 60:e minut.

”Eftersom elpriserna ständigt rör på sig på elmarknaden, är det därför inte säkert att grannen nästa dag får upp samma pris på ett i övrigt identiskt elavtal”, säger Johanna Övergaard.

Mer information om prissäkringarna hittas enkelt på adressen www.herrfors.fi.

SVENOLOF KARLSSON

För boende inom Herrfors Näts område

Boende inom Herrfors Näts distributionsområde kan utöver avtalet Spot+ även välja avtalstyperna Stabil eller Stabil+.

Stabil ger samma pris per kilowattimme oavsett vad som händer och hur mycket eller litet el du använder.

Stabil+ kombinerar förutsägbarheten i ett fast pris med möjligheten att påverka din elräkning genom att anpassa elanvändningen på ett smart sätt.

Det bör påpekas att alla ägarbolag bakom Herrforsgruppen erbjuder sina egna elavtal. Det kan löna sig att jämföra dem alla.

För de blivande kandidaterna i lärarseminariet i Nykarleby var kraftverksbygget i älven ett intressant projekt att följa.

För hundra år sedan gick snacket stort i Nykarleby om kraftverksbygggsfiaskot. Men katastrofen vändes till en succé.

DEN 5 MAJ 1926 spred sig ett rykte blixtnsabbt i Nykarleby: den nya dammbyggnaden över älven mitt i staden hade brustit.

”Dessvärre talade ryktet sant. Tvenne av de tjocka betongpelarna närmast seminariestranden hade störtat, och landfästena vid samma strand voro avslitna och illa åtgångna”, berättade stadens tidning, Österbottniska Posten,

Vårfloden dagarna innan hade varit ”abnormt häftig”. Ett allmänt samtalsämne hade blivit om de nybyggda konstruktionerna i älven – där det var tänkt att stadens nya kraftverk senare under året skulle tas i bruk – verkligen skulle klara prövningen.

Skeptikerna fick alltså vatten på kvarn, om uttrycket tillåts. Den fem meter breda bottenplatta av betong, som lagts på dammens fallsida just för att uppta det fallande vattnets stötar, hade inte klarat påfrestningarna.

Kraftverksprojektet hade redan

kostat miljonbelopp. Kraftverksförespråkarna fick höra både det ena och det andra.

DET GICK ÄNDÅ inte att avbryta projektet, och i slutet av augusti kunde stadsborna med egna ögon se att kraftverket börjat lysa upp staden.

Trots att bara litet av den planerade kapaciteten var installerad gav generatorn utan sänkning av vattenhöjden 100–150 kW, eller mycket mer elektrisk energi än som behövdes för belysningsändamål i staden, Soklot, Karby och Sundby.

Från Larsmo kom snabbt en förfrågan om att köpa el från staden. Nykarleby behövde de extra inkomsterna och erbjöd sig till och med att bygga en högspänningsledning till sin kund.

Eugmo och Öja följde efter, liksom Munsala och allt fler byar i den dåtida Nykarleby landskommun. Även Jakobstad – där elunderskottet var kroniskt – blev en ny storkund, genom en biledning från Larsmolinjen.

Måttet på en storkund är förstås relativt. I dag skulle vi betrakta elanvändningen på 1920-talet som löjligt liten.

NÄR KRAFTVERKSBYGGET avslutades i februari 1928 hade kostnaderna dragit i väg till 4,5

miljoner mark. Kraftverksstyrelsens årsberättelse blev till ett kraftfullt försvarstal.

Allt i maskinväg av det bästa och tidsenligaste, som kunnat anskaffas, var nu på plats, och ”väl sitt pris värt”. Redan detta år skulle kraftverket visa sig ge en betydande vinst och blev under många år en kassako för staden.

Kraftverksstyrelsen: ”Genom kraftverksbygget har icke allenast övervägande delen av nulevande stadsbefolkning, utan även en bortgång-en generations önskningsmål blivit förverkligat, och den under tidernas lopp till tradition utbildade klagan däröver, att vattenkraften i stadsforsen icke utnyttjas till fromma för staden, förstummats.”

NU UNDER HÖSTEN fortsätter Nykarleby Kraftverk att uppmärksamma kraftverkets första 100 år genom en mängd aktiviteter. Det stora temat är beredskap.

Lördagen den 26 september är det dags för huvudevenemanget med bland annat en vattenljusshow, meddelar kraftverkets vd Tony Eklund. Alla är välkomna, framhåller han.

SVENOLOF KARLSSON

De små sikrommen är redo att kläckas och simma ut i Nykarleby älv.

Här föds framtidens Nykarlebysikar

Det finns inget facit för den här verksamheten, utan vi har helt enkelt fått ta reda på och lära oss på egen hand. Det har varit en lärorik process för oss alla, säger Janne Öhman.

Åke Björklund övervakar kläckningen och är redo att fånga upp de små sikarna.

När vi i april besökte det gamla tvätteriet vid Nykarleby Kraftverk, sjöd det av liv. Här fanns en barnkam-mare för lokala sikyng-el, beredda att simma ut i älven.

Om lyckan stått dem bi, har de nu under den tidiga hösten vuxit till tio centimeter långa fiskar.

I ÅTTA KLÄCKNINGSGLAS håller tio liter sikrom som bäst på att kläckas. Utöver det har tre liter skickats som referens till en kläckningsanläggning i Vanhakylä.

På en pall framför anläggningen sitter yrkesfiskaren Åke Björklund med en liten vattenslang och fångar upp de nykläckta ynglen. Kraftverkets energichef

Janne Öhman kallar honom skämtsamt för barnmorskan.

”Det där som ser ut som guld-skimmer, det är ögonen”, säger Åke och fångar upp ynglen vart efter de släpper skalet och börjar simma.

Åke var också med när man förra hösten fångade in omkring 700 kilo sik i älven utanför kraftverket och tömde dem på rom och mjölke.

”Vi tror att sikar som präglats av det lokala vattnet ända från romstadiet har bättre förutsättningar att klara sig, och på det här sättet kan vi också bidra till att bevara den lokala sikstammen”, säger Janne Öhman.

Att Nykarleby Kraftverk gett sig in i fiskebranschen handlar om bolagets utplanteringskrav på 400 000 sikyngel per år, som kompensation för att kraftverksdammen hindrar fiskens naturliga vandringsväg. Kläckningsanläggningen har byggts i samarbete med Österbottens Fiskarförbund.

”Tidigare har vi släppt ut yngel

som vi köpt från norra Finland, där de fått växa till sig innan utplanteringen, men nu har vi valt att testa med en egen anläggning. På det sättet slipper vi också transporten, som alltid är ett riskmoment, och problemen med vattenmögel.”

ÅKE BJÖRKLUND är imponerad över anläggningen som kraftverkets personal byggt. Tack vare läget intill älven förses systemet med älvvatten, vilket gör att ynglen får växa till sig i en så autentisk miljö som möjligt. Ifall något yngel lyckas smita, hamnar det ändå rätt eftersom alla rör leder ut.

Budgeten för projektet ligger kring 113 000 euro. Inför nästa säsong kommer en del mindre justeringar att göras, men Janne Öhman är överlag nöjd med resultatet. Övervintringen lyckades över all förväntan, överlevnadsgraden är hög och med god tur producerar anläggningen en halv miljon nya sikyngel som får börja växa till sig. Av dem förväntas cirka 20 procent uppnå mogen ålder.

”Vi funderar också på att låta DNA-testa sikarna som vi ska

fånga nu i höst, för att se vilken stam de tillhör.”

KLÄCKNINGs anläggningen är spännande, och har blivit något av årets grej bland kraftverkets anställda. Många kikar regelbundet in för att kolla hur det går, och under våren fick flera rycka in för att vakta behållarna.

Alla romkorn klarar sig inte och de döda behöver städas bort ur anläggningen med jämna mellanrum. Jane Öhman räknar med cirka 20 procents svinn i kläckningsstadiet.

Förutom rommen som övervintrat inne i anläggningen har man också testat kläckningslådor med befruktade romkorn som fått ligga ut i älven hela vintern. Men där är procenten överlevare mindre – i lådan utanför kraftverket överlevde cirka hälften. Detta kan jämföras med referenslådan vid Grisselören där 80 procent klarade sig.

I en mindre behållare finns en sats lakrom från Larsmosjön. De fiskarna hör inte till samma projekt, men fick hyra in sig i anläggningen.

”Vi brukar skoja om att det är mycket med det här lektris,

och nu har vi också fått lära oss hur man odlar sik”, säger Janne Öhman.

EFTER EN STUND är Åke Björklund hink full med små svarta yngel som yr runt i det tregradiga vattnet. Både temperatur och pH-värde övervakas noggrant. Nu på morgonen är ynglen lite slöa, men i takt med dagsljuset piggnar de till. Ju ljusare det är, desto fler yngel kläcks.

”Det är viktigt att vattentemperaturen hålls jämn hela tiden, och framför allt att vattnet i anläggningen håller samma temperatur som i älven. Annars kan de få en kallchock när de släpps ut, säger Åke Björklund.

Han lyfter försiktigt upp hinken. Dagen innan släpptes de första ynglen ut i älven, och nu är det dags för nästa skörd. När kläckningen kommer i gång gäller det att vara snabb, allt går på bara några dagar. Sekunden efter att han tömt hinken försvinner ynglen i det bruna vattnet, förhoppningsvis redo att klara sig på egen hand.

”De här sikarna har kläckts i en skyddad miljö, men när de släpps ut är det naturens gång

Åke Björklund har samlat ihop dagens första skörd av kläckta sikar och släpper ut dem i älven.

som gäller. Vissa kommer att bli uppätta av andra fiskar, men vi hoppas förstås att en stor del ska klara sig. Tillgången till föda är också avgörande”, säger Åke Björklund och förklarar att så här små yngel livnär sig på växtplankton som är så små att de inte syns med blotta ögat.

Åke Björklund är glad att få vara med:

”Nyfödda fågelungar brukar ju ty sig till den första de ser när de kläcks. Vem vet, en dag kanske just de här sikarna simmar runt båten”, säger han och går in tillbaka för att samla in ihop nästa gäng nyfödda.

Ynglen släpptes ut i början av april, och nu under den tidiga hösten borde de vara cirka tio centimeter långa små fiskar. När de blir könsmogna om fyra, fem år kommer de förhoppningsvis tillbaka upp i älven för att leka. Och så kanske just de här får vara med och ge sin rom för nya kullar.

SONJA FINHOLM

trender

Christian Ursilva/Wikipedia

En extern analys av Energinet är beställd av energiministern Samira Nawa.

Ingen plats kvar i danska elnäten

Danmark har tagit frågan om företräde till elnätet till nya nivåer. Nyligen fick vd:n för systemoperatören Energinet sparken.

LIKSOM I MÅNGA andra länder klarar elnätet i Danmark inte att ta emot alla som vill ansluta sig till det. Inte heller klarar man att bygga ut nätet i den takt som energiomställningen skulle kräva. En fråga som uppstått är om ens systemoperatören själv, Energinet – motsvarigheten till Fingrid – haft klart för sig hur allvarligt läget är. Eller är det så att man från Energinets sida nog varskott politikerna, men dessa nu inte vill erkänna att inte de tagit varningarna på allvar? Saken spetsas till av Danmarks höga profil i fråga om grön el, samtidigt som landet saknar både kärnkraft och vattenkraft och förbrännings-

kraftverken blir allt färre. Därmed finns ytterst lite kvar av den fysiska svängmassa som behövs för att hålla elsystemet stabilt. I praktiken står Danmark i fråga om elsystemets robusthet i ett stort beroende av grannländernas elsystem.

DEN POLITISKA kalabaliken tog sin början då Energinet i början av mars i år meddelade att alla ansökningar om nya anslutningar skulle pausas med tre månader. Pausen förlängdes senare ytterligare till hösten. Anledningen var den snabba ökningen av ansökningar från framför allt stora batteriparker och datahallar – deras samlade effektbehov skulle vara åtta gånger större än den som hittills krävts vid maximal belastning av elnätet. Redan i början av året hade Energinet skärpt anslutningskraven genom att frånga först till kvarn-principen, bland annat så att de mest mogna projekten skulle få förtur. Detta räckte inte på långa vägar.

Många större anläggningar skulle ändå behöva vänta på anslutning i 5–10 år. I slutet av juni grep den danska regeringen in och aviserade en akutplan för elnätet: samhällskritiska behov skulle gå före i kön. Folketinget planerar nå ett beslut i saken till början av oktober. För Energinet som systemansvarig organisation är händelserna omväxlande. Ny ordförande tillträdde i augusti. Elva dagar senare fick vd:n sedan åtta år, Thomas Egebo, gå med omedelbar verkan. En vecka senare dök nästa hinder upp. Den danska tillsynsmyndigheten, Forsyningstilsynet, stoppade Energinets nya anslutningskrav, då dessa inte bedöms hålls sig inför regelverket för ”ickediskriminering och objektivitet”. Hur processen i Danmark än går vidare, lät några snabba lösningar inte finnas för de enorma utmaningar som det danska elsystemet står inför.

SVENOLOF KARLSSON

En biljon euro till tyska energiomställningen

Även om Finlands hela statsbudget skulle tas i anspråk, skulle pengarna inte räcka till för energiomställningen i Tyskland de kommande tio åren, enligt en McKinsey-analys.

DEN TYSKA energiomställningen har det gångna decenniet kostat ungefär 400 miljarder euro – det motsvarar ungefär Finlands samlade statsbudgetar för femårsperioden 2021–2025. Den nivån räcker inte framöver. Tar man årets finländska statsbudget på 90 miljarder euro, skulle den ändå inte räcka till för ett genomsnittligt år för vad den tyska energiomställningen beräknas kosta framöver, enligt konsultföretaget McKinseys senaste ”Energiewende-index”. Sådana index har McKinsey räknat fram varje halvår sedan 2012. Om de tyska politiska målen ska ligga till grund, krävs nämligen fortsatta investeringar på mellan 780 och 1 035

miljarder euro fram till 2035. Då avser dessa astronomiska siffror ändå bara infrastruktur, det vill säga elproduktion, elnät, värme och vätgas. De utgifter som faller på privata konsumenter ingår inte, som kostnaderna för värmepumpar, solpaneler på hus-tak, tilläggsisolering eller laddboxar. Störst är investeringsbehovet enligt McKinsey inom elförsörjningen – ännu mycket mer vindkraft och solkraft behövs installeras. Ett specifikt tyskt problem är att kapitalet för infrastrukturinvesteringarna huvudsakligen kommer från den offentliga sektorn. Privat kapital tvekar.

VAD HAR TYSKARNA fått för pengarna? Nio av de femton officiella mål som politikerna ställt upp ser ut att missas, enligt McKinsey. De sex mål som står inom räckhåll är så kallade insatsmål, det vill säga de eftersträvade andelarna förnybar energi av bruttoelförbrukningen, den slutliga bruttoenergianvändningen och primärenergianvändningen. Detta som resultat av lagstadgade

Wikipedia

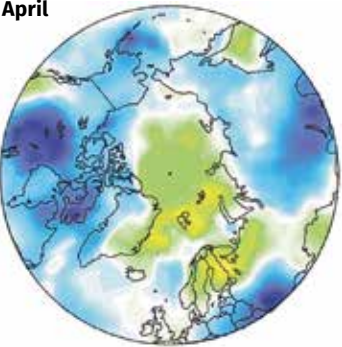
Den sista kärnkraften, bland dem reaktorn Isar 2 på bilden, stängdes ner i Tyskland i april 2023. Efter det har landet varit nettoimportör av el.

förmåner, subventioner och olika undantags- och lätttnadsregler. De mål som bedöms som särskilt orealistiska att nå är de så kallade resultatmåttan. Statistiken talar för sig själv. Exempelvis skulle stamnätet för el byggas ut med 7 904 kilometer. Hittills har bara 4 045 kilometer ledningar byggts. Elbilarna på vägarna borde vara 8,5 miljoner men är bara 3,5 miljoner. En-

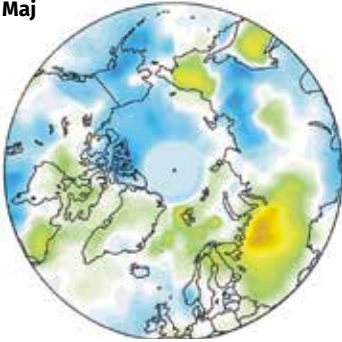
ergipriset för industrin är i genomsnitt 75 procent högre än i EU, USA och Kina. Daniel Wetzl, energiredaktör i Die Welt, sammanfattar lakoniskt saken så att ”energiomställningen har resursmässigt fått vad den behövt, men inte levererat vad den lovat”. SVENOLOF KARLSSON

Beskedlig sommar

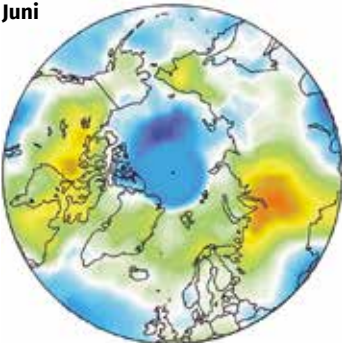
April

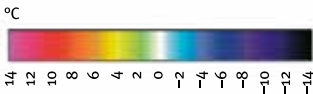
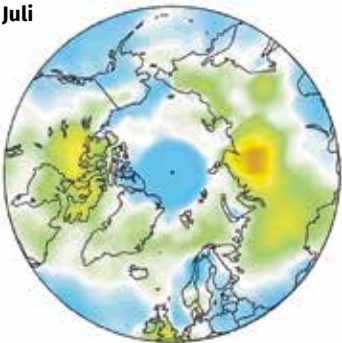
Maj

Juni

Juli

Klotillustrationerna har gjorts av professorn i fysisk geografi Ole Humlum på basis av dataleverantören GISS. Kloten visar månadens medelavvikelse från medeltalet 2016–2025. Meteorologiska institutet i Finland använder referensvärdet för 1991–2020.

◆ Södra och västra Europa har haft en ovanligt varm sommar, men så blev inte fallet i Finland. Genomsnittligt låg sommartemperaturerna – under juni, juli och augusti – i Finland visserligen något över långtidsvärdet, men i Österbotten norr om Vasa var de riktigt varma dagarna få. Vid Kronoby flygfält var medeltemperaturerna i juni 15,0, i juli 15,9 och i augusti 14,3 grader. Bara under fyra dagar nådde maxtemperaturen över högsommarnivån 25 grader, med sommarens topp 27,0 grader den 20 juni – vilket råkade vara midsommardagen.

Högsta temperaturen i juli var 26,0 grader, i augusti 22,9 grader. Med definitionen att gränsen för sommartemperatur förutsätter minst 20 grader, nådde Kronoby denna nivå tolv dagar i juni, fjorton dagar i juli och elva dagar i augusti. Sett över hela Finland var juni månads högsta uppmätta temperatur 29,5 grader den 29 juni i Salo, den lägsta temperaturen –2,5 grader den 2 juni i Lompolonvuoma, Kittilä. Den högsta temperaturen i juli, 31,1 grader, uppmättes vid Pyttis flygplats den 12 juli, den lägsta, –2,0 grader, vid observationsstationen i Tulppio i Savukoski den 20 juli.

I augusti var Finlands toptemperatur 26,6 grader, vilket uppmättes vid Åbo flygfält och i Salo den 15:e i månaden. Månadslägsta –6,6 grader noterades i Tulppio, Savukoski, den 28 augusti. I fråga om nederbörd var värdena – avlästa vid Kauhava flygfält – ovanligt jämna över månaderna: 41, 52 respektive 62 millimeter per månad. Blötaste dagarna blev 13 juni, 18 juli och 16 augusti på nivåerna 13–21 millimeter per dygn. Sommarens månadsrekord för nederbörden noterades vid Karhila mätstation i Multia med 219,9 millimeter.

Att många åskväder under sommaren drog fram över Österbotten återspeglas inte i statistiken över observerade markblixtar i hela riket: antalet av dessa låg där långt under det genomsnittliga.

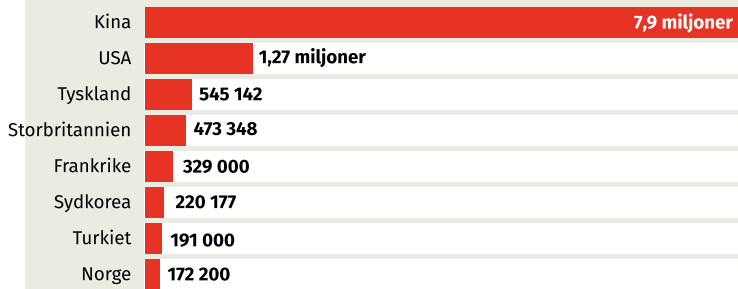
gissa kurvan

Mest elbilar i Kina

◆ Av försäljningen av rena batteribilar (BEV) under 2025 gick ca 60 procent till den kinesiska marknaden – 7,9 miljoner av omkring 13 miljoner globalt. Siffrorna inkluderar inte laddhybrider och räckviddsförlängda hybrider – dessa utgjorde knappt 10 miljoner till antalet. Sett per nation såg topplistan av nybilsförsäljningen av laddbara bilar (rena elbilar

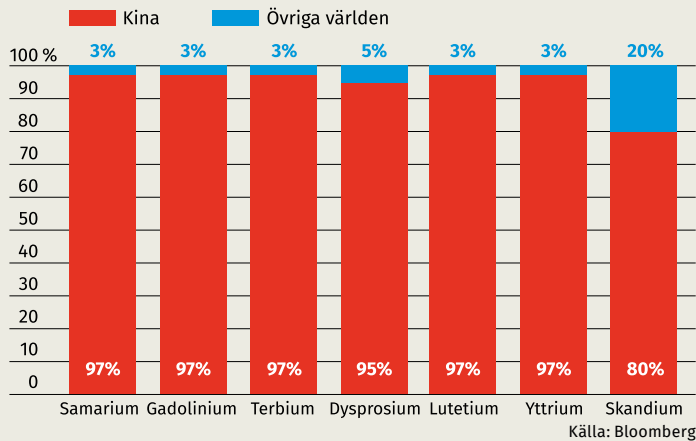
+ hybrider) ut så här under 2025: Norge 97 %, Danmark 71 %, Nepal 68 %, Island 62 %, Sverige 61 %, Nederländerna 58 %, Finland 57 % och Kina omkring 53–55 %. Inom hela EU stod de laddbara bilarna för 27 % och inom USA för knappt 10 % av nybilsförsäljningen. 67 procent av alla nybilar i världen i fjol hade enbart konventionell förbränningsmotor.

Antal elbilar sålda under 2025

Källa: IEA – Global EV Outlook 2026, nationella branschorganisationer och myndigheter.

Kinas andel av förädlingen av sällsynta jordmetaller

Total kinesisk dominans

◆ Kina införde i fjol exportkontroller för sällsynta jordmetaller som samarium, gadolinium, terbium, dysprosium, lutetium, yttrium och skandium. Flera av dem är viktiga för permanentmagneterna i elmotorer, andra behövs för elektronik, specialmaterial, lättviktslegeringar, medicintillverkning, med mera.

Kina dominerar utvinningen av dessa metaller mycket starkt, i fråga om förädlingen nästan totalt, vilket ger landet ett enormt övertag i fråga om energiomställningen. Här visas Kinas andel av den globala förädlingen av dessa metaller.

Helene Schjerfbeck, fotograferad vid 18 års ålder 1880.

Helene Schjerfbeck

Svante och Olga Schjerfbecks affärer i Jakobstad slutade i konkurs. Dottern Helenes målningar säljs för miljonbelopp.

För 205 år sedan, hösten 1821, anlände till Jakobstad den tjugofyra-årige nyutbildade farmaceuten Sven Schjerfbeck. Han hade köpt rättigheten att driva stadens apotek, beläget i den Castrénska gården, i dag plats för det så kallade Cityhuset.

I januari 1829 gifte han sig med den sjuttonåriga rådmansdottern Margareta Engman. En dotter hann födas och dö innan sonen Svante föddes 1833. Innan året var slut dog också Sven, bara 34 år gammal. Redan som 21-åring stod Margareta därför som apotekaränka med en nio månaders baby.

Margaretas släkt — handelsfamiljer i Brahestad och Jakobstad — var lyckligtvis välbeställd och kunde värna om henne och barnet, men så dog också hon, 29 år gammal. Den då sjuårige Svante fick flytta till Ekenäs till sina två ogifta fastrar och farfadern Sven Magnus Schjerfbeck, åttio år.

Denne farfar, född i en prästfamilj i Småland, hade deltagit som fältskär i kriget mot Ryssland 1788—1790 och gift sig med Elisabet Becker, dotter till en annan fältskär, varefter han som provinsialläkare bosatt sig med familjen i Ekenäs.

SVANTE SCHJERFBECKS BANA blev sedan den att han efter handelsskola i Åbo blev ”ut- och inrikes handlande” i Ekenäs. Sedan bar det av till födelsestaden Jakobstad igen, i januari 1858, efter giftermål med Olga Printz, dotter till kronolänsmannen i Karislojo.

I Jakobstad blev gården på Storgatan 5 hem för den nya generationen av familjen Schjerfbeck. Dottern Sofia föddes och två år senare sonen Magnus. Allt såg bra ut för den unga familjen — till katastrofen hösten 1860. Först konkurs och en offentlig auktion där mängder av varor såldes ut. Sedan dotterns död i en halssjukdom.

I oktober 1861 gick flytten för Svante, Olga och Magnus Schjerfbeck till Helsingfors. Svante fick anställning som kontorsföreståndare vid den nyöppnade Helsingfors-Tavastehus järnväg, Finlands första. Åtta månader efter flytten från Jakobstad föddes Helena Sofia, i dag världskänd som konstnären Helene Schjerfbeck.

HELENES LIV OCH KONST har skildrats i ett otal böcker, och en spelfilm om henne häromåret fick stor uppmärksamhet. Många har sökt förklaringar till hennes konst och velat tolka hennes liv.

Klart är att hon kom att begränsas av

den höftskada hon ådrog sig efter att hon fyra år gammal fallit i en trappa. I brist på adekvat vård — familjen hade inte råd med sådant — gav det henne men för livet.

Klokt nog satte pappa Svante penna och papper i händerna på Helene under konvalescensen. Hennes intresse för teckning väcktes.

Bilden av Helene som något av en enstöring sattes i hög grad av den bok om henne som Einar Reuter (under pseudonymen H. Ahtela) gav ut några år efter hennes död.

Kanske framställde Helene ibland sig själv på det viset för att måla upp en image. I dag är bilden av henne mer nyanserad: stark integritet, lojalitet gentemot familj och vänner, ett rikt och internationellt liv präglat av konsten, beslutsamhet att gå sin egen väg.

Man kan fundera över det tolkningsfilter som ges av könsstereotyperna. En manlig konstnär som ägnade sig åt självisolering var ett plågat geni, något som kunde romantiseras och beundras. För en kvinnlig konstnär var det symptom på fragilitet.

HELENES INTROVERTA SIDA uttrycktes i sådant som att hon ogillade att få sitt målände störst av onödigt prat och oväntade besök. Inför sina vänner beklagade hon sig över såväl pratsamma modeller som hushållets alla måsten.

Samtidigt var hon i tät kontakt med sina vänner. Hennes ungdom präglades av resor och spännande människomöten, vanligen genomsyrat av konsten.

När hon som elvaåring fick en gratisplats på Finska konstföreningens ritskola, beskrevs hon som blyg men enormt talangfull. I ritskolan, och senare även i Adolf von Beckers målarskola, träffade hon sina tre främsta livslånga vänner, sina ”målarsystrar” Helena Westermarck, Maria Wiik och Ada Thilén.

Pappa Svante dog i tuberkulos när Helene var tretton år gammal. Mamma Olga stod inför att försörja sig och sina två barn med en blygsam änkepension och inkomsterna från broderiarbete och inhysning av hyresgäster.

Mecenater och stipendier blev en nödvändighet för Helene. Stöd kom bland annat från kulturellt kända familjebekantskaper som makarna Georg och Mathilda Asp samt Lina och Walter Runeberg.

HELENES FLIT ledde till flertalet stipendier för utlandsstudier, främst Paris

och Bretagne. Här träffade hon många ur både den nordiska och internationella kultureliten, inte minst i paret Runebergs parisiska hem.

I Bretagne blev det förlovning med en engelsman. Förlovningsen bröts på hans initiativ, det har spekulerats att anledningen var den tuberkulos som Helenes far dött i. Det fanns då ännu föreställningar om att sjukdomen kunde gå i arv.

När ungdomsåren övergick till vuxenliv avtog skimret kring Helene. Hennes status som underbarn hade främjat hennes karriär och samtidigt tyngt henne med alla dess förväntningar. Nu tog självttvivlet ofta över. Men utan att hon rubbades i sin beslutsamhet om inriktningen på sitt konstnärskap.

Efter brodern Magnus giftermål i slutet av 1890-talet blev det Helenes lott som ogift dotter att

bo med mamma Olga. Ett påvert hus i Hyvinge blev deras bostad. Hushållssysslorna stal ständigt hennes tid, men hon fortsatte oförtrutet att utveckla sitt måleri.

Åren runt och efter sekelskiftet 1900 blev de svåraste. Konstetablissemangen hyllade nationalromantiken, medan Helenes målände fick en allt mer modernistisk prägel. Hon mer eller mindre frystes ut — eller tog avstånd från — etablissemangen. Då som nu gällde det att följa Reglerna.

SKIFTET KOM med en ung konsthandlare från Uleåborg, Gösta Stenman, som sökte upp henne 1913. Efter lite lirkande lyckades han köpa ett antal tavlor, början på ett affärsmässigt samarbete och en vänskap som skulle hålla i sig fram till Helenes död.

Deras karriärer utvecklades symbiotiskt. Göstas engagemang

för Helene och hennes konst bidrog till den ekonomiska självständighet som hon tidigare saknat. Hennes målningar bidrog med ett konstkapital som avsevärt underlättade hans entreprenörskap.

År 1915 kontaktades Helene av den nämnde Einar Reuter, forstmästare och målare från Lappland, mycket kunnig om den internationella samtidskonsten. Tillsammans med Gösta Stenman arrangerade han i Helsingfors 1917 den första separatutställningen med Helenes målningar.

Efter Olgas död 1923 flyttade Helene till Ekenäs. Hon värnade livet igenom om sina närmaste relationer. Brorsbarnen och kusinbarnet Dora Estlander var de riktiga favoriterna.

1940-TALET krigsförhållanden och sviktande hälsa ledde

Självporträtt av Helene Schjerfbeck åren 1895, 1912, 1915 och 1944.

Helene Schjerfbeck till Saltsjöbaden i Sverige. Här dog hon i januari 1946 och begravdes i Helsingfors.

Hennes farföräldrars grav finns i Jakobstad. Gravstenen var förfallen tills ett gäng handlingskraftiga kvinnor i gruppen ”Måla med Kerstin” — inte så olik Helenes egen grupp med ”målarsystrar” — såg till att den restaurerades.

KLARA SVENSSON

Helene Schjerfbeck passade sällan in i de ramar som kvinnor och konstnärer förväntades förhålla sig till. I dag är hennes storhet bekräftad. Under 2026 pågår minst två utställningar i Finland med Helene Schjerfbecks verk, i Riihimäki och Raseborg. Tidigare i år visades även *Seeing Silence: The Paintings of Helene Schjerfbeck*, Ateneums turnerande utställning, vid the Metropolitan Museum of Art, New York, museets första utställning med en kvinnlig nordisk konstnär.

Exempel på Helene Schjerfbecks släktingar

Ulf-Peter Granö har bistått med släktuppgifterna i artikeln. Hans hobby är att utreda släktskapsförhållanden med hjälp av olika släktdatabaser. Han nås på ulf-peter.grano@live.se.

Martha Neiglick-Platonoff

Martha Neiglick-Platonoff, bildkonstnär, konsthantverkare, född i Helsingfors, fadern var kusin med Helene Schjerfbeck.

Otto Malm, skeppsredare, köpman och donator, född och död i Jakobstad, var fjärde kusin till Helene Schjerfbecks far.

Olga Henriette Åberg, akvarellmålare, född i Helsingfors, grundade med sin man en museifond i Linköping, var syssling med Helene Schjerfbecks far.

Jukka Tolonen, gitarrist, kompositör, grundande medlem i gruppen Tasavallan Presidentti, född i Helsingfors, farfar var femte kusin med Helene Schjerfbeck.

Gösta Serlachius, industriman, bergsråd, grundade en egen konststiftelse, född i Jakobstad, var sjunde kusin med Helene Schjerfbeck.

Olga Henriette Åberg

Jukka Tolonen

Gösta Serlachius

Ulf-Håkan Stenman

Victoria Sandin-Lassander

Ulf-Håkan Stenman, läkare, professor i klinisk kemi, född i Jakobstad, morfarsfar var sjätte kusin med Helene Schjerfbeck.

Victoria Sandin-Lassander, ergoterapeut, född i Nykarleby, morfars farmor var sjätte kusin med Helene Schjerfbeck.

Markus Wargh, domkyrkoorganist i Luleå, född i Jakobstad, farmors morfar var sjätte kusin med Helene Schjerfbeck.

Jonas Emet, fotbollsspelare med FF Jaro som moderklubb, född i Jakobstad, morfars morfars far var sjätte kusin med Helene Schjerfbeck.

Janina Andersson, tidigare riksdagsledamot, född i Åbo, farmorsfar var nionde kusin med Helene Schjerfbeck.

Åkergrödan i Vanda.

Åkergrödan

– miljömyndigheternas nya guldkalv

Mattias Kanckos arbetar i sitt företag över ett brett spektrum. Naturguidningar kombineras med naturinventeringar, miljöplanering, konsultering och kursverksamhet. Du kan föreslå ämnen för kommande artiklar av honom på naturforetagare@gmail.com.

Åkergrödan är mycket vanlig i Finland. Ändå kan den stoppa projekt i miljonklassen, konstaterar Mattias Kanckos.

I Finland förekommer tre olika grödarter: vanlig gröda, padda och åkergröda. Alla arter är mycket vanliga över nästan hela landet och ingen av arterna är på något vis utrotningshotad.

De flesta klarar av att skilja den bruna och vårtiga paddan från de

två övriga, men vanlig gröda och åkergrödan är betydligt svårare att skilja åt. Åkergrödan har vanligen en spetsigare nos än vanlig gröda.

Åkergrödans färg varierar från brunt till brungult, medan undersidan oftast är enfärgat ljus. Hanen ändrar färg under leken till helt eller delvis blå.

Det säkraste skiljetecknet mellan arterna är dock den så kallade grävknölen på bakfotens insida som hos åkergrödan är stor, minst som halva innetårn, och hård. Hos vanlig gröda är grävknölen liten och mjuk.

Av grödarterna har åkergrödan (*Rana arvalis*) fått en mycket märklig och helt omotiverad särställning i

den finländska naturskyddslagstiftningen. På grund av att åkergrödan minskat i andra EU-länder har man historiskt, redan innan Finland kom med i EU, placerat åkergrödan i bilaga IVa i Habitatdirektivet i samma bilaga som till exempel den mera välkända flygekörren.

Detta innebär i praktiken att det är totalt förbjudet att förstöra eller ens försämra åkergrödans rast- och förökningsplats. I all planering och alla projekt där det finns något vattendrag på projektområdet måste åkergrödan således inventeras.

JAG HAR INVENTERAT åkergröda i över tjugo år runt om i Finland för

olika uppdragsgivare och hittat grödan överallt från alldeles små vattensamlingar till större sjöar.

Inventeringen är lätt att utföra i fält, eftersom åkergrödan är högljudd och dess läte, som på avstånd liknar en skällande hund, också är lätt att känna igen och helt olik de andra grödarternas läten.

Mest aktiv är åkergrödan på kvällen och natten, så inventeringen görs helst efter klockan 22. Det svåra med inventeringen är att åkergrödan endast leker under en mycket begränsad tid (maximalt två veckor) på våren genast efter islossningen. Missar man denna tidpunkt får man vänta ett helt år till nästa möjlighet att inventera arten.

De finländska miljömyndigheterna tolkar förstas habitatdirektivet till punkt och pricka, vilket leder till helt osannolika och rent idiotiska beslut som inte längre har något med praktiskt naturskydd att göra.

I flera fall har till exempel förekomsten av åkergrödor försvårat eller till och med förhindrat restaureringen av näringsrika fågelsjöar, något som skulle ha haft mycket positiva effekter på mångfalden och naturen i övrigt och i de allra flesta fall även ha gynnat åkergrödan själv.

Under många år kunde jag för mig själv motivera grödinventeringen med att det ändå kan vara värdefullt att hitta de bästa lekområdena för de talrika åkergrödorna. Samtidigt var det ett givande arbete att paddla runt i sjöar under vår-

kvällarna när natur- och fågellivet vaknar till liv.

FÖR NÅGOT ÅR sedan började dock tillståndsmyndigheterna komma med nya direktiv. Nu skulle åkergrödan även inventeras i precis alla vattendrag, inklusive alla små skogsdiken inom ett projektområde.

Någon fiffigus hade förstås upptäckt det som många känt till länge, att enstaka åkergrödor kan leka i breda och vattenfyllda skogsdiken i brist på andra vattendrag. Hittar man numera alltså en enda vilsen, lekande åkergröda i ett skogsdike är platsen skyddad och måste beaktas vid projekt i mångmiljonklassen.

Tillståndsmyndigheterna beaktar inte alls att åkergrödorna förekommer i miljoner och att ett skogsdike är en konstgjord, av människan skapad livsmiljö, som i de flesta andra sammanhang räknas som ett skadligt ingrepp i skogsmiljön.

Detta är så långt från sunt bonnförnuft som man kan komma. Personligen förmår jag inte längre motivera mig själv att traska upp och ner längs skogsdiken i jakt på någon enstaka åkergröda under vårvällarna när det finns så mycket annat viktigare man kunde och borde göra för naturskyddet i Finland.

De senaste tjugo åren har mycket av mitt liv på våren kretsat kring att pricka in rätt tid för grödinventeringen, men nästa vår får grödorna leka ostörda av mig.

MATTIAS KANCKOS

Christian Fischer/Wikipedia

Åkergröda. Färgen kan variera betydligt. Denna hona är ovanligt ljus.

En mygga får vad den vill. Tyvärr kan den i gengäld bjuda på harpest.

Jämna plågor

NÄR DESSA RADER plitas ner i slutet av augusti, som vanligt ute på stugan, har jag drabbats av harpest. Ett myggbett på ryggen blev enormt stort och inflammerades, vilket ledde misstankarna mot harpest (*tularemi*).

En snabbt insatt och stark antibiotikakur gör att dagsformen är förhållandevis god och det går att jobba som vanligt. Jag trodde att jag haft alla zoonoser (sjukdomar som kan smitta från djur till människor) man kan ha i Finland, men tydligen fanns det flera på lager.

Det är bara ett år sedan jag tvingades ta en lika stark antibiotikakur efter att ha blivit biten av ett lodjur. Även om jag tycker om att leva primitivt får man ibland vara extra tacksam för den moderna läkarvetenskapen. Dylika infektionssjukdomar ledde tidigare ofta till döden.

UNDER VACKRA OCH soliga dagar möter jag ibland människor i skogen som tycker att jag har världens bästa jobb som får vara ute i naturen hela tiden. Ibland kan till och med en viss avundsjuka anas.

När det vackra vädret byts ut till novembermörker och snöslask möter man färre människor ute i skogen. Naturen är då inte längre så attraktiv. För att inte tala om när stora svärmar av mygg, knott och bromsar håller gemene man inom fyra väggar.

I dessa lingontider är det älgflugorna som får folk att stanna inomhus. Och också för mig är älgflugorna ett stort gissel, då jag med åren blivit överkänslig för deras bett.

Under mitt yrkesverksamma liv har jag råkat ut för det mesta som folk vanligen är rädda för i skogen. Allt från att ha blivit stucken av en huggorm, träffat på björn och fått stick av en mängd (elva) jordgöttingar samtidigt. Denna sommar har jag redan tappat räkningen på hur många fästingar som jag fått ta bort från min kropp.

Många moderna människor skulle nog inte vara beredda att utsätta sig för dessa naturens egna plågoris.

FÖR NÅGOT ÅR sedan började dessutom svagt brunaktiga fläckar dyka upp på min hals och nacke. Hudläkaren kunde lugna min oro och berättade att den ofarliga åkomsten har det något horribla, vetenskapliga namnet *Civatten poikiloderma*, en hudförändring förorsakad av långvarig svag exponering av UV-strålning.

De svårskyddade partierna kring hals och nacke har alltså tydligen fått ta emot lite väl mycket solstrålning under alla dessa år utomhus. Man kan säga att jag numera bär synliga märken av ett snart femtioårigt liv utomhus i naturen, långt borta från kontorsbiologernas skärmar.

Visst har jag det bra som får jobba utomhus i naturen och en livsstil som jag trivs med. Men att leva och jobba som jag gör har precis som allt annat i livet sina för- och nackdelar och sist och slutligen passar det nog inte alla.

När jag har det som bäst är det oftast jämna plågor.

MATTIAS KANCKOS

Herrfors fjärrvärmeanslutning nummer 1000 blev Prewels fabrik på Bottenviksvägen i Jakobstad. På bilden Ronny Forsman och Jonas Asplund från Herrfors och Kim Nordlund och Kriste Koski från Prewel.

Fjärrvärmen fick 1 000:e kunden

◆ HERRFORS

UNDER SOMMAREN har Herrfors kopplat in sin 1000:e kund till fjärrvärmenätet. Kunden är rörspecialisten Prewel, som i samband med en förstoring av fabriken på Bottenviksvägen i Jakobstad passade på att ansluta fastigheten.

”Fjärrvärme är en underhållsfri och pålitlig uppvärmningsform som passar både småhus och större fastigheter”, säger Jonas Asplund, utvecklingschef för Herrfors fjärrvärme.

För Prewel handlar det om att övergå till ett enkelt, förmånligt och miljövänligt sätt att värma upp fastigheten – en investering som dessutom sänker koldioxidavtrycket för kundernas slutprodukter. Fjärrvärmeledningen till fastigheten byggdes under sommaren, från den befintliga ledningen i korsningen mellan Bottenviksvägen och Depågatan. Lagom till jul ska Prewels nya utrymmen stå klara och fjärrvärmen vara i full drift i hela fabriken.

1000 ANSLUTNINGAR

betyder i praktiken att cirka hälften av stadens befolkning bor i fjärrvärmeuppvärmda hus och att så gott som alla dagligen rör sig i fastigheter som använder Herrfors fjärrvärme, till exempel skolor och varuhus.

”Cirka hälften av alla anslutningar är privatpersoner i småhus, men rent energimässigt går största delen till industrifastigheter, byggnader inom den offentliga sektorn och större bostadshus”, säger Jonas Asplund.

Utbyggnaden av fjärrvärmenätet i

Jakobstad tog fart efter ett politiskt beslut 1972. Året därefter levererades den första fjärrvärmen till sex fastigheter i Sveden med värmecentralen placerad vid infarten till området.

Vid sjuttioalets slut var redan 21 procent av jakobstadsborna, 4 376 personer, försörjda med fjärrvärme, understödda av tre fasta och tre portabla värmecentraler. I kalkylerna räknade man med en återbetalning av investeringen på 10-12 år.

I DAG ÄR FJÄRRVÄRME en populär uppvärmningsform som Herrfors kontinuerligt investerar i för att kunna erbjuda konkurrenskraftiga priser. I början var det främst större fastigheter som anslöts, men småningom blev uppvärmningsformen också populär i småhus – speciellt oljeuppvärmda hus som enkelt kunde konvertera.

Det senaste är satsningen på ett värmelager på Sikören för att säkra konkurrenskraftiga priser, och samtidigt öka andelen förnybar energi.

Jonas Asplund poängterar att fjärrvärme kommer att vara ett viktigt värmesystem även i framtiden och att Herrfors med den här investeringen förbereder sig för att kunna fortsätta erbjuda ett bra fjärrvärmepris och ansluta fler kunder.

Först av Finlands städer med fjärrvärme var Jyväskylä 1963. I Vasa skedde premiären 1965. Initiativet till fjärrvärmen i Jakobstad togs av den dåvarande chefen för Jakobstads elektricitetsverk, Leif Ingo.

Ny teknik ger energieffektiv fjärrvärme

◆ HERRFORS

Arbetet med att förnya den så kallade östra fjärrvärmeledningen, från Alholmen in mot centrum av Jakobstad, har fortsatt under sommaren. Projektet startade för fyra år sedan längs Larsmovägen och fortsatte ut mot Nordanvägen, och nu har man kommit fram till området kring infarten till OSTP och söderut. Under denna tredje etapp av projektet har cirka 400 meter förnyats.

”Utmaningen här är att ledningen ligger så pass nära Kråkholmsfjärden. På grund av fuktigheten i marken har vi tvingats pumpa bort en hel del vatten, och förstås vara extra noggranna när vi gräver”, säger Jonas Asplund, utvecklingschef för fjärrvärmen.

De gamla rören är från 1970-talet och har gjort sitt. Samtidigt som ledningsnätet förnyas passar man också på att förstora rören. Energiförlusterna minskas både genom längre vattentemperatur och bättre isolering.

”Ju lägre temperatur, desto mindre temperaturskillnad mellan rören och marken, vilket minskar värmeförlusten. På så sätt blir fjärrvärmen ännu mer energieffektiv. Ledningen värms också upp innan den kopplas in och täcks över för att få med värmeutvidgningen. Den här tekniken ger mindre spänningar i ledningen och en förväntad teknisk livslängd på 80–100 år.”

Budgeten för årets etapp ligger kring 350 000 euro. Det här är ett långsiktigt projekt som kommer att pågå ännu i flera år.

Förnyandet av fjärrvärmenätet från Alholmen till centrum är ett flerårigt projekt.

Kronoby Elverks nya Scania underlättar arbetet för montörerna.

Ny lastbil för tunga lyft

◆ KRONOBY ELVERK

Kronoby Elverk har investerat i en ny lastbil. Effektbehovet bland kunderna ökar, vilket innebär att transformatorerna som används ute på fältet blir både större och tyngre.

”Tanken med den nya lastbilen är att vi ska klara av lyften själva, utan att behöva hyra in en större kranbil”, säger vd Fredrik Näse.

Vinnaren i upphandlingen blev en Scania XT 6*4 med en kran av märket Fassi 295A, utrustad med sju teleskopiska utskjut och en maximal lyftkapacitet på 845 kilo vid 18,85 meter.

”Utöver kranen är bilen även utrustad med en personkorg och en grip som kommer till användning vid olika typer av arbeten.”

Helheten med överbyggnaden har levererats av Tyllis Oy Ab i Karleby. Fredrik Näse är nöjd med investeringen:

”Processen var enkel och försäljaren gjorde ett bra jobb med att inkludera kunden, allt för att slutprodukten skulle bli så bra som möjligt.”

Den gamla lastbilen har cirka 20 år på nacken. Kranen, som gick sönder i samband med röjningsarbetet efter stormen Hannes, har nu reparerats och den gamla utrustningen kommer att användas parallellt med den nya.

Martin planerar framtidens elnät

◆ ESSE ELEKTRO-KRAFT

Ju mer elektrifierat vårt samhälle blir, desto viktigare med säkra och pålitliga elnät. I sitt arbete som projektledare är det här Martin Borgmästars vardag. Förutom att ansvara för elnätspanieringen, samt hålla kontakt med markägare, entreprenörer och olika samarbetspartners, ser han till att de olika projekten löper smidigt.

”Vårt största projekt just nu handlar om att förnya och vädersäkra elnätet på detaljplaneområdet i Ytteresse. Luftledningarna byts ut mot jordkablar samtidigt som stolptransformatorstationerna ersätts med parktransformatorstationer. Vi har också ett bra samarbete med både kommunen som samtidigt passar på att förnya vägbelysningen på området, och med JNT.”

Essebon Martin Borgmästars är tillbaka där allt började. Redan som femtonåring sommarjobbade han på Esse Elektro-Kraft, men sedan tog studierna honom till Vasa och vidare till Vasa Elnät och sedan till Herrfors-Nät.

”Det bästa med mitt arbete är att få vara med och bidra till den regionala samhällsutvecklingen. Det känns också bra att vara tillbaka i Esse. Vi har ett bra team och jag upplever att vardagen på ett mindre bolag är mer mångsidig.”

När Martin inte planerar elnät är han gärna ute i skog och mark, eller på resande fot tillsammans med sin fastmö.

Martin Borgmästars är elingenjör med inriktning på elkraftteknik och sedan januari ny projektledare på Esse Elektro-Kraft.

Installering av det ställverk som ska mata pannan med el.

Elpannan värmer hela Nykarleby

◆ NYKARLEBY KRAFTVERK

Under sommarmånaderna har Nykarleby Kraftverks flispannor fått vila, och fjärrvärmenätet har i stället värmts upp med en ny elpanna. Bakgrunden till investeringen är det tidvis låga elpriset som gör det möjligt att skapa förmånlig värme i jämförelse med flis eller olja.

”Elpannan används främst för att skapa värme till fjärrvärmenätet. Det lägsta behovet på sommaren ligger kring 0,6 megawatt och då räcker elpannan bra till, medan vi på vintern behöver nå upp till över 6 megawatt. Då behövs våra båda flispannor plus en liten del olja, framför allt de dagar när det är riktigt kallt”, säger vd Tony Eklund, och påpekar att oljan enbart är en reserv som står för max en procent av det totala värmebehovet.

Den nya elpannan, med en effekt på 1,6 megawatt, togs i bruk i december i fjol. Tony Eklund kallar investeringen betydande, men räknar ändå med en återbetalningstid på bara fyra till fem år.

I investeringen ingår även det arbete som krävs för att elpannan ska kunna delta i reglermarknaden av elkraft.

”Vi kan till exempel få en liten ersättning utan att behöva göra något annat än att enbart ha elpannan redo för att snabbt öka eller minska eleffektuttaget. Ifall vi behöver minska effekten, ökar vi naturligtvis fliseffekten så att våra värmekunder inte märker något.”

Esse Elektro-Kraft

Levererar el till delar av Pedersöre, Kauhava, Nykarleby (Markby) och Kronoby (Jeussen)

Kunder: 3 700

Årsleverans: 50 GWh

Telefon växel: 020 766 1900

Felanmälningar, utanför kontorstid: 766 2023

Kundtjänst: 020 766 1912, 020 766 1911

Fakturafrågor: 020 766 1912, Johanna Stubb
www.eekab.fi

Herrfors

Levererar el till Alavieska, Jakobstad, Larsmo, Maxmo, Oravais, delar av Pedersöre, Terjärv och Ylivieska

Kunder: 44 000

Årsleverans: 610 GWh el, 284 GWh värme

Telefon växel: Jakobstad (06) 781 5300,

Ylivieska (08) 411 0400

Felanmälan, utanför kontorstid: Jakobstad och Larsmo (06) 723 0079, Oravais, Pedersöre och Terjärv (06) 723 4521, Ylivieska el (08) 426 350, Ylivieska fjärrvärme 044 781 5375

Fakturafrågor: Jakobstad (06) 781 5312,

Ylivieska (08) 411 0401

www.herrfors.fi

Kronoby Elverk

Levererar el till delar av Kronoby, Pedersöre och Karleby

Kunder: 3 220

Årsleverans: 45 GWh

Telefon växel: 824 2200

Felanmälan: 824 2200, 0400 126 005

Fakturafrågor: 824 2200

www.kronobyelverk.fi

Nykarleby Kraftverk

Levererar el inom staden Nykarleby

Kunder: 5 100

Årsleverans: 110 GWh

Telefon växel: 785 6252

Felanmälan: 722 0050

Felanmälan utanför kontorstid: 781 0632

Fakturafrågor: 785 6252, 785 6251

www.nkab.fi

Vetelin Energia

Levererar el till Vetil (utom Polso, Kivikangas och Nykänen)

Kunder: omkring 2 300

Årsleverans: 28 GWh

Telefon växel: (06) 866 3600

Felanmälan: 0400 262 261

Fakturafrågor: 040 661 7850

www.venergia.fi

MIN ENERGI • röster om personliga energikällor

"NÄR ANDRA BÖRJAR varva ner och göra sig redo för semestern är det högsäsong hos oss i restaurangbranschen. Sommarmånaderna och veckorna kring jul är de mest hektiska. Men jag trivs när det händer saker, och under sommaren jobbar jag gärna kvällstid. Jag tycker om att jobba tillsammans med ungdomar, att se dem växa, både i yrkesrollen och som människor.

Även utanför jobbet är det fullt upp. Jag trivs överlag när det är mycket på gång. Med två livliga pojkar i familjen, som spelar både fotboll och ishockey, är det sällan lediga stunder hemma hos oss. Och blir det tid över, ser jag gärna till att hinna träna själv. Att vara ute och röra på mig är den absolut bästa avkopplingen, och jag tror också att

den fysiska konditionen hjälper en när det är tufft mentalt.

Jag gillar det mesta i träningsväg. Paddlingen hittade vi när pojkarna var små. De hade svårt att sitta stilla redan då, men när vi satte dem i kajaken så lugnade de ofta ner sig. Jag tror att vattnet har den effekten på oss alla. Det är också viktigt med balans. Jag älskar att umgås med andra, men ibland är en kväll ensam med ett glas vin precis vad jag behöver.

Under åren har jag blivit mer stresstålig och bättre på att sätta gränser. Förr tog jag till exempel genast fram en penna när någon i kön i matbutiken ville boka bord eller en fest. Numera ber jag dem vänligt att återkomma per mejl. Det handlar inte om att jag inte vill

hjälpa, utan om att jag har blivit bättre på att förstå vad som faktiskt behöver göras just då."

EMILIA FAGERHOLM är restaurangchef på Pavis i Jakobstad. Hon älskar sitt jobb, och trivs med variationen: en dag planerar hon budgeten för nästa år, och nästa målar hon väggar eller skurar toaletten. Hon beskriver sig själv som en ödmjuk tidsoptimist som ofta har lite för mycket på gång samtidigt. När hon inte jobbar hittas hon ofta i kajaken tillsammans med familjen och hunden Leia. En av hennes förebilder är farmor Pirkko som vid 82-års ålder fortfarande kör taxi. "Sån vill jag också bli!"

